

KILDESKRIFTER

TIL

DEN LAPPISKE MYTHOLOGI

VED

J. QVIGSTAD

DET KGL. NORSKE VIDENSKABERS SELSKABS SKRIFTER. 1903. NO. 1

AKTIETRYKKERIEET I TRONDHJEM

1903

KILDESKRIFTER

THE

DEN LAPPISSKE MYTHOLOGI

OF

A. RAVENSTAD

DET KÖN. NORSKA VETENSKAPENS SELSKAPETS SKRIFTER. SER. NO. 1

AKTIEHANDLINGSBOK FÖR TRONDHEIM

1903

Blandt de Haandskrifter fra det 18de Aarhundrede, som giver os Kundskab om Lappernes Hedenskab og Overtro, er det saakaldte „*Nærø-manuskript*“ et af de vigtigste. Det er forfattet i 1723 af Magister *Johan Randulf*, Sogneprest til Nærø 1718—1727, og maa efter de mange Afskrifter, hvori det forefindes, i sin Tid have vakt megen Opmerksomhed. Sit Kjendskab til Lapperne har Mag. Randulf havt dels fra de Lapper, som levede i hans eget Prestegjeld, dels og væsentlig fra Thomas von Westen selv, der paa sin 3dje Missionsreise i Januar 1723 opholdt sig paa Nærø Prestegaard, og fra von Westens Ledsager, Jens Kildal, Missionær i Salten siden 1721.

Originalmanuskriptet synes at være gaaet tabt, da alle de af mig undersøgte Haandskrifter ved Udeladelser af Ord eller Skrivfeil eller moderniseret Retskrivning viser sig at være Afskrifter. Jeg har benyttet følgende Afskrifter:

- A = No. 374 liden qv. i Trondhjems Videnskabselskabs Haandskriftsamling. Har tilhørt „Gunner Hammer, Auditeur og Sorenskriver.“
- B = No. 22 qv. ibd.
- C = No. 150 oct. i Kristiania Universitetsbibliotheks Manuskriptsamling. Har tilhørt Professor J. A. Friis (se J. A. Friis, *Lappisk Mythologi*, p. XII).
- D = No. 366 fol. ibd. Har tilhørt C. Anker og er kjøbt paa Auktion efter Professor J. Rathke 1855. Dette MS. indeholder kun 1ste Del af Nærømanuskriptet, Beskrivelse af Runebommens 24 Figurer. Beretningen er forkortet og Sproget moderniseret.

E = No. 455 fol. ibd. Afskrevet efter No. 1153 qv. i Ny kgl. Samlinger i Store kgl. Bibl. i Kjøbenhavn. Dette MS. indeholder kun 2den Del af Nærømanuskriptet, „Relationen“, med Udeladelse af to Afsnit: „Om Solens og Maanens Offringer“ og „Om Finnernis Kioukenis“. Beretningen er forkortet og Retskrivningen moderniseret.

F = No. 22 fol. i Bergens Museums Bibliotheks Haandskriftsamling.

G = No. 228 fol. i Store kgl. Bibl. i Kjøbenhavn, Kallske Saml.

H = No. 233 i Kildeskriiftfondets Samling i Kristiania. Afskrevet efter No. 1735 qv. i Thotts Saml. i Store kgl. Bibl. i Kjøbenhavn.

Følgende Afskrifter af Nærømanuskriptet har jeg ikke havt Anledning til at gjøre mig bekendt med:

No. 2854 qv. i Gamle kgl. Samlinger i Store kgl. Bibl. i Kjøbenhavn: Thomas von Westens Relation om Finlappernes Afguderie, med Aftegning af Runebommen.

No. 987 fol. i Nye kgl. Samlinger ibd. (e MS. Rostgaard no. 273 fol.): Thomas von Westens Relation om Finlappernes Afguderie, med Tegning.

No. 1569 qv. i Thotts Samling ibd.: Relation anlangende Finlappernes Afguderie, som ved Thomas von Westen ere udforskede, med Tegning.

No. 469 qv. i Bibliotheca P. Uldall ibd.: Relation om Finnernes Afguderie og Satans Dyrkelse.

Bilag til H (No. 1735 qv. i Thotts Samling) er „Erklæring af Provst i Vest Finmarken og Sognepræst til Alten Joh: Falch til Biskop E. Pontoppidan i Anledning en Missionairs fremsendte Skrift betitlet: „Relation om Finnernes Afguderie i Finmarken og Nordlandene tilligemed Runebommens Explication“; Afskrift i Kildeskriiftfondets Samling, No. 234.

Joh. Falch, der var Sogneprest i Alten 1735—1757, skriver: „Relationen passer sig ikkun lidt paa Finner i Findmarken, hvor, saavidt jeg har erfaret, bemelte salig von Westen aldrig fandt een Rune-Bomme, saa at deres Hedendom der har bestaaet deri, at der

har været visse *Noider* eller Afguds Præster iblandt dem, som til visse Steene og Træer have frembaaret Offeringer af Dyr, Fiske og Fugle, naar enten Sygdom og anden Vanlykke skulde afvendes, eller og Lykke og Medgang tilveyebringes. Af saadanne Offer Stæder har jeg selv seet der i Landet nogle.

Johan Falch.“

Kjøbenhavn den 8 Februar 1742.

I A ligger et løst Folioark af Thomas von Westens Dagbog (fol. 259. 260) med Afbildning af den i A beskrevne Runebomme (afbildet i Friis, Lappisk Mythologi, Runebomme No. 1). Denne fandt von Westen paa sin 3dje Missionsreise i Rødø Prestegjeld i Nordre Helgeland i Oktober 1722. Han siger, at „den var en af de grundigste, han endnu havde seet.“

Med Hensyn til Retskrivningen har jeg fulgt de Manuskripter, som frembød denne i den oprindeligste Form, nemlig C, F og G, uagtet intet af dem har gennemført en konsekvent Retskrivning.

Relation

Anlangende *Find-Lappernis*, saavel i Nordlandene og Findmarken som udi Nummedalen, Snaasen og Selboe, deris af Guderier og *Sathans* Dyrkelser som af Guds Naade, ved *Lector* udi *Trundhiem* Hr. *Thomas von Westen* og de af Hannem samme Stæder beskikkede *Missionarier*, af hvilke een deel ere Præster, og een deel *Studenter* og *Candidati S: S: Ministerii*, Tiid effter anden ere blevne *decouvrerede*.

Anlangende

1. Dend herhos følgende Runnebommis *Explication*, som er fornøden at vide til at forstaae adskilligt, som siden udj *Relationen* i sig selv vil forekomme.

1. Er een af deris fornembste af Guder, som kaldes *Hora Galles*,¹⁾ dend samme som de gamle Norske Hedninger kaldede

¹⁾ Norsk *Torekall* (se S. Bugge og M. Moe, Torsvisen, p. 89). Se S. Kildal, p. 453 f.; Jessen, p. 19 f., der feilagtig oversætter Navnet *Toratuross-Bodne* [ɔ: *boadnje*] med Tordenskrald, medens Skanke oversætter: Torden Kall. Tor kaldtes efter Forbus i Jukkasjärvi *pajan-olmai* [Tordenmand] og *ahkegas* [ɔ: *ačekač*], i Arjeppluog *Horagalles* og *ahkegas*, i Trondhjems Stift og Ume Lapmark *Horanorja*. Torden heder nu i Jokkmokk *ača*, *aček* l. *ačekač*. i Pite Lapmark *ača*. Dette Navn staar vistnok i Forbindelse med gln. ekja (Kjøring), sml. sv. åska af *ås-ekja (Vigfússon). I Finmarken kaldes Torden *bajan* l. *diermes*, paa Kolahalvøen *tiermes*. *Ača* findes som 1ste Led i flere Plantenavne (se mine „Lappiske Plantenavne“), saaledes i *ačan grasie* (Hatfjeldalen, Sorsele), *Aconitum septentrionale*; norske Navne paa denne Plante: Torhjelm osv. synes at indeholde Navnet Tor.

Thor Gud, om hvilken der meget er at læse udj den Norske *Chrønniche*, af hannem haver *Torsdag* sit Nafn, som den endnu af os Christne næfnes; ellers er hand dend samme, som hos de gamle Græker blev kaldet *Jupiter*, saavel som ogsaa af de *Rommere*, hvilke gafve dend samme Dag i Ugen, som vi kalder *Torsdag*, Nafn af hannem og kaldede den *Dies Jovis*.

Denne af Gud, som staaer med een Slegge udj sin eene Haand og en Krydts-Hammer i den anden Haand, tilbedis i særdeelighed af *Finnerne*,¹⁾ naar Torden slaar, at hand med den eene Hammer vil drive den tilbage igien, at den ikke skal skade enten dem eller deris Reins-Diur, lige saa og paakalder de hannem naar de vil have Torden og Liun-Ild udslaget ofver nogen de ere vrede paa, at hand da med siin Slegge, som hand haver i den anden Haand skal udføre sin Torden og Liun-Ild ofver dem; hvilket vel undertiden gaar dem an; thi foruden det, at *Sathan* er mægtig udj Vantroens Børn, saa er det ikke at undre paa, at Gud tillader hannem undertiden at gjøre ont effter hans og deris Villie, enten mod andre *Finner*, der ere lige saa u-gudelige og afGudiske, som de, der udsender ved deris *Running* saadant ont over dem, eller og mod andre Christne, der ved deres u-gudelighed gjør sig lige ved *Finnerne*; thj naar et Menniske i sit Lefnet har unddraget sig fra at frygte og paakalde den u-dødelige og barmhiertige Gud, saa er det og ikke at undre paa, at han igien unddrager dem sin Beskiernelse, saavel imod *Sathans* Ondskab, som anden u-lykke og Fare, og hvormed er det vel vi Mennisker skal kunde være mægtige til at imodstaae *Sathan* og udslukke alle hans gloende Piile, uden ved een ifrig Bøn og stadig Troe? Thj da ere vi ret iførte Guds fulde Rustning. Ellers videre at tale om denne vederstyggelige *Sathan* udj *Hora Galles* eller *Thor*-Guds eller *Jovis* Persohn, da er det denne, som de meener skal give dem Lykke til Striid, til Skiøtterie og Veyde,²⁾ og bevahre dem og deris Reins-Diur fra Ulven og Biørnen, hvor udover de med stoer Ifrighed holder endnu, den Dag i Dag er, *Thors*-Dagen hellig, og vil ikke gjøre visse Gier-

1) Paa Lagmandstinget i Lule Lapmark i 1687 bekjendte Lapperne, at de ofrede til Tor, fordi han gav dem vakkert Veir (Svensk hist. Tidskrift, 1891, p. 225).

2) Veyde F, veide BDG, Fejde A.

ninger paa den Dag, ligesom mand veed, at den *Superstition* endnu fuldkommelig regierer hos mange gemeene og eenfoldige Folk, baade i Danmark og Norge, ja vel ogsaa udj Tyskland og anden stedts, at der er visse Gierninger de tager sig med Fliid vare for, ikke at skall giøre om Torsdagen, som er een blot *Relique* af Hedenskabet, hvilket de ingen Tanke giør sig om, men kand dog ved deres *Ignorance* ikke undskyldes, fordi de vide, at den store Himmels og Jordens Skabere, der skabte de 6 Dage til at arbejde, bød alleene om den syvende Dag, at den skulde helligholdes; hvormed jeg ingenlunde vil betage vores *aparte* Fester og hellige dage, som ere hos os foruden Søndagen, deris Hellighed; 'hj der er stor Forskiel paa de Fester, som gudelig og Christelig Øfrighed, af Gudelig Nidkierhed for Guds ære har indstiftet |: hvilket kand indtet andet end være Gud lige behagelig, som de hand selv, foruden Sabbaths-dagene, fordem indstiftede iblant Jøderne :| og paa de Fester *Sathan* indstifter til sin egen ære, hvilket kand indtet andet end være Gud vederstyggelige og mishagelige, hvad enten de holdes af *Fimmerne*, videndes Thor Gud til ære *celebreris*, eller af andre eenfoldige Christne, der i denne Fald ikke vide hvad de derved giøre. Merkeligt var det, at som een *Find* udj Ofoden i Nordland, ungefæhr for et Aars Tid siden og nylig førend *Lector von Westen* nu nestleeden Aar 1722 skulle komme did at efftersee, hvorledes det gik til med Missionen udj Nordland, Een Løver-Dag var udgangen paa Skiøtterie at veyde sig en Ref eller et andet saadant Diur, hvis Skind hand agtede at *employere* til Brendeviin, da bliver hand i Skouven vaer, at en gandske hvid Mand, som sad aller øverst i Toppen paa et Træe med et stort langt Skiæg, og som hand der over blef overmaade forfærdet |: maaskee *Sathan* hafde ikke tilforne giort ham den ære saa siunlig at tale med ham :| sagde samme Mand til ham, at hand skulle slet ikke frygte, ham skulle intet ont vederfari, hand var en god Engel, udsent fra Gud Fader, Søn og Hellig Aand, for at sige ham adskilligt; derpaa begynder han at opreigne ald den Synd der gik i Svang blant dem; de gik ikke flittig nok i Kirke, de gave ikke flittig nok agt paa det som Guds Mand |: saa kalder de Præsten :| prædikkede for dem; de lagde det ikke paa

Hiertet og effterlevede det; thj de drak; de gjorde hinanden u-rett; de sloges; de horede etc: Hvem skulle nu vel tenke at denne u-hellige Dievel skulle kunde være skiult under saa hellig en Tale, ja formaning, som denne var? Endelig kommer Løve-klørne og Ulve-Tænderne for en Dag, i det hand siger fremdeeles: I seer jo at ald Guds Velsignelse ved saadan Guds Fortørnelse gaaer fra eder; ingen Sild, ingen Fisk, ingen Qvall eller Kobbe; ingen Størie eller Haa-Kierring faar I meere som tilforne; Skiøtterie og Veyde gaaer jo nu gandske bort fra eder, og dette som jeg nu siger dig, er ikke Aarsage der til alleene, mens end og fornemmelig dette, I arbejder om Løverdagen paa hvilken I skulle hvile eder, paa det I kunde betids reise til Kierken om Søndagen, og over alt den gode Torsdag har I nu gandske lagt af at hellig holde; I har nu i lang Tiid ikke gjort noget Offer til *Hora Galles* eller *Thor* Gud; hand er dog een god Gud, som vel fortiener, for meget got hand gjør eder, at tienis og dyrkis, og vil I det gjøre, da skal hand ogsaa give eder lykke til alt det, som I nu for eders grove Synder imod ham, maa savne; Derfor befaler jeg dig nu, at du strax uden Ophold begiver dig til alle de *Finner*, som ere i alle disse omliggende Felde, og siger dem alt dette, som jeg nu haver sagt dig, og tillige advarer dem, at de skal ikke adlyde den Mand, som nu kommer med det første og heder *Thomas von Westen*; thj hand vil have dem til een nye Troe, hvorved *Thor*-Gud bliver grummelig vreed og fortørnet; denne din Reise skal du udj saa og saa kort Tiid afgjøre |: i det samme satte hand hannem en vis *Terminum* fore :| og gjør du ikke eller siger alt dette jeg nu haver befalet dig, da skal jeg møde dig og rive dig i støkker, Lem fra Lem; mens effterkommer du min Befaling, da skal du tillige med alle de andre have baade Løkke og Velsignelse paa Land og Vand.

Seer her! her *demasquerede Sathan* sig! her atdrog hand siin paatagne Liusens Engels Skikkelse, endskiønt den arme eenfoldige *Find* ikke kiendte ham, mens troede af hans første gudelig Tale, at hand var den hand ikke var, derfor blef hand hannem ogsaa lydagtig, at hand strax uden ophold med stor Ifrighed gav sig paa Veyen at udrette sit af *Sathan* anbefalede *Apostel*-Embede til de andre *Finner*, og havde hand allerede mestendeel til de fleeste ab-

solveret sit Løb, da *Lector von Westen* did henkom, og fik det af andre omvendte *Finner* at høre, hvorpaa hand af hannem strax blev hentet, men i lang Tiid var u-overtalelig til at troe andet, end at han jo af en god Engel effter Guds befaling var udsendt, indtil von Westen omsider viste ham Dievelens Kløer i den Tale hand havde holdet til hannem, da hand, lovet være Gud, aldeeles blev *convinceret*, og Sathan saa fiendsk som tilforne lydig. Mand veed det, at den gemeene Mand, Bønder og saadanne, endnu be- teigner deris Dørre om Jule-Afften med Kors; at de krydser med Kniver over en Kande Øll eller et glas Brendeviin, naar de det skal drikke; at de ikke oplader Laaget paa een fuld Smør-Kande uden de giøre et Kors der over med Knifven: Dette meener de vel skal betyde *Jesu* Kors, men intet mindre; Finnerne, som i lige Tilfælde bruger samme Krydsning, de have en anden Henseende der med, de see hen der ved til *Thors* Hammer hand holder i Haanden, hvorføre *Finnernis* Krydsning skal beteigne *Thor*-Guds Hammer, der er giort som et Kors, og dette viiser, at den gemeene Mands Krydsning er intet andet end en Lefning fra de gamle He- denske Tiider, da de alle Tider teignet deris Mad og Drikke med *Thors* Hammers Tegn, som kand videre effterseeis udj Kong *Hagen Adelsteens* Historie og udj *Snorle Sturlesens* Norske Krønnike.¹⁾

No. 2. Er deres anden store af-Gud, nest effter *Hora Galles* eller *Thor*-Gud eller *Jupiter*, som de kalde *Varalden olmay*²⁾, det

1) Saga Hákonar góða, k. 18.

2) Efter S. Kildal kaldtes *Veralden Rad* l. *Radien* i Pite Lapmark *Veralden olmai*, efter Forbus *Varalden olmai*. J. Kildal skiller mellem „*Maylmen Radien*, Verdens Raader“ og „*Kirva*- l. *Kjorva Radien*, Raabs Raaderen“; den sidste maa raabe *Maylmen Radien* om Hjælp udi Raaden over Ver- den. Han skriver i „Appendix“: „Der ofres af afgudiske Lapper aarlig hver Høst en Oxe af Reyn eller andet Fæ til *Maylmen Radien*, fordi, at saasom hand er Lappernes øverste Gud, hand da ikke skal lade Verden ned- falde, og at han skal give dem Lykke til Reyn; og ved Offer-Alteret sættes ham til Ære en Stytte med en Kløft i Enden, kaldet *Maylmen* Stytte, som hand skal opstytte Verden med, hvilken Stytte skal være oversmurt med den Oxes Blod, som bliver ham ofret, og det Tegn, som hand giver til at hand haver Behag til Offeret, er at hand ved Noydens Slaaen paa Run- bommen med en Hammer, lader dens Ring gaa til det Venstre af den, ved den Side af den, som vender imod den høyre Haand, der er det og, som hand staar afmalet, hvilket betegner, at hans Boelig er saa hoyt oppe frem-

er Verdens Mand¹⁾, og er hand den samme som *Saturnus*. Den af Gud afmaler de paa *Runnebommen* med een krum Stræg over Hovedet, med adskillige Takker paa, hvilket skal beteigne Frugtbarhed, saavel af Jorden og Havet, som af *Creaturer*; derfor tilbeder de hannem, at hand skal give god Vext paa Korn i Landet, paa det derved maae blive got Kiøb for dennem paa Korn, paa Øll, Brendeviin og alt hvad som kommer af Korn, hvilket de vil beteigne med den Hakke, hand holder i Haanden, med hvilken Jorden af Restmand |: saa kalder de Christus :| skall tilhakked, naar Sæden der udj er udkast; ligesaa ogsaa paakalder de ham, at hand skal frugtbar giøre Havet, at de maae faae mange Fisk |: det giør besynderlig *Siøe-Finnerne* :| at hand skal frugtbar giøre deris Reinsdiur²⁾, at de maae bære mange Kalver, at hand skal frugtbar giøre Mossen paa Fieldene, som deris Reinsdiur æder, paa det de maae faae vel mange Reins-Oste, Reins-Smør etc: med et Ord:

for de andre Guders Boliger, at hand boer henimod oppe under Stjernerne. [Efter J. Kildals *Beskrivelse af Runebommen* „staar *Radien* afmalet øverst paa Runbommen ved den Høyre Side“].

Foruden den aarlige Ofring til *Maylmen Radien* sker der og particulaire Ofringer til ham for adskilligt, og blant andet, naar Formørkelsed sker i Sol eller Maane, da lover Lapperne Offer til ham, for at hand skal borttage Formørkelsen.

Til *Kirva Radien*, en Gud for Jordens Grøde, som er mindre end *Maylmen Radien*, ofres og aarlig hver Høst en Oxe af Rein eller andet Fæ, til den Ende at han skal aarlig give skjøn Grøde paa Jorden; og et ungt Træ med Løv, Grene og Rod af Jorden opgraves, sættes ham til Ære ved Ofre Alteret, saaledes at Toppen bliver vendt til Jorden, men Roden op imod Himmelen, hvilket og oversmøres med den Oxes Blod, som bliver ofret til ham, og det Tegn, som hand giver til, at hand har Behag til Offeret, er at han, ved Slaaen paa Runbommen, lader dens Ring gaa hen op under *Maylmen Radiens* Afmaling paa den, til den Side af den, som vender mod den venstre Haand; der er det og hand staar afmalet, hvilket betegner, at hand er en Gud, som bor saa langt neden under Stjernerne, at hans Bolig er neden under *Maylmen Radiens* Bolig“.

- 1) Ved en Visitats i Pite Lapmark i 1688 bekjendte en 60-aarig Lap, at han havde 3 Afgudsbilleder af Træ, nemlig 1) af Tor eller Torden, 2) af Tors Engel, 3) af Verdens Mand eller Gud. (Svensk hist. Tidskr., 1891, p. 230.)
- 2) Sml. Thomas von Westens Dagbog ^{20/10} 1722: 2 Lapper fra Melø ofrede en Okseren til *Varalden olmai* for at faa god Lykke til Ren; de sagde: „*Varalden olmai kalke dam aatsjutte — buorre lykho batsytte aadsutte*“ [Verdens Mand skal faa den — for at faa god Lykke til Ren].

alt hvad som enten kand voxe eller aufles det paakalder de *Waralden Olmay* eller *Saturnum* om. Uden ald Tvifl kommer dette af den Tanke, som har været iblant de Rommerske Heedninger, og siden ved deris Regimente udj *Asia* blant de *Asiatiske*, af hvilke Finnerne egentlig har deris udspring: nemlig, at udj *Saturni* Regimentis Tiid, førend hand af *Jove* blev fordreven og *dethroniseret* fra den øverste guddommelige Magt, da var saa god Tiid paa alle Ting; Jorden bar da selv Frugt uden Arbeide, og alle Ting var da i saa stor overflødighed, at der manglede intet paa noget, som kunde forløste Menniskan; hvilket Fabel iblant Hedningerne, nogle har villet meene skulle være kommen af det *Commercio*, som var imellem Guds Folk og Hedningerne, da disse af hine har faaet at høre om den herlige Tilstand, som var før Syndefaldet, hvilken underretning siden, ved Tiidens Længde er bleven iblant Hedningerne fordervet og forandret til den *Fabel* om *Saturni* Riige, udj hvilket *Aurea ætas* var, som blev fordrevet ved *Jovis* nye Regiering, som mand kand see hos *Ovidi*¹⁾: og mange andre. Men derjmod falder andre igien, effter mine Tanker, rettest paa denne Tanke: at fordj der udj Italien, hvor *Saturnus* tog sin *Retirade*, da hand fra sit Kongerige udi *Tracien* af siin Søn *Jove* var bleven fordreven, var saa god Tiid og overflødighed af alle Ting, som ingen enten før eller siden har kundet erindre, da *Saturnus* udj *Jani* Regimentis Tiid kom i bemelte Land, og fordj hand ved siine forstandige Raad hos *Janum* vidste at sette Regieringen udj saadan *Positur*, at der var Freed og Roelighed og god Tilstand iblant Undersaatterne, hvilket siden effter *Jani* og *Saturni* Død ikke var der, altsaa *canonicerede* de paa deris hedske viis begge toe, hvoraf ved Tiidens Længde den *Fabel* om *Saturni* Guddom og gode Tiid og Frugtbarhed er opkommen, hvilket vel er troeligt siden *Odins* Tiider iblant Finnerne der var iblant de Asiater der kom ind med ham her i de Nordiske lande er bleven *conserveret* indtil denne Tiid, fordj der ikke har kundet, siden Christendommens Indkomst, været saa god Opsigt paa dette slags Folk, der boede mange Miile inde op paa Fieldryggen, som

1) *Metam.* 1, 112 ff.

paa de andre Landsens Indbyggere der boede udj Nærværelsen hos Geistlig og Verslig Øfrighed til at faa denne med andre deris Afguderier hos dennem udryddet.

No. 3. Er deris 3die store afGud, som kaldes *Bieka*¹⁾ *Galles*, den sterke Vindens Mand²⁾, denne er den samme som *Æolus*, hvilken de maler af udj sin høyre Haand med en Skuffel, med hvilken han skuffer Vinden ind i siine Huuler, naar den har stormet nok, og med en Kiølle udj sin venstre Haand, hvormed hand skal drive Vinden ud, at den skal blæse. Denne af-Gud tilbeder de baade naar de ere paa Fielet med deris Reins-diur at hand vil stille den Vind som gjør Skade paa Diurene, saa og, naar de ere paa Havet at fiske, og der opkommer Storm saa de ere udj Lifs Fare da de love hannem Offer paa deris Alter; Naar de har noget udstaaendes med nogen, da forlanger de Vind af denne af-Gud, hvilken de indknytter udj 3de Knuder ved deris Running; naar de opløser den første, da blifver det *passabel* Vind; naar de opløser den anden, da blifver der saa sterk Vind, at en Jægt neppe uden Fare kand føre sit halve Forseil; men opløser de den tredie, da skeer u-feilbarlig Skibbrud; Dog er alle tiider imod denne og ald anden *Sathans* Magt Guds Børn udj een mægtig og u-overvindelig Beskiermelse, hvilket *von Westens Exempel* med mange andre, som de forgieves, effter deris egen Beretning og Bekiendelse, har prøvet deris Kunst, ved *Sathans Assistance* imod, noksom kand udviise.

No. 4. Kaldes *Waralde Noyde*³⁾, det er Himmelens Runne-mand eller *Prophete*, denne staaer afteigned med een Runnebomme i sin venstre Haand og med een Hammer giort effter *Thors* Hammer, med hvilken hand skal slaae paa Runnebommen, i den høyre

1) Bjeka A, Biexa BCH, Bilfa G.

2) Han kaldes i Lindahls og Øhrtings Lexicon Lappon. *piæggen-âlma* i. *piægges-âlma*, d. e. Vindens Mand. Efter *Forbus* var *Biex Olmai* Sommergud og raadede over Veir, Vind og Vand; til ham ofredes en Skuffel af Træ. *Joh. Falch* bemerker, at „Lapperne have dørket Vindens Gud, eller som dend kaldes paa deres Runebomme *Biegga Galles*, allene i dend Henseende, at dend skulde frelse dem fra Livs Fare, naar Storm og Uveyr overkom dem paa Havet.“

3) Efter *Forbus* kaldtes *Radien* i Jukkasjärvi *varalden noid*.

Haand. Paa det mand dis bedre kand forstaae hvad denne *Waralde Noyde* haver at betyde; da holder jeg fornøden at gjøre derom denne Beretning: Det er ikke alle *Finner* som haver *Runnebommer*, eller om de end haver dem ved Arf, enten effter deris Forældre eller andre |: thj de gaaer i Arf og holdis krafftigst, jo ældre de ere :| saa hverken forstaaer de at spille paa dem, ikke heller vil *Sathan* værdige at svare dem ved andre, uden alleene dem, som hand effter lang befunden troe Tieneste befinder dygtige at beskikke til sine *Noyder* og *Propheter* iblant dem, hvilke ere saa mange, disto verre, at fast hver 3die eller 4de *Find* er een *Noyde*. Naar nu en *Find* vil spørge sine Guder til Raads og for tilkommende Ting at vide ved Runnebommen, da i fald han ikke selv er een *Noyde*, lader hand ved een anden *Noyde* med den tilhørige Hammer, som staaer afteignet under No. 1 bag paa denne hosfølgende afteigning, slaae paa Runnebommen, effter hvilke Slag den Messing-Ring, hand haver lagt paa Runnebommen fløtter sig til det Stæd, hvor hand, *Sathan*, vil have den og derved beteigner sit igienSvar, og naar den did kommer, bliver den der staaendes saa fast, at de ikke med all deris Kunst eller Magt kand bringe dend til et andet Stæd, som de tit gjerne vilde, naar Ringen kommer til at staa paa et u-løkkeligt Stæd, som enten beteigner dem Døden, eller anden u-løkke, med mindre de lofver Offer, enten til den eller den afGud |: hvilken de haver udvalt samme tid at søge hielp hos :| thj da skeer det at Ringen fløtter sig ved nye Slag paa Bommen og gaaer til et andet løkkeligere stæd,

Som nu *Finnerne Generaliter* haver afdeelt *Runnebommen* udj 2de Veye, som adskilles ved No. 9, den ene Vey som hører til Himmelen, eller rettere at siige, til de øverste Guders Sæde, hvor *Thor*, *Waralden Olmay* og *Bieka Galles* med fleere andre Ting ere, Og den anden som hører til Jorden, hvor de ringere Guder ere, hvilken sidste Vey igien er afdeelt udj Lifsens *Palches* eller Vey, som beteigner dem Livet paa Jorden, og *Jamichusche*¹⁾ *Palches* eller Dødningernes Vey, som gaaer hen til *Jamichusche* eller de Dødes Rige og beteigner dem Døden, altsaa haver de den Tanke,

1) Jamicutsche D.

at ligesom de have *Noyder* eller *Propheter* paa Jorden, ved hvilke de tilspørger, enten de øverste eller de nederste Guder eller de Døde, som kaldes *Jami* og bestaar af andre afdøde *Finner*, hvilke hersker i de dødis Land, thj de meener at naar nogen *Find* døer, bliver hand strax til een Gud, som raader for Døden og kand befrie siine nærmeste Slegtninge derfra, naar de offerer til ham, saa skal og lige saavel de øverste og nederste Guder, som de Døde i deris Riige have deris Noyder ved hvilke de runner paa en Runne-bomme, om de Bønner, som gøres til dem skal bønhoris eller ey.

Her af sees da, at denne *Waralde Noyde* er de 3de øverste store Guders *Prophete* eller *Runnemand* effter hvis Running i Himmelen eller rettist i det øverste guddoms Sæde, de imodtage deris Bønholdelse eller Afslag paa Jorden. Denne *Waralde Noyde* er anseet af dem som en Over-Engel, alleene skabt til det samme.

No. 5. Er giort som et langt træ med mange greene paa, og kaldes *Rutu*¹⁾, Denne er een under-Regenter af de 3de store Guder *Thor*, *Waralden Olmay* og *Bieka Galles*, ved denne meene de at samme 3de afGuder udretter alt hvad de vil baade i Himmelen og paa Jorden, naar det effter den foregaaende Running, ved *Waralde Noyde*, først af dem er bleven besluttet. Denne *Rutu* aabenbarer sig gierne for Finnerne udj blaae Klæder, Mand mener hand skulle være den samme som *Mercurius*. Mens jeg haver andre Tanker der om, som jeg ikke kand skrive, effterdj jeg endnu ikke fuldkommelig har kundet faae nogen underretning

1) „Naar *Rota* plager en Lap med en sær ond Sygdom, bliver Lappen gjerne ved Offer til *Maylmen Radian* frelst fra hans Plage; men skulle *Maylmen Radian* ikke kunde frelse ham, da maa Lappen ofre til *Rota* selv og graver til Offer en Hest ned i Jorden, forat *Rota* paa den skal ride fra ham og ned i hans Hjem *Rotaymo*“. (J. Kildal, Appendix). *Forbus* skriver om *Rota*: „Offeret sker ikke paa gement Sæt, saasom til andre Guder med Slattekreatur, men Vennerne kaldes til Offermaaltidet, som æde Kjødet af Hovedet, Ryggen og Fødderne og stænker Blodet paa mange Steder af Træet, som ham til Ære gjort og opreist er, samt vakkert udskaaet og sat ved Offeralteret, hvorpaa Benene, et Stykke af Tungen, en Del af Lungerne, et Stykke af hvert Øre, af Hjertet og Svansen lægges; derhos en død Hest i Jorden fæstes, at *Rota* derpaa skal ride bort fra dem til *Rotaimo*, og da kan hende sig, at Offeret sker paa gammelt Sæt, og hans Billede i en Mands Lignelse gøres, og Offerkreaturets Ben lægges paa Offeralteret, hvilke *Rota*, som og andre Afguder, skal skaffe Kjød paa.“ (Sml. S. Kildal, p. 465 ff.)

om ham eller hans Væsen. Det veed jeg, at hand tillige med alle andre er Dievelen selv.

No. 6. Er en Hane som de offerer til deris 3de øverste af-Guder, hvilken paa Runnebommen ligesaa staar anteignet.

No. 7. Hvilken kaldes *Særva Wæro* eller Een Himmelen tilhørende Simle og Hun-Reinsdiur, er satt, paa det naar de slaar paa Runnebommen om, hvad offer de skal give deris 3de store af-Guder, at Ringen da kand gaae til een af Deelene, hvor effter de ogsaa retter sig.

No. 8. Er Himmelens *Biørn* og kaldis *Waralde*¹⁾ *Biri* det er Himmelens Biørn. Denne Biørn teigner de af hos Guderne i Himmelen fordi de endog holder een hver Biørn paa Jorden for et helligt Creatur og kalder den Guds Hund, da de der imod kalder ulfven *Sathans* Hund, hvor om jeg videre agter at melde, naar jeg kommer til den 23de og 24de *Figur*.

No. 9. Er den Streg som deeler Himmelen fra Jorden, eller de øfverste fra de nederste Guders Væsen. Ved den øfverste Streg besluttis Himmelens Væsen, og ved den nederste der af begynder Jorden; Det Rom, som er imellem begge Stregerne, skal beteigne Luftten, som er imellem Himmelen og Jorden.

No. 10. Kaldis *Muba Ailiches*, Løverdags-Manden.

No. 11. Kaldis *Ailiches Olmay*, Søndags-Manden.

No. 12. Kaldis *Gulman Ailiches*, Fredags-Manden.

Disse 3de ere deris under-Guder eller store Engler, som de holder for, at de 3de store Himmelske Guder have givet dem, stedse at omgaaes med paa Jorden, paa det de udj alle deris Anliggende kand være dem ved Haanden og føre deris Bønner til bemelte store Guder, besønderlig naar de have Runnebommens Raadførsel fornøden; thj da anraaber de en viss af disse tre *Ailiches*, nemlig Løverdags-Manden, om Runningen skal skee om Løverdagen; Søndags-Manden om den skal skee om Søndagen, og Fredags-Manden om det skal skee om Fredagen, at hand skal befordre Runningen, at den maa gaae lykkelig for sig, og *recommendere* deris Forespørsel til et got Svar hos de 3de store Guder, hvorfore

¹⁾ Waralden B.

de ogsaa afbilder dem med Vinger, som de der udj en Hast maae flyve til og fra Himmelen og Jorden. Der har nogle villet giort sig de Tanker, at *Sathan* ved de 3de store afGuder, hand har lært dem at tilskrive Himmelen, har villet effterabe TreEnigheden og bespotte den, og ved disse 3de *Ailiches*, hvilke staaer som i een *Pyramide* paa 3de dobbelte Streger, som udgaaer fra *Paive* eller Solen, de 3de Ting: Sal, Sulphur et Mercurius, ved hvilke nogle har *Statueret*, at Solen virker alle Ting, men jeg troer vel at *Finnerne* bliver ved det eenfoldigste og første, og jeg kand ikke see, hvad *Interesse Sathan* skulle kunde have ved at lære *Finnerne* |: som hand langt lettere kand tilvende sig |: saadanne *Subtiliteter*, med hvilke hand har giort Jacob Bøhm, og fleere til ham, reent gall.

No. 13. Er *Paive* eller Soelen¹⁾, hvilken de, i henseende til dens Løb om Verdens 4re Parter, afmaler udj Een paa den Eene Kant opreist 4re Angell, saavel som staaendis paa en Foed der er huul, til hvilken der gaaer en Vey fra Jorden til at beteigne, at ligesom deris Bønner paa Jorden gaar op igiennem denne Vey til Soelen, saa kommer og ald Lius, Varme og Frugtbarhed ned igiennem denne Vey til Jorden, naar *Waralden Olmay* eller *Saturnus* vil tillade det. Besønderlig tilbeder de Soelen, naar de enten ere paa Havet, saasom Søe-Finnerne pleyer, og Soelen vil gaae need, eller naar de ere langt borte udj Fieldene, alleene fra andre, og der bliver mørkt, saa de kand ikke see at finde til deris Rein eller *Kuttu* |: deris Telt |: igien, da de falder paa Knæe og beder Soelen om sit Lius, og lover Soelen et Offer, om den vil hielpe dem, hvilket de ogsaa u-brødelig effterkommer.

No. 14. Kaldis *Rist Palches* |: de Christnes Vey |: paa den haver de teignet Kierke, Huuse, Koe og Bok, til at beteigne det, som er hos de Christne eller boe-folk og Bønder. Ved denne Vey adspørger de Runnebommen med deris Hammer og Messing-Ring om deris Handel og Omgjengelse med Præst, Borger og Bønder eller andre som ikke ere *Finner*.

¹⁾ *Forbus* skriver: „*Beifve* eller Solen tjenes med Offer nord i Lapmarken, og *Beifen Neide*, Solens Jomfru, syd. Offer sker af et Faar eller en Gjed, som kjøbes af de norske ved Sjøkanten, 1. at overvinde og forekomme Hovedsvagthed og Desperation, 2. at faa vakkert Solskin og varmt Veirligt.“

No. 15. Er en Hest, som de kalder *Sturich*. Denne staaer paa Runnebommen eendeel for at tilspørge Runnebommen hvad Lykke de om Høsten skal faae til at kiøbe Heste |: thi de æder og slagter Hæster ligesom andre Folk andre Creaturer, ja med saadan *Appetit*, at de hiertelig glæder sig over at Bønder og andre Folk ikke har faaet Smag paa denne *Delicatesse*, da de meente at der ikke blef saa got for *Findmanden* om Høsten at kunne faae sig et saadant stække Mad, som de nu kand faae, naar den er gammel og udslebt hos en Bonde for 1 Rdr., som er *ordinaire* Prisen der paa; ja undertiden kand de faae Kiødet af en Hest for at trekke Skindet af den, hvilket den Eyende vil til sin Nøtte beholde, og den *Condition* antager de med allerstørste *Plaisir*, Dog besynderlig *Søe-Finnerne*, som ingen Reins-Diur kan føde: | Eendeel staaer denne *Sturich* paa Runnebommen som een Offer-Hest, hvilken de lover naar de fornemmer at nogen skal døe, paa det at *Jami* |: de døde |: skal hielpe ham til rette igien, at hand endnu maae leve, hvorføre denne Hest ogsaa er sat paa Veyen til de dødis Riige, som kaldis *Jamicutsche palches*, det er Dødningsers Vey, hvor om omstendeligere skal meldis under No. 17.

No. 16. Er *Wollinere Noyde*,¹⁾ Helvedis eller Gravens *Prophete*, vide *supra* udj No. 4 i Anmerkningen om *Waralde Noyde*, Saadan beskaffenhed har det og med denne som staaer her uden for de Dødis Riige, og skal hand med sin Hammer paa Runnebommen runne for de der ere Regentere udj de Dødis Riige, om de skal bønhøre de Bønner og antage de Løffter, som giøris af de levende for nogen der kand være dødsuig, at hand eller de skal komme sig igien eller ikke.

No. 17. Er *Jamicutsche*, de dødis Riige, hvor de meener de døde ere og have Magt at *disponere* over Livet og Døden for deris igienlevende Slegtinge og Frender, her udj har de satt Kirke, Huus og en *Finne-kuttu* og en tyk Streeg, som skal beteigne den døde, de vil kalde paa i deris Døds Nød, at skal hielpe dem, det Rom, som er oven for de dødis Riige, imellem det og *Rist Palches*, hvilket jeg og haver *marqveret*, under No. 17, kalder de

1) d. e. *vuolleniere noaide*, Underjordmandens Noaide.

Jamicutsche Palches, Veien til de dødis Riige. Naar nu een ligger for Døden og de siunes at alt Livs Haab er ude, gjør de strax med sedvanlig Ceremonie, som bestaar udj at *Jouge* |: det er at siunge en Sathans Sang, fuld af besværelser og Formaninger om hans naadige Nærværelse ved dette deris gudelig forehavende, med visse Ord nogle slag paa Runnebommen; gaaer da Messing-Ringen hen til *Jamicutsche Palches*, til Dødningernes Vei, da er det et vist Teign at den siuge skal døe, hvor paa de lover da strax Offer til *Jami* |: de døde eller den døde, som de da paakalder :| ogsaa hænder det sig undertiden, naar de da slaar paa nyt paa Bommen, at Ringen gaaer tilbage til No. 22, som er det Sted paa Bommen der betegner deris Finne-Hytter, hvor ved de forsikkris at den siuge ved offeret er bleven befriet fra Døden og skal endnu leve een tiid lang og beboe sine Hytter, men gaaer Ringen liige ud udj *Jamicutsche*, de dødis Riige, saa hielper hverken Løn eller Bøn, men den siuge maae døe, om hand end lovede alle sine Reins-Diur og var god for at købe der til alle de *Sturicher*, Hester, som kunde overkommis at offe oven i Kiøbet tillige med Reins-Diurene, thj man skal viide, at de meener, at udj en Hestis Offring til de døde er der sønderlig Krafft til Befrielse fra Døden.

En besynderlig *Passage* maa jeg her indføre, som for 5 Aars Tiid siden er *passeret* udj denne Kald i *Ranens* Præstegield paa *Helgeland*, hvilken den *Find* som det er *passeret* med og heder *Johannes*, som og nu tiener udj mit¹⁾ Præstegield paa een Gaard ved Nafn Finne,*²⁾ tillige med andre *Finner* og deris Koner i min²⁾ *Præsence* bekiendte for Hr. *Lector von Westen* her i mit Huus in *Januari* indeværende Aar 1723. Ofven bemelte *Fin Johannes*, som nu er 25 Aar gammel, var, da hand for 5 Aar siden falt udj en saa heftig Sott eller hidsig *Feber*, at ingen troede ham til Livet, da udj sit 20de Aar; hans Fader nafnlig Andreas Sivertsen, som havde ikkun denne eeniste Søn, gremmede sig u-sigelig over denne Sønnens Siugdøm og visse forventende Død, og brugte vel lenge alle de ham bekiendte Hielpe-Midler og smaae Runnerier, men

1) Nærøens D.

2) Mag: Randulfs DH.

*) i Kolvereid.

altsammen forgievis, omsider beslutter hand at tage sin Tilflugt til Runnebommen; Nu var hand vel selv en stor Noyde og troe befunden Tiener af *Sathan*, men effterdj dette var en Sag som angik ham selv saa meget nær, i det det var hans eegen kiødelige Søn, kunde dette effter hans *diaboliske* Troes Articler ikke lade sig gjøre, at hand selv skulle bespørge sig hos Runnebommen, derfor kaldede hand sin afdøde Huustruis Broder, som boede strax hos ham og udj ingen maade efftergav ham udj denne ædle *Science*, hvilken hand selv besad |: dette maa *observeris* her hos, at saadan Running maa endelig skee ved den siuges nærmeste Slegt, hvor af mand seer at der er ingen *Finne-Familie* udj hvilken Satan jo haver udvalt og *ordineret* sig nogle, i det mindste 3 eller 4re Noyder og Propheter, der skal *observere* hans ifrige Dyrkelse :| og lod saa ved samme siin Svoger, effter at de ovenbemeldte *Ceremonier* var afgiorde, legge Messing-Ringen paa Runnebommen og med Hammeren slaae derpaa; men hvad skeer! Ringen gik strax hen til *Jamicutsche palches*, det er, til Dødningernis Vey, som er over Dødningernis Riige, hvor paa der blev ikke een liden *Consternation* hos Faderen, helst da hand saae at Ringen ved alle de hefftige Slag paa Runnebommen, som fremdeelis tillige med adskillige Besværelser skeede, ikke ville fløtte sig af sit første indtagne Stød, mens blev der paa, lige som fastlimet, u-rørlig staaendis, indtil hand, effter sin Svogers Raad, lofvede til de Døde een Hun-Rein, da fløttede endelig Ringen sig ved nye Slag paa Runnebommen, gik dog ikke længere der ifra end ud paa *Rist-palches*, de Christnes Vey, hvor fore Svogeren slog paa nytt igien, men Ringen gik igien til Dødningernis Vey, og da lofvede Faderen nok et Reins-Diur, som var een Oxen til *Mubenaimo* |: det er *Sathan* selv :| om hans Søn maatte leve, og der paa fløttede Ringen sig igien af Dødningernis Vey ud til de Christnis Vey, og ville endnu ikke gaae hen til No. 22, som er deris *Finne-Hytters* Sted paa Bommen; Endelig slog Svogeren med mange Besværelser, dend 3die gang, da Ringen endnu som tilforne gik til Dødningernis Vey, og blev der staaendis, indtil Faderen endnu, foruden de 2de lovede Reinsdiur, lovede een *Sturich*, en Hest, til *Wollinere Noyde*, paa det hand skulle runne saaledis, at Ringen effter de Dødis Befalning kunde gaa hen til No.

22 *Finne*-Hytten, hvor ved hand maatte forsikkris, at hans Søn skulle leve, men dend gang var mindre Bønhørelse end tilforne; thi Ringen blev ved alle Slag fast staaendis paa Dødningernis Vey, saa at Faderen saae intet andet end den visse Død for sin Søn.

Svogeren som havde forrettet denne gudelige Gierning, blev ogsaa gandske *confunderet* der ved og kunde ikke finde sig der udj at Ringen var u-lydigere og *Sathan* u-naadigere nu, da der var lofvet saa meget, end tilforne, da der ikkun blev lofvet lidet, omsider griber hand dette Raad an: hand gaaer need til Strandbredden og tog der een Steen som var langagtig hvilken maade saa velsom den der brugis ved een øxe som de besværer¹⁾, er langt høyere *æstimeret* iblant dem, end den forespørsel som skeer

1) Sml. *Scheffer*, Histoire de la Laponie (Paris 1678), p. 386: „Quelquefois sans se servir du Tambour, ils [les Lapons] y employent leur hache (cecy se pratique en la Lapmarck d'Uma & peut-estre ailleurs). Ils suspendent au toit de leur cabane avec un ruban une hache, attachée par le milieu du manche, à laquelle ils parlent en certains termes, et durant ce discours, la hache remuë, tourne, puis elle se repose & demeure immobile; alors ils observent exactement vers quelle region du Ciel le manche s'est tourné & arrêté: Et c'est de ce côté-là qu'ils vont chasser le lendemain, & ne manquent pas d'y trouver dans les bois des Rennes sauvages, des oyseaux, & d'autre gibier ou venaison. Ils employent parfois une pierre tirée de quelque montagne consacrée au Dieu *Storjunkare*, laquelle suspenduë & haranguée comme à hache, leur marque le chemin qu'ils doivent tenir, afin que leur chasse soit heureuse.“ Efter *J. Kildals* Appendix kunde en Bøsse eller et Hesteben benyttet istedetfor Runebomme; han skriver: „De Noyder, naar de ikke har Runbomme ved Haanden, og gemeene Afgudsdyrkere, som ikke eyer Runbomme, runer saaledes ved en Bysser, at de ophænger den i et Baand, og saa gjør Spørsmaal til den, om de skal gjøre det eller det, da, til Ney-Svar bevæges ikke Byssen; men naar de atter spørger, om de da skal gjøre anderledes, saa eller saa, da til Ja-Svar bevæges Byssen. Ved et Hæste Been runes og paa samme Maade.“ Efter *Forbus* kunde man istedetfor Runebommen bruge 1) et Dall-laag, hvorpaa der var ridset eller med Kul tegnet Signa et Characteres, 2) en Sten og en Kobberkjedel, 3) et Kvindebelte, 4) Hesteben, 5) en Øxe og en Sten, hvorved synges saa længe at Instrumentet bevæger sig. *Hammond* omtaler p. 479, at der i 1723 paa Inderøen i Trondhjems Stift var en Lappefamilie, der brugte Mandens Øxe og Kvindens Belte som *oraculum*. *Jessen* skriver p. 78: „Døtrene maatte, som alt Qvindekjønnen, nøyes med det Svar, dem blev givet fra deres *Saiwo*, formedelst en Kniv, Øxe, Steen eller Bælte, nemlig: naar disse Ting hengtes ganske frie, og af en unaturlig Drift bevegede sig, eller, som det kaldtes, *saakte* [Trykfeil for *saakke* ∴ *sukkat*], naar de bleve om noget adspurgte.“

ved Runnebommen, thj den kand ikkun ved de allerlærdeste Mænd, iblant dem der haver største Aand, jeg meener Dievels Aand, *practiceris*, samme Steen indviede hand først med mange Besværelser og Jougen eller Siungen, dernest hengte hand den udj et Hosebaand mit udj Taget af *Finne-Hytten*, og lod den der henge, indtil den der hang gandske stille, gjorde saa sin Bøn paa sit Ansigt til den, og gik der paa til den og spurte *Mubenaimo*, det er *Satan*, hvor det kom sig, at Ringen ikke ville gaee fra Dødningernis Vey, da der dog var lovet hannem, de døde og *Wollinere Noyde* saa herligt og stort et Offer? Hvor paa hand af Steenen fik dette lydelige Svar¹⁾, at enten maatte det lovede strax i dette samme *Moment* hand nu sagde dette, givis ham og de andre Guder, eller og maatte Drengen døe, med mindre der var et andet Menniskis Liv at givis hen i Steden. Dette var haarde Vilkaar den gamle Løgnere og Mordere frem satte; thj det var Faderen u-mueligt at kunde være saa *præcis* i sin Betaling som *Sathan prætenderede*, efterdj hand hafde hverken de lovede Reinsdiur eller Hesten ved Haanden, og naar det ikke skeede, hvor vilde hand vel da efter *Sathans* anden *Condition* finde et Menniske, der skulde finde Plaisir udj at fornøye ham ved sit Livs opoffring for hans siuge Søns Livs Erholdelse? Her var ingen anden Raad, vilde Faderen have Sønnen levendes, da maatte hand selv døe, hvilket hand ogsaa glædelig *resolverede*, og saa snart denne *Resolution* var tagen, ved hvilken hand sandelig beviiste een større Kierlighed for sin Søn end for sin Siæl, slog Svogeren paa nytt igien paa Runnebommen, hvor Ringen endnu stoed paa sit forrige Sted, hvor fra den da strax afgik til No. 22 til *Finne-Hytterne* at beteigne den siuges Liv, hvor paa Sønnen blev da strax til Forbedring; og Faderen, i det samme *Moment*, dødsuig, og er det allerunderligste udj alt-sammen, at Sønnen om Effermiddagen den anden Dag dereffter blef fuldkommen *Restitueret*, i det samme Øjeblik da Faderen ved

1) Sml. *J. Kildals* Appendix: „Den Noyd, som er iblant de allergroveste udi Afguderiets Kunst, holder Runbommen undertiden op under Øret, og da gjør Spørmaal til den om hvad hand vil vide, og Djævelen da svarer ham med lydelig Røst af Runbommen paa det, hvorom han spørger, thi Djævelen er inde i Runbommen.“

en u-lyksalig Død overleverede sin u-lyksalige Siæl til Diefvelen. Den Taknemmelighed Sønnen, der ved Faderens Død var frelst selv fra Døden, beviiste ham derfor var denne: at, effter Faderens Begiering i sit yderste, offrede hand en Oxer-Rein til hans Faders Siæl, som da, effter hans Tanke allerede var bleven til een Gud, at hand med den desto *commodere* kunde reise omkring udj de dødis Rige hvor hand vilde. Det er den barmhertige naadige Gud at takke, som saa naadelig seer til denne Søn, hand er nu under *Information* og oplærelse hos sin Hosbonde, een vel opliust Bonde, og bliver som tieste af mig *examineret*. Jeg haver ved sidste *Examen* befundet ham i den Tilstand, at jeg vel har Aarsage at takke Gud, der med en allmægtig Haand haver udrevet ham af *Sathans* Snarer; Gud styre ham fremdeelis i det gode for Jesu Christi Skyld, Amen.

No. 18. Er en Gudinde, som de kalder *Juchsacha*¹⁾, den samme *Lucina Marium*, fordj hun skal give *Finnernis* Koner lykke til at føde Dreng-Børn. Om hende haver de den Tanke, at omendskiønt en Kone skulle allerede være frugtsommelig med et Pige-Barn, saa kand hun dog, naar de runner kraftelig nok til

1) Efter J. Kildals Appendix, S. Kildal (p. 461) og Leem (p. 414 f.) er det *Juksakka*, som kan omvende et Pigebarn til et Drengbarn i Moders Liv; efter Forbus er det *Uksakka*. Efter Jessen (Skanke), p. 15 er *Uksakka* og *Juksakka* identiske; Skanke kalder hende ogsaa *Stauke-edni* l. *Stilko-edni*, hvilket han oversætter med „Bue- eller Børse-moder“; efter Skanke kaldtes hun saa, fordi Lappens Gevær staar ved den Indgang til deres Kotte, som kaldes *Jugs*. Rigtigere Friis, Mythol., p. 87: „*Juks-akka*, egl. Bue-Moder, af *juoksa*, en Bue“. J. Kildal skriver i Appendix: „*Juksakkas* Forretning er vel at omvende Pigebarn til Drengbarn i Moders Liv; men hun vil have et got Offer, om hun skal ville lade sig bekvemme til at forrette det, fordi, naar hun forvender Pigebarn til Drengbarn, da giver hun Barnet hen til sin Moders og Søstres Fiende *Leyb Olmai*, som er Gud for Skytteri, til hvis exercitium Barnet da, naar det tilvoxer, bliver tilholdet.“ Om *Uksakka* skriver J. Kildal i „Afguderiets Dempelse“, at „hun skulde vogte paa Døren og Barnet, naar det var født, og naar det i sin Tid begyndte at gaa, vogte det for Stød og Fald; og de ofrede Grød til *Sarakka*, kaldet *Sarakkas* Grød, og Kjød, Ost og Brød til *Uksakka*; ellers saasom *Sarakka* boede nedenunder Gulvet i deres Kjøld [Telt], og *Uksakka* boede inden og udenfor Kjøldets Dør nede udi Marken, da seymede de til dem Brændevin paa de Steder, hvor de gave tilkjende, at de boede, saa og grov ned i Marken til dem levendes Creature.“

hende, skabe det om til et Dreng-Barn, hvorfor de ogsaa afteigner hende med een Runne-bomme i den høyre Haand, og saasom hun er meget gammel, haver de tillagt hende en Staf at helde sig paa i den venstre Haand, hvilket de ogsaa gjøre med de 2de andre Guder under No. 19 og 20. Mens hvad sig ellers belanger den Troe de har om denne Gudinde, at hun giver Lykke at føde Dreng-Børn, ja, at hun end ogsaa kand forvandle et Pige-Barn i Moders Liv til et Dreng-Barn, da er min Meening derom denne: Det er ikke alle tider en *Fin* forlanger Sønner, besynderlig naar hand haver nogle af det Kiøn tilforne, derfor ikke heller alle gang hand begierer *Juchsacha* hendis *Assistance*, mens naar det skeer at hand skal forlange en Søn, hvilket hand u-feilbarlig troer, da skeer effter *Sathans* Indskydelse, som da tilforne som een *Subtil* Aand haver erfaret, at det er een Søn *Finnens* Kone gaaer Frugtsommelig med, saa gjør *Finnen* Forespørsel ved Runnebommen til *Mubenaimo*, eller og ved en *Steen* |: som tilforne udj No. 17 er ommeldet :| om hvad det er hans Kone laver til Barsel med, hvorpaa hand svares af *Sathan*, som ved et nytt Offer vil dyrkis, at det er en Pige |: hvilken *Løgn* hverken er hans første, ikke heller bliver hans sidste :| derpaa lover *Finnen* offer til *Juchsacha* at hun skal forandre Fosteret til en Dreng, hvilket ikke kand være *Sathan* nogen stor Kunst at love, effterdj hand haver erfaret tilforne, at hun gaaer med et dreng-Barn, og naar hun da omsider føder Sønnen til Verden, faaer *Sathan* Offer og Taksigelse for det, som dog ikke er hans, men alleene Guds Gierning.

No. 19. Er den anden store Gudinde, som de kalder *Saracha* eller *Saragacha*¹⁾, denne er den samme, som de *Rommeris Juno*

1) *J. Kildal* skriver i Appendix: „*Maderakka, Sarakka, Juvakka og Uvakka*, af hvilke den første er Moderen, men de 3 sidste ere Dotrene, boer nede i Jorden under Lappens Kjæld. . . Naar der hugges med Øxe eller bruges anden Banken i Lappekjældet sent om Aftenen, da fortørnes de, men lade sig dog ved Otringer tilfredsstille, som skeer saaledes, at der bliver seymet Brændevin ned paa Jorden til dem; saadan Seymen skeer og til dem for god Barnefødsel og for Fosteret; saa og bliver af frugtsommelige Qvinder lagt til dem Kjød og Ost, samt bliver af frugtsommelige Qvinder med deres Veninder ædet *Sarakka* til Ære en Grød, kaldet „*Sarakkas Grød*“. Ellers for a parte Hjelp, som de enten skal gjøre en frugtsommelig Qvinde og hendes Foster, eller for andre Tings Skyld, vil de have af dette Slags Crea-

Lucina, paa hende kalder de udj Barns Nød, at hun skal hielpe saa vel deris Koner, som Reins-Diur at føde og blive vel forløste, med hende holder de et stort Venskab og er u-sigelig bange for at gjøre hende imod, som videre udj Relationen i sig selv vil forekomme.

No. 20. Er den tredie store Gudinde, hvilken kaldis af dem *Maderacha*, det er dens amme som *Cybille vel Rhea Saturni uxor*, som blev kaldet *Magna Mater Deorum*. Denne tilskrive de Krafft i Almindelighed med begge Kiøn, at kunde gjøre baade qvinder og Diur frugtsommelig, og der om paakalder hende.

No. 21. Betyder et Fiske-Vand med Fisk udj, som de kalde *Wata-ciadse*¹⁾, det staar paa Runnebommen paa det de der ved kand tilspørge *Tonsie*²⁾ Gud, som er deris Søe-Gud*), den samme som *Neptunus*, om de skal faa Løkke til Fiskerie paa den salte Søe eller Hav, og er det udj fersk Vand, af hvilke der er mangfoldige i Fieldene hos dem, som vedlige holdis af Elver, at de da kand tilspørge *Harchild*³⁾ Gud, som er Flod- eller fersk-vands Gud,

ture til Offer: nemlig Qvier, Kalve, Faar, Lam, Gedder, Kid, Grise, Katte, Haner o. l. — Ved Noydens Runen eller igjennem afgudiske Lappers Drømme give de tilkjende, hvad Creatur af disse opnævnte de forlange, efter Tjenesstens Beskaffenhed, som de gjøre, saa og give de ved samme Runen eller Drømme tilkjende, hvad Farve det Creatur skal have, som de udvælger, hvilket da bliver sat levendes ned i Jorden til dem, og bliver saa qvalt ved Jords Kastelse over det; men er det en *Hane*, som bliver nedsat til dem, da bliver hand ikke qvalt af Jord, men bliver gjort Steen Reysning over han, saa hand kan leve forat hand skal gale nede hos dem, indtil han døer af Hunger.“

1) ciadse A, -biadsche B, -biadse C, -baidse D, -biadste F, -baitdse H, Watsabiadtse G.

2) Tonsie ACD FG, Fonsie BH.

3) Harchild DFH, Hanchild G, Hanchied B, Harchio AC.

*) Vandguden kaldes af J. Kildal *Kiase Olmai* [o: *Ćacce-olmai*, Vandmanden]. „Ham beloves Offer, at hand ikke skal gjøre Skade til Vands.“ (J. Kildal, Afguderiets Dempelse); sml. *S. Kildal*, p. 470 f. *Forbus* skriver: „For *Casolmai* eller Gud for Fiskeri skal om Jul drikkes Skaalen af et Horn, da man vender sig om 2 Gange mod Solen og slaar Drikken ned, paa hvilket Sted lægges Fisk, Kjød eller anden Mad. Nogle holde for, at denne *Casolmai* skulde være *Strotagalles* (Julekongen).“ *Tonsie* Gud er vel Tunnsjøguden, en Sieide ved Tunnsjøen i Namdalen, hvorom se *Y. Nielsen* i Det norske geogr. Selskabs Årbog, I, p. 26 f. og *E. Modin* i Svenska Fornminnesfören. Tidskr. X, p. 316 f. *Harchild* Gud var vel en Sieide paa

uden Tvivl den samme, som de gamle *ægyptiers Omphi*, om de skal faae Lykke til fersk Vands Fiskerie det Aar; kommer Ringen mit ind udj det 4re kantede afteignede Fiske-Vand at staae, da er det godt Teign til Fiskerie, kommer den paa kandten der af, og er dog uden for, da er det Teign at af-Guden vil have Offer, om de skal faae noget; men kommer den gandske uden for, saa den ikke rører ved nogen Kandt, da faaer de slet intet i hvad de ogsaa lover eller offerer. En død Hund er gierne Offeret som i den fald givis.

No. 22. Er et Sted paa Runnebommen, som betegner deris Telter, der kaldis *Kuttu* eller *Kutti*, hvilke afmalis ved den spidse *Figur* der er brendt nedén til Enden, som staaer inde i *Circulen*, saa velsom og skal betegne ved de 2de sammesteds staaende 4re kantede *Figurer*, deris Gammer, naar de dem bruger at boe udj, enten nu *Finnen* boer i en Telt, der er gjort af Vadmél, udstragt paa mange Stenger, eller hand boer udj en Gamme, som er gravet neder i Jorden og betekt med Træ-Bark og Jord der oven paa, saa har hand tvende Dørre paa denne sin Hytte*), den eene kalder hand *Ux*, dend hører *Mubenaimo* Dievelen til, den anden kalder han *Paasio*, den hører *Immel*, vor Herre til, og mit inden udj Hytten er hans Fyr-sted, som er helliget dend Gudinde *Saracha*, om hvilken der er talt under No. 19, til ære; runden om det Fyr-sted ligger hand med Kone og Børn om Natten og sofver, og Ilden brender der Natt og Dag, Paa det hand derfor ikke skal lide nogen Manqvément paa Veed, ikke heller have stor u-mage at hente sig den til, da flytter hand som tieste med siin Hytte, alt nermere og nermere ind i Skoven, ligesom hand hugger veed til, at hand alleene kand fælde Træet ved sin Dør, hugge det der i støkker og trekke det saa ind i Hytten. Aarsagen, hvorforre denne *Figur*

Grønsæfjeldet Haarkjølen i Finlierne, se Schnitlers Beretning om *Harkel* Gud (i Det norske geogr. Selsk. Årb. I, p. 40).

*) *Joh. Falch*, Sogneprest til Alten, skriver 1742: „Sjøfinnerne har kun 1 Dør paa deres Gamme og Fjeldfinnerne paa deres Telte.“ *J. Kildal* skriver i „Afguderiets Dempelse“: „Der er en ganske liden Dør inderst i Lappe-Tjældet, hvilken altid er tillukt, uden naar Qvindes Personer for deres Uværdigheds Skyld for *Leyb Olmai*, Older Manden, nødes til at gaa ind ad den Dør.“

staaer paa Runnebommen, er eendeel denne: at Finnen ved sin Running kand faae at viide naar hand skal fløtte sin Gamme eller Telt til et andet Field, og om hand kand faae bedre Mose-Have til siine Reinsdiur, end han haver paa dette nerverende; Skeer det, at Ringen bliver staaendis paa Telten eller Gammen, som inden i *Circulen* er afteignet, da skal hand blive der hand er endnu, og kand ikke faae bedre een anden steds, Mens kommer Ringen paa den lange Streeg, som er at see ved den anden Ende i *Circulen*, da skal hand fløtte sig til Forbedrelse, Eendeel staaer denne Figur der, paa det, som tilforne udj No. 17 om *Jamicutschi* er meldet, naar Ringen for nogen, der er død-siug, vil, effter at de har lofvet Offer, forlade Dødningernis Vey, den da kand gaae hen til denne *Figur* og beteigne den siuge Livet.

No. 23. Kaldis *Leibolmay*, Biørne-Manden, eller den af-Gud, Som er skikket baade til at holde Beskiermelse over Biørnen, som et helligt Creatur, saa og at give Finnerne Biørn naar hand derom tilspørgis og ombedis. Egentlig betyder hans Navn saa meget som *Older-Manden*; thi *Leib* er saa meget som *Older-Træe*, og *olmay* det er *Mand*; fordj at nu Biørnen holder sig al ordinair til *Olderskov*, for at æde det slags Græs, som der falder, besynderlig een slags, som kaldis *Toort*, paa Latin: *Suncus*, over hvilket altsammen den *Leib-olmay* er een *Patron* og Beskiøtter effter deris Meening, altsaa meener de ogsaa, at hand er en Beskiërmer for Biørnen, som kand beskytte ham, naar de ikke tilforne haver søgt hielp for sig, saa de ikke alleene ikke skal faae ham, mens endog kand hielpe Biørnen til at rive dem i støkker, og som og tillige, naar de ved Runnebommen, førend de gaaer ud for at veide Biørnen, haver ansøgt ham, at hand skal unddrage Biørnen siin Beskiermelse, kand hielpe dem til at faa skudt Biørnen.

No. 24. Er Biørnen selv eller *Biri*, som de kalder den, Jeg haver sagt tilforne No. 8, at *Biri* eller Biørnen holdis af *Finnerne* for et helligt Creatur, og omendskiønt de vel tillige holder alle de Creaturer af vilde og tamme Diur, som kand ædis af dem for hellige, saa nyder Biørnen dog blant alle en stor *Præference*, hvilken de ærer med det Navn *Imels* eller Guds Hund. Men i hvor hellig de end holder den, gider de dog igien fremfor all anden Mad æde

hans Kiød og selge hans Skind, det første for at mætte og fylde Måven, det andet for at fylde Halsen og Pungen. Naar derfor een *Find* haver skudt een Bjørn og kommer hjem til sin Hytte hvor hans Kone og Børn ere indenfor, da gaaer hand ikke strax ind udi Hytten, men tager en Older-Kiep, den stikker hand ind i Hytten ved Gulvet, saa hans Kone seer den, og naar hun seer den, griber hun strax derefter, men hand drager til sig igien, hvilket saaledis endnu 2de gange igientagis, hvor paa Konen merker strax, at dend hellige Guds Hund |: Bjørnen :| er fældet, og gjør sig bereed at tage imod siin Mands Ankomst igiennem den Dør som kaldis *Ux*, hvor hand hengaaer, saa snart hand haver ved Kieppen tilkiende givet siin lykkelig *Expedition* og naar hand da træder ind igiennem bemelte *Ux* eller Dør paa Hytten, spruder hun strax hans gandske Ansigt over med tygget Older-bark af sin Mund, Er der og fleere i Selskab med ham, som undertiden hender, faaer de lige Salving af hende som Manden, hvilket altsammen skeer til en Forsoning for Manden og dem alle, at de har fældet den hellige *Biri*; Jeg havde nær glemt den omstendighed at Konen, saa snart Manden haver indstukket, som før er meldet, Older-Kieppen til hende, hvor af hun merker, at hand haver skudt Bjørnen, begynder strax inden udi Hytten, og Manden uden for Hytten, at Jouge |: at synges :| med hvilken Jougen, Siungen, hand gaaer ind i Hytten, og bliver effter forskrevne maade tillige med sit Selskab, salvet, *continuerer* dog sin Jougen indtil Enden, førend hand afvasker siin Salvelse.¹⁾ Videre skal her om talis udj *Relationen* i sig selv.

Dette er nu saa vidt, som mig er bekjendt om Runnebommens betydning, hvilke de haver udj adskillige Formater, den eene ikke

1) *J. Kildal* skriver i Appendix: „Fordi det er *Leyb Olmaj*, saasom en Gud for Skytterie, som giver Skytteren Bjørn, værdiges Qvindekjønnet ikke, naar Bjørneskytteren kommer hjem, bærendes med Bjørne-Kjød, at gaa i Selskab med Mandspersoner at takke *Leyb-Olmaj* med Sang, for han gav Skytteren Bjørn; men de skal møde Skytteren med Olderbark i Munden at sprøjte imod ham, og igiennem den samme Dør, som Skytteren bar Kjød ind i Læppekjældet, værdiges Qvindespersioner ikke at gaa ind, men de maa gaa ind bag i Kjældet, og naar Mandspersonerne har kogt Kjød, værdiges Qvindespersioner ikke at tage derpaa med deres Hænder, men der bliver dem af Mandspersonerne præsenteret Kjød til Munden paa en Stikke.“

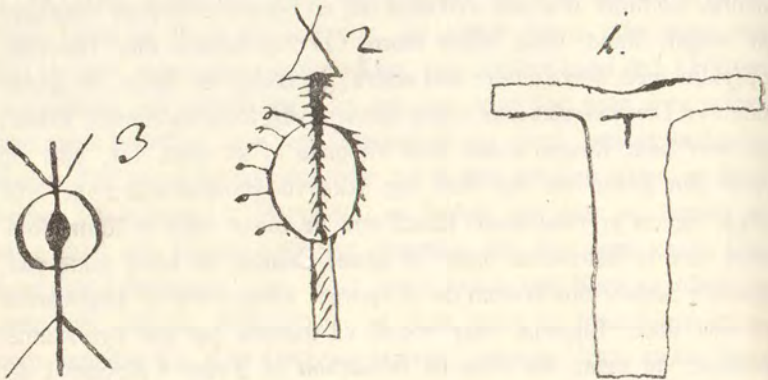
liig den anden, somme af dem ere store, somme smaae, somme ere giorte alleene med Characterer, og somme med Billeder som denne, kommer dog alle overeens udj en Satans Dyrkelse, undtagen at nogen kand være effter større *Correspondence* med Dievelen, opfyldte med fleere Guder end andre; Merkeligt er dette: at undertiden vil Dievelen slet intet svare dennem ved Runnebommen, hvilket de seer naar Ringen enten ikke vil gaae af sit Sted fort, eller og naar den gaaer alt for fort og ikke vil standse ved noget vist Sted, og da er intet andet Raad, end de maae offre til Runnebommen selv et Reins-Diur eller et andet Creatur de kand falde paa, ligesom Sagen, om hvilken de vil spørge, kand være af *Importance* til eller ikke. Ligesaa, naar nogen vil indrette sig een nye Runnebomme, da maae der skee en *Invitation* af 3 eller 4 Noyder i det mindste, hvilke alle med et Reinsdiurs og een Sturichs Offring, med hvis Blod den bestenkis, og deris sædvanlige Jougen, den maa *consecrere* og indvie.

Lector von Westen har nu af omvendte Noyder annammet over 100 Runnebommer,¹⁾ af hvilke hand førte en stor Deel med sig, da hand var hos mig paa Nærøen; Resten venter hand effter sig, som hand ikke kunde føre, og tvifler jeg slet intet paa, at jo Gud, som saa kiendelig lader see, hand tager Haand i med udj dette høye Verk, med Tiiden overtaler de Flintehaardeste *Finner*, som endnu ikke har villet fra sig levere deris Dievelske *Instrumenter*, til at forsage baade Dievelen og alle hans Gierninger og all hans Væsen, og træder ham under deris Fødder, som hid indtil haver hersket over deris Legem og Siæl.

Bag paa denne *Copie* af *Runnebommen* staar 3de *Figurer*, hvor af No. 1 betyder den Hammer med hvilken de slaauer paa Runnebommen, som skal betyde Thors Hammer. No. 2 Er en Afteignelse af deris Gann-Fluer, som de udsender ved Dievels Besværelser til at skade Mennisker eller *Creaturer*, af disse Fluer pleie de gierne at have en stor Æske fuld, som gaaer i Arf blant dem, og agtis for et stort Liggendefæ. No. 3. Er een *Figur* ved hvilken Satan afbildis med adskillige Navne, saasom *Mubenaimo* |:

¹⁾ Runebommene blev fra Trondhjem sendte til Kjøbenhavn. (J. Kildal.)

dend anden Majestet : | *Muben Olmay* | : dend anden Mand : | *Pahan, Phudno, Ingel* etc.¹⁾

Relationen kortelig i sig self:

End dog een hver noksom af disse foranførte Omstendigheder ved Runnebommens *Explication* kand see og merke *Finnernis* bedrøvelig Tilstand og faste *Alliance* de til denne Tiid med Sathan har levet udj, saa dog effterdi det er alle bekiendt, at dette Folk, som saaledis tiener Satan bekiender sig dog for Christne der ere døbte og i Daaben een gang haver afsagt Dievelen og alle hans Gierninger og alt hans Væsen, og tillige lovet alleene at troe paa den Tre Eenige Gud, Fader, Søn, og den Hellig Aand, hvor udover jeg veed at mange vil forundre sig, baade over at de saaledis kand overtale sig self til at tiene 2de Herrer, Gud meener jeg og tillige Satan, Satan meener jeg og tillige Gud, og indbilde sig at kunde behagis begge, ligesom de haver givet deris Hierter og Tieneste til dem begge, saa og at geistlig og verslig Øvrighed, som bør i denne Fald see vel til, hvorleedis det gaaer til iblant deris anfortroede underhavende, fordrager deris Vederstyggeligheder, be-

¹⁾ I Svensk-lappisk betyder *mubbe aimo* den anden Verden, *mubbe olmai*, den anden Mand, *paha* l. *fuodno*, den onde (Djævelen), *ingel* l. *ingil* Engel. *Mubbe* bruges i Pite-Lapmark og sendenfor; i Lule-Lapmark og nordover siger man *nubbe*.

synderlig at Præsterne haver tilladt dem at opsette Guds Ark i *Dagons Tempel*, Jeg meener: deelagtig giort *Finnerne* til denne Tiid udj *Jesu Christi* sande Legem og Blod, da de dog maatte viide hvor afskyelig Finnerne dørkede *Sathan*, baade med Hiertet og Hænderne, altsaa har jeg udj effter følgende *aphorismis* villet forestille, een deel, hvorfore hverken geistlig eller verslig Øvrighed tilforne har kundet giøre sit Embede blant *Finnerne* til Omvendelse, een deel hvorfore og hvorleedis *Finnerne*, der dog ere Christne og døbte, tiener Gud og *Sathan* tillige, een deel og paa hvad Maade *Lector von Westen* nu med stor Fremgang bestormer og bestrider *Sathans* Riige iblant dem.

1. Det har til denne Tiid ikke været enten geistlig eller verslig Øvrighed mueligt at udrette noget blant *Finnerne*, besynderlig Field-*Finnerne*, hvilke tilholder sig langs Field-Ryggen, hvor der er Forraad af hvid Mosse for deris Reinsdiur, og af brende-veed for dem self, og det for det første fordi de boer saa langt oppe udi Fieldene, at ingen uden dend som besønderlig er vant til at gaae paa Skier, kand komme op til dem, for det andet, om nu en Præst end kunde gaae paa Skier, tillod dog ikke hans u-tallige andre Forretninger ham at forlade siin *ordinaire* Meenighed hand haver, og gaae nogle Miile til Fields for at opsøge og prædikke blant *Finnerne*. For det tredie ere ikkun de *Finner* gandske faae, som forstaa Norsk, og om de end har lært at forstaae og svare til nogle faae Spørsmal naar de enten hos den eene eller den anden Præst |: thj de haver ingen viss, men fløtter fra det eene Præstegields Fielde til det andet, ligesom Føden falder for deris *Creaturer*, som ogsaa er ikke een liden Aarsage til det onde som gaaer i Svang hos dennem :| gaaer til Guds Bord, forstaaer de dog intet videre, enten hvad mand vilde spørge eller forklare for dennem, med mindre man lige ved dem *perfect* kunde tale det *Lappiske* Sprog. for det fjerde, om man blant dem skulle anstillet alt for sterk *Inquisition*, havde det for denne Tiid slet intet frugt, men da havde hver een *Find* forladt de Norske Fielde, og med siine Reinsdiur gaaet over til Sverrig og paa det Riigis Fielde, hvor de bleve frie for at *examineris*, søgt deris Tilhold, hvorfore Kongen, effter *Lector von Westens* Forslag, paa det de ved saadan mild

Omgang disto lettere og hastigere kunde lokkis til Omvendelse og Sandheds Bekiendelse, allernaadigst blant dem ved *Missionairerne* lader *proclamere* siin *General Pardon* for hvad afGuderie og Sattans Dyrkelse, samt andre der af flydende grove og vederstyggelige Synder, som til denne Tiid er begangen iblant dem, hvilket ogsaa sandelig er ikke een liden Grund til de fleestis Omvendelse. For det femte saa har ingen Præst eller nogen anden til denne Tiid enten vidst eller kundet troet, at Sathan skulle have haft dem saa i sine Strikker og Snarer, som nu ved *von Westens* Udforsking og deris egen Bekiendelse for ham, disto værre, er bleven fornummet. Hvem skulle vel kundet indbiide sig, at mange af dem, som ere vel opliuste, der offrede Gud saa megen udvortis Andagt og mangfoldige Taarer naar de gik til Guds Bord, skulle dog tillige føre et Hierte med sig udi hvilket de offrede Bønner til Sathan, og have et Altere hiemme paa hvilket de gaf ham Offer naar de kom hiem? Og der fore, naar een *Fin* tilforne har indstillet sig til Herrens Nadvere, og han saavel ved sit fornøyelig Svar paa de hannem foresatte Spørsmaale, som ved andre Bodfærdigheds Teign, haver giort sin Præst forsikkret om sin værdige Bereedelse, har man ingen Betenkning giort sig om at deelagtig gjøre hannem i de hellige Ting; thj de Ting, som u-anseet alle hans gode Giensvar og *Signa externa Poenitentiaë* skulle udelukke ham som den aller u-værdigste Giest fra dette store Kiærligheds Maaltid, vidste mand lige saa lidet, som *Finnerne* self vidste det altfor meeget, og holt det dog ikke for Synd.

2. Og Finnerne som ere Christne¹⁾ og døbte, dyrker baade Gud og Sathan tillige, da bestaaer (1) Aarsagen udj 3 Ting, nemblig (a) som er sagt tilforne, da er disse Folk ufeilbarlig Effterkommere og Børn af den Deel af de allergroveste *asiatiske Schytter* der fuldte ind med Odin og indtog disse Nordiske²⁾ Lande til at beboe og bebygge, hvilke ligesom de tilforne udj *Schyttien* havde været vant, holt sig til Fieldene, hvor der var Andleedning for dem til Skytterie og Veider, og formedelst Eenligheden til at leve *Separeret* som et frit Folk uden over-Herre fra andre, hvilket er det, hvor

1) Christne A², E, H, reene A¹, B, C, F, G.

2) Nordiske BF, Nordske A, Norske C.

udj *Finnen*, endnu den Dag i Dag er, skatterer siin høyeste Lyksalighed, og derfor ikke ved det beste Pallais, i Henseende til sin Frihed, skulle ville bytte sin elendige *Finne-Kottu* paa Fieldet, som tit og offte er fornummet, besynderlig ved 2de Finner, som Kongen, da han var i Norge 1704, tog til sig og lod needføre til *Kiøbenhavn*, hvor de ikke alleene bleve effter *extra ordinairement* vel opklædede og *delicat* fødde, mens end ogsaa udj adskilligt oplærte, og dog ved alt dette ikke kunde overtale sig at forblive udj den Løkke de vare komne til, men forløb Hoffet og begave sig tilbage til sit forrige Finne-Levnet og formeente gode Dage, alleene, som jeg¹⁾ self af den eene, som endnu lever og heder *Jon Mortensen*, tit haver hørt, for at nyde siin Frihed, som nu |: for at komme til mit *Propos* igjen :| Disse grove Skytter haver nedsatt sig paa Fieldene, hvor der iblant andre vilde Diur er stor mængde af Reinsdiur, hvor de omsider, effterdj ikke andre Creaturer paa Fieldene kand fødis, har lagt sig effter, levendis at fange og temme Reinsdiur |: hvilket siden haver formeeret sig saa hos dem, at en *Find* kand have 1400de Reinsdiur :| paa det de af dem stedse kunde have Melk, Smør, Ost, Kiød og Skind til deris Føde og Klæder.

Disse *Finner* eller *Schytter* ere da i deris eenlige Frihed bleven ved udj deris afgudiske over-Troe og Dyrkelse, ja Runnerier, som de af den store *Noyde* eller Troldmand *Odin* havde lært, hvilket stedse fra den eene Alder til den anden, fra Forældrene til Børnene er bleven forplantet, ikke alleene ald den Stund Heeden-skabet i Norge og Sverrig varede, mens end ogsaa siden Christendommen er bleven i bemelte Riiger indbragt; thj hverken haver den gamle Mordere, da mindre end til forne arbeidet paa at vedlige holde deris afGuderier i blant dem, men fast været da langt meere ivrig end til forne; thj i det hand har frygtet for at *Christi* antente Lius skulle aabenbare hans Mørkheds Vederstyggeligheder, saa har hand ogsaa været meere geschæftig, siden dette Liusis Antendelse, ved siine afGuderier at forblinde deris øyne, at de ikke skulle give agt der paa eller see det, til at vandre dereffter i Sandhed, end

1) Mag. Randolph E.

til forne, da hand udj Hedenskabet, som var hans egen Regiering ikke havde for noget saadant at frygte; ikke heller har de Lærere, som her udj Norge og Sverrig prædikede *Christum* i de første Christendommens Tiider, og tillige med alt det andet Lands-Folk døbt Finnerne, kundet saa vel for Finnernis videre Opliusning og afGuderies udryddelse, som for det andet Landsfolk, drage den tilbørlige Omsorg, effterdj de, som tilforne er meldet, boede for mange Miile bort fra dem i Fieldene;

Jeg kunde vel ogsaa lægge dette der til, at i de *papistiske* Tiider, droge Præsterne ogsaa meere Omsorg for at vinde *Finnernis* Penger end deris Siæle, hvilket jeg dog vil effterlade, saasom den forrige *Raison*, jeg meener *Finnernis* langt fraliggende Boeliger da, lige saa vel som nu, Siden *Reformationen* var een hver Præst i sin Meenighed Møye¹⁾ nok til at gjøre sit Embede i blant dem og faae dem omvendte, med mindre det havde skeedt da, som skeer nu, at *aparte Missionarii*, som havde lagt sig effter at forstaae og tale deris Sprog, havde bleven udsendt til dem; og dette er da Aarsagen hvor fore det hedenske afGuderie er beholdet tillige med Christendommen, ja hos dennem har beholdet Rangen frem for Christendommen af hvilken de alleene fører Navnet, da de der imod gjør fyldist for Hedenskabet i Gavnet, effterdj Hedenskabet var ældre og ved Sathans daglige Underviisninger havde fæstet sterkere Rødder i deris Hierter end Christendommen, som ikkun paa de faae Tider de af Fieldene indfant sig til Forsamlingerne, af Præsten blev dem prædikket og forklaret.

3. Effterdj det haver til denne Tiid gaaet Dievelen an ved siin Løgn og Bedragerie, at opholde siine af-Guderier iblant *Finnerne*, saa den ikke alleeneste ikke fra dem gandske har været udryddet, mens end ogsaa haver været i fuld bruug og giænge, saa har hand, uden all Tvifl, sin Hiertens Glæde og Plaisir der under, at *Finnerne* og undertiden gaaer til Kirke, hører Guds Ord og bruger *Sacramenterne*. Thj foruden det at hand vel veed, at all saadan deris Kirkegang og *Sacramenternis* Brug, slet ikke hjælper dem af hans Kløer og til Salighed, saa længe de endnu

¹⁾ Modstand G.

holder sig fast ved hans afGuderier, Runninger og Besværelser, med et Ord: saa lenge de endnu ikke ere blevne fuldkommelig opliuste og af gandske Hierte forsager hannem med alt hans Væsen, og alle hans Gierninger, mens at disse Saligheds Midler, Ordet mener jeg, som de uden Andagt og paafølgende Frugt hører, og Alterens *Sacramente*, som de u-værdelig bruge, skal desto meere fordømme dem, som er det hand leder effter, saa er det ham ikke u-angeneomt at være tilbedet af de samme Munde, der undertiden tilbeder Gud; at annamme Offer af de samme Hænder der undertiden |: dog ikke effter *Apostelens* Formaning udj hellige Bønner :| opløftis til Gud, og at være indsluttet i de samme Hierter, som undertiden tænker paa Gud, effterdj at hand veed hand æris lige saa meget ved at staa en parallel med Gud, som Gud vanæris og bespottis ved at staa en parallel med *Sathan*; udj begge deele finder hand sin Interesse. Endelig kand *Sathan* saa meget disto lettere her til faae *Finnerne* overtalte, effterdj hand ikke *præsenterer* sig for dem udj siin egen Skikkelse eller Nafn, mens under andre afGuders Skikkelser og Nafne, som er at see paa Runnebommens adskillige *Figurer*, hvilke afGuder eller Guder, som de kalder dem, de baade tilbeeder, som de der ere retfærdige til at straffe det onde, saa og som de der ere barmhiertige til at belønne det gode.

Og effterdj lige det samme prædikis om den store *Immel*¹⁾ |: Himmelens Gud :| holder de for, at det er ikke ont eller syndigt at tiene baade den Gud, som Ræsten |: Præsten :| prædikker for dem, saa og de Guder som deris *Noyder*, det er deris Runnemænd og *Propheter*, lærer dem at dyrke. Vel gjør de Forskiel imellem deris store Guder, saa velsom deris smaa afGuder, og imellem *Mubenaimo* |: det er *Sathan* :| hvilken de og kalder *Muben-Olmay*, *Ingil*, *Pahan*, *Phudno*, mens de anseer ham dog ikke paa den Maade, hand anseis effter Skriften af rette Christne, hvilket hans Nafns Bemærkelse, de give ham, giver tilkiende; thj *Mubenaimo* betyder den anden *Majestet*; *Muben Olmay*, den anden Mand; *Ingil*, den mindre *Imel*²⁾ eller den mindre Himmelens Aand eller Gud, og *Pahan*, saa velsom det Nafn *Phudno*, betyder hos dem

1) Jemmel B.

2) Jemel AF.

een Hefnere eller Straffere.¹⁾ Denne *Mubenaimo* eller Sathan, hvilken somme af dem forklarer at være den samme som *Rutu*, der staaer paa Runnebommen under No. 5, *vide* min *Explication* over bemelte Numer, holder de da for at kand hielpe til, besønderlig at de ikke skal døe for hastig, ligesaa og at hand kand tilføye dem meget ont, naar de gjør hannem imod, eller unddrager ham hans tilbørlig Tieneste.²⁾ Hannem spørger de gierne til Raads i tvifraadige Sager, dog ikke ved Runne-Bommen, uden hand derpaa er afteignet, som ikke alle tider er skeed, mens ved een Steen eller Øx eller og udj et Glas Brendeviin og øll-Skaal, da hand effter foregaaende *Jougen*, det er: Siungen, aabenbarer dem sit Giensvar, og hvad hand vil de skulle gjøre.

Men at jeg nu (2.) skal forestille Maaden, de dyrker dette forbandede Helvedis Bæst paa, da de dog ogsaa vil have Nafn for at tiene Gud da er det forfærdeligt at tale (A) om deris Offringer og Altare (B) om deris dievelske Sædvaner (C) om deris Omgjengelse med Sathan og hans Engler (D) om deris Meening om Siælens Tilstand effter Døden (E) Om deris Ondskabs øvelse imod hinanden, og endelig (F) om deris Omgang med begge *Sacramenterne*.

Angaaende (A) Deris afguds Offringer og *Altarer*.

Jeg haver udj min *Explication* over Runnebommen, saa vel som her udj min Relation nogle gange meldet, at Finnerne gjør Offringer nu til den eene, nu til en anden af deris afguder, som de ansøger eller har enten udj een eller anden Tilfælde at gjøre med, derfor holder jeg det nødvendigt kortelig at forklare (1) hvorudj deris Offer bestaar, (2) hvorledis og af hvem deris Offringer forretis. 1. siiger jeg bestaaer deris Offer, een deel udj levende Creaturer, saasom: Reinsdiur, Hester, Gieder, Hunde, Katter, een Hane, og andre Fugler, een deel udj adskillige gjorde Træ-*Figurer*, saasom lange og store Hammere til *Thor* Gud³⁾, Hakker og Spader til *Waralden Olmay*, Baader til *Bieka*⁴⁾ *Galles*, et Menni-

¹⁾ Se p. 30.

²⁾ Dyrkelse CF.

³⁾ Til Thor ofres en Oxeren for at dæmpe hans Vrede. Til hans Ære gjøres en Hammer af 8 Favnes Længde, vel udskaaen og „påritad“; den bestænkes og besmøres her og der med Blod. (Forbus).

⁴⁾ Biexa BCF.

skis Billede til *Ruttu*, *Mubenaimo* eller Sathans Billede til Sathan, Soelens Effterlignelse til *Paive* eller Soelen, og Rokker samt Spinde-Teener til Gudinderne, Buer og Piiler til *Leibolmay* etc: (2) offeris dette Offer paa effterskrevne Maade¹⁾: Er det lefvende Creaturer som skal offeris, da bliver enten det Creatur, som er destineret til Offer, gandske u-rørt effterat det med et Slag er feldet til Jorden, og lagt paa det *Altare* som er af Træe, effter de gamle Hedningers Sædvane opbyggt den afgud til ære, som de den gang offerer til, og bliver der stedse liggendis, men haver de ingen *Altarer*, som *Søe-Finnerne*, besønderlig de i *Nummedahlen* ikke haver, da bliver saadant heelt Offer nedlagt udj een der til udj Jorden opgraven Huule, og tildekket med Muld, hvilken Huule de gierne opkaster inden udj deris Hytter, paa det de kand boe og være ovenpaa det Stæd, hvor deris Offer ligger under, og saaledis af den Gud de der med haver dyrket, vente sig disto større Hielp og Naade; og skeer saadanne heele Offer alleene for dem der ere i Døds Nød, saa velsom og til dem der allerede ere døde, naar dem givis et Reinsdiur at kiøre om med i de dødis Rige, effter det, som tilforne

1) *J. Kildal* skriver i Appendix: „Naar en Lap vil ofre en Oxe af Rein eller andet Fæ, beder han sin Slægt og Naboer til sig, og saa gaa de alle til Skovs med de bæste Klæder paa, som de eyer. Naar de komme hen mod den Plads, hvorpaa Offeret skal skee, og har Oxen med sig, da tager Noyden eller Lappen, som Offeret skal gjøre, sit Belte af sig og til Ydmygheds Tegn hænger det over sine Skuldre, og baade hand og alt Folket, som hand har med sig, ydmyge sig saa dybt, at de gaa, til Ydmygheds Tegn, med Staver, dybt krummendes imod Jorden hen til Pladsen, hvorpaa Offeret skal skee, og naar Oxen er slagtet, da skeer Blodsmurningen over det Træ af de fornævnte Trær [s. p. 10. 11], som hør til Guden eller Gudinden, som Offeret da gjøres til, og det de af Oxen til Offer aflegger, er begge Hornene, hans *pudenda*, et Stykke af Tungen, et Stykke af Lungen, et Stykke af Hjertet, alle Benene, hvoraf intet maatte brydes; til den Ende har Noyden eller Lappen, som ofrer, saamange Mennisker til et Offermaaltid samlet, at de kand æde Kjødet af alle Benene. — Guden eller Gudinden, som ofres til, skaber selv Kjødet paa Benene og giver Oxen Liv i sit Hjem, og har saa der en fuldkommen og levende Oxe. — Det Alter, hvorpaa Noyden eller Lappen, som ofrer, lægger Offeret, er enten en høy Sten eller en Klift i et stort Træ, hvilken Klift er ikke mere end en Favn fra Jorden, og opreyses da ved saadanne Ofre-Altare det Træe af de tit benævnte blodsmurte Trær som hør hen til Guden eller Gudinden, til hvilken Offeret skeer.“ Sml. *J. Kildals* Beskrivelse af Runebommen i Trondhjems Videnskabselsk. Aarsskr. 1896, Nr. 4, p. 53.

udj Slutningen af min Forklaring over No. 17 af Runnebommen er anført.

Saadanne heele Offer, som ikke af nogen skal ædis eller røris, maae ogsaa ved et Slag dødis; skulle det hende sig, at det ikke dør ved eet Slag |: hvilket de dog meest beflitter sig paa :| da er det Teign at bemelte Offer-Diur ikke haver været helligt nok, førend det til at offeris blev fremleed, og da maae de strax fremleede et andet, og stræbe effter, ved et Slag at faae det slaget i Jorden til døde; eller og naar et Offer-Creatur ikke er *destineret* til et heelt Offer, hvilket som tieste skeer, da sammen beder den, som gjør det Offer, saa mange andre Finner, som kand være nok paa een Tiid til at fortære det, hvilket Finnen passer effter Offerets Størrelse, thi det er ham fornøden at beede flere Finner tilsammen at fortære een Hest end et Reinsdiur, og igien til at fortære et Reinsdiur end een Gied eller Hane, og saa fremdeelis, effterdj Offeret maae endelig fortæris paa samme Dag Offringen skeer, saa at slet intet deraf bliver levnet.

Naar nu disse Finner ere forsamlet, og Offeret med sædvanlige *Ceremonier* af deris Bønner og Besværelser til den afgud Offeret givis, om hans Nerværelse hos dem, og Bønhørelse i den Sag hvor fore Offeret givis, er bleven dødet, hvilket de holde *indifferent*, enten det skeer ved et, tvende, eller flere Slag eller Knifsting, og Huuden der af er bleven afflaaet, som af samtlige Offer-giesterne forrettis, men besynderlig af den som Offeret giver, og af den som samme Tiid Offringens Act forestaaer, bliver strax Kroppen af bemelte Offer-Diur leedet i støkker med een Offer-Knif, Leed for Leed |: thj de maae intet Been der paa bryde i støkker :| og der paa tager den, som Offeret giver, det beste og feediste Støkke deraf, og med disse Ord: Kiære N: N: annam dette Offer af mine Hænder til een Forsoning for mine Synder, og hielp mig i det eller det; Legger det paa afGudernis *Altare*, eller om de ingen *Altare* haver, nedgraver det med samme Ord udi den dertil inden i hans Hytte opkastede Huule. Resten af Offeret opæder, som sagt er, den som giver og gjør Offeret, med samtlige siine indbudne Offer-giester, og tillige Jouger og siunger den Sang, som er gjort den afGud til ære, som da offeris til; De Been som bliver igien, naar Kiødet der af er

afædet, leggis enten paa Altaret hos det forrige Kiød, som blev offret, eller og needgraver de dem i Jorden hos det andet, om de ingen *Altare* haver. Ingen af alle deris afGuder giver de brendoffer, jeg meener, opbrender de deris Offer til, uden alleene Soelen, til at betaigne dens Heede og Ild, og da skeer saadan Offring paa en særdelis, til det samme af dem helliget Steen. Den som giver saadant Offer |: hvad enten det er et heelt Offer, som ikke bliver rørt og fortæret, men alleene henlagt til afGudens Tieniste, eller det, som sidst blef forestillet, er saadant Offer, hvor af ikkun et vist Lem skal givis afGuden, og Resten af ham selv tillige med hans Offer-giester fortæris :| maa, saa fremt hand ikke selv er en *Noyde* eller Runnemand, der til kalde Een, som er een Noyde og har den gave, enten ved Runnebommen, Steen, Øxe, Brendeviin og Øll eller mundtlig at kunde tilspørge og faae Svar tilbage af afGuderne. Hvad enten nu hand selv er *Noyde* og kand forrette Offringen, eller hand dertil, om hand ikke er en *Noyde*, maae bruge een anden, som er det, Saa maa hand eller den, som Offringen, ved at slagte *Creaturet*, forretter, effter gammel hedensk Sædvane, være iført en besønderlig Offer-*Habit*, som bestaar der udj: at hans Hovet er Ombunden med en linnet qvinde-Snøre-Hatt, paa hvilken igjen settis en Krants af Løv og Blomster |: NB: saadan Krants settis ogsaa paa Diurets Hovet, som skal offris :| for Resten haver hand over siin Skulder hengendis et hvidt Forklæde; hvilken Offers-Dragt man kand merke meget at komme overeens, saa vel med de Rommerske, som andre hedenske Præster deris *Habit*, de vare besynderlig iførte, naar de skulle offre, i det de ikke alleene vare iførte udj hvide Klæder, mens end ogsaa ombundne om Hovedet med Krantz og Linnet, hvor af de sagdes at være *redimiti ad sacra peragenda*, Lige som der ogsaa blev satt Blomster-Krantser paa Hovedet af deris Creaturer, som skulle offris, særdeelis naar Offeret skeede til *Jovem* eller *Saturnum*, hvilken *Distinction* dog ikke giøris af *Finnerne*, som udj alle Offringer til alle Guderne uden Forskiel bruger lige eens Offer-Habit. Hvad angaaer de Træ-Billeder, Hammere, Spinde-Rokker etc.; som jeg tilforne meldede, at de offrede til deris afGuder og Gudinder, da giøris der ved af dem ingen videre *Ceremonier*, end

at den som ved noget saadant vil ære enten den eene eller den anden af Gud, gaaer hen til hans opbygde *Altare* og legger det der paa med disse Ord: Kiære N: N: annamme dette af mine Hænder, som et skyldigt taknemmeligheds Teign for dine Velgierninger, og til en Beviisning paa min ærbødighed og underdanighed, hvilket de saa velsom alt det de taler enten imellem sig selv udj daglig Tale eller udj deris afGudsdyrkelse, taler paa *Lappiske* Tungemaal, men har de ingen *Altare*, som før er sagt at ikke alle haver, besønderlig ingen enten af *Søe-Finnerne* eller *Field-Finnerne* her i *Nummedahlen*, da graver de det need i Jorden under deris *Finne-Hytter*, hos hvilke dette er merkeligt, at dersom det er *Mubenaimo* det er *Sathans* eegte Billede, som saaledis i Jorden skal needgravis, da maae en Hund tillige offeris heel, med hvis Blod Billedet bliver bestenket, og der paa efter at bemelte Billede af dem i *Mubenaimo* sitt Nafn er blefvet beitzet¹⁾, graver de Billedet tillige med Hunden ned i Jorden under deris Hytter. Kortelig at tale om deris *Altare*, da bestaaer de enten af een stor Steen ved *Søe-kandten*, hvor paa de offerer, som før er meldet, *Creaturer*, *Træbilleder*, og *Tran*, som de der overgyder, eller og af bygget *Træverk*, hvilket, ligesom et *Bolverk*, er saa stort, at der udj et saadant *Altare* kand vel undertiden være 20 eller 30 Læs ved; disse *Altare* have de staaendis | : een hver af deris tre store *Guder* til ære : | langt oppe i Skoven mod *Fieldene*.

Jeg hørte af en *Studioso*, som nu denne Gang fuldte med *Lector von Westen*, at han udj *Ofoden*, hvor hand har været og fremdeelis sin Livs Tiid vil blive *Missionarius*, at hand nestleden Aar 1722 i Fasten, effter foregaaende *Prædikken* og *Omgiegelse* med *Finnerne*, hvor ved Gud særdelis rørte deris Hierter til *Omvendelse*, udj en Tiid af 14 Dage ungefær, udj *Ofodens* *Præstegield* og *Provstie* havde med *Finnernis* eegen *Consentz* opbrændt meere end 40 saadanne *Træ-Altare* med alle de der paa liggende *Been* og *Billeder*, som vare saa mange paa samme *Altare*, at de, foruden *Alteret* i sig selv, ikke ved fem eller 6 *Hester* skulle kunde bleven *bortkiørte*, hvor af man kand see hvor mangan feed *Steeg Sathan*

1) beitzet A, slisset F, slifset G, kysset BEH.

af de stakkels *Finner* har faaet, og hvor haardt hand beskatter dennem med sine Offeringer; ja det er bekiendt, at mangel *Finn* gjør saa mange offeringer til sine Sathanske afGuder, for at holde sig i deris Venskab, og i siin Nød for at være viss paa deris Hielp, at hand der ved omsider bliver til den allerusleste Staader og Tigger, og dog har der ved de forblindede øyne ikke til denne Tiid kundet blevne opladne.

Angaaende (B) *Finnernis* Dievelske Sædvaner, da er det saa langt fra, at de ere mig endnu alle blevne bekiendte |: thi de ere u-tallige :| at jeg end ogsaa ikkun her kand anføre af dem disse 2de; den første er denne: at een hver *Finn* om Juule-Afften, da hand gjerne er forsiunet med noget øll og Brændeviin, indvier sin Hytte eller *Kuttu* paa effterfølgende Maade: Jeg haver tilforne udj min Forklaring over den 22de *Figur* af Runnebommen, berettet at der paa een hver *Finne*-Hytte og Gamme, om hand den bruger, ere 2de Dørre, den eene, som hand kalder *Paasio* og holder for at tilhøre den store *Immel* eller *Jemmel* |: vor Herre :| og den anden, som hand kalder *Ux*, og haver indviet eller indrømmet for *Mubenaimo* eller Sathan, ligesaa at Fyrstedet er mit udj hans Hytte, hvilket hand haver indviet til den Gudinde *Sarachæ* ære, Naar nu Juule-Afften kommer, tager hand, med Hustrue og Børn, den eene effter den anden, En Skaal Øll eller et Støb Brændeviin og udslaaer Halvparten udj *Paasio* *), og med den anden halve Part drikker hand *Jemmels*¹⁾ eller Guds Skaal, ligesaa forholder

1) Immels C.

*) Dette Offer bragtes *Boaššo-akka*, som af J. Kildal kaldes *Poskjo Akka*, „Qvinden som lever under *Poskjo* (o: *boaššo*) neden i Jorden.“ Paa Thomas von Westens 3dje Reise bekjendte en Lap for ham, at han havde „seymet“ (o: bragt Drikoffer) til *Poshio-akka*, hvem han havde fortørnet. Efter J. Kildals Appendix bekjendte han: „Jeg har et Bæger, som jeg har brugt eniste til at seyme med, men ikke til andet; det er af Træ, smugt udskaaet og malet; det har jeg opfyldt med Brændeviin, og saa har jeg i mit Kjæld med Brændeviins Begeret omsvinget mig nogle gange, og har saa i samme Omsvingen slaaet Brændeviinet ud af Begeret, og saa ladet *Poshio-akka* selv, idet Brændeviinet er nedfaldet, styre det hen til det Sted paa Jorden, hvorunder hun, som hun selv bæst vidste, boede. Med samme Beger, fuldt af Brændeviin har jeg paa samme Maade seymet til *Maderakka*, for hun skulle være gunstig mod min Hustru og hendes Foster, naar hun har været frugtsommelig; men lad være, at jeg har dyrket disse Qvinder med de smaae

hand og de sig hos den anden Dør *Ux*, og drikker *Mubenaimo* siin Skaal, ligedan ogsaa ved Fyrstedet udj hvilket den halve Part udslagis, og tillige drikker *Sarachæ* Skaal.

Som nu Juule-Natt er den Tiid paa hvilken Jomfrue *Maria* fødte Verdens Frelser *Jesum Christum* til Verden, og det er bekiendt, at *Saracha* er den Helvedis af Gudinde de paakalder for de Qvinder, der skal føde og ere i Barns Nød, saa har mand vel den Meening at Sathan har lært dem at bruge denne dievelske Sædvane paa *Christi* Fødsels Natt, for at faae *Christi* Fødsel og Manddom under *Sarachæ* Skaal og *Christi* Guddom under *Jemmels* Skaal udj *Paasio* bespottet og vanæret, og igien sig selv ved *Mubenaimo* hans Skaals Drikkelse og udslagelse i *Ux*, hos de arme Finner æret og ophøyet. Den vederstyggelige anden Sædvane Finnerne bruger, bestaar der udj, at Manden¹⁾, med Huustrue og Børn, offerer hver en Messing-Ring om Nyttaarsdags Morgen i en Brynd eller Bek til Soelen, hvor af hand tager sig dette Teign, at dersom Soelen skinner saa klart paa Ringerne i Vandet, at de alle seer klare ud i Vandet, da betyder det ham et got Aar, men skulle enten alle Ringene siunis mørke og dunkle, eller og nogle af dem gandske sorte, da betegner det første ham et ont Aar i alt det hand foretager, og det andet den visse Død for den, hvis Ring der saae sort ud, med mindre den ved Offer afvendis, som hand stadelig indbilder sig, og af den Aarsage søger strax ved Offer at formilde *Jami* |: de døde, og *Mubenaimo* ∴ Sathan :| Men lige som ikke alle Finner udj denne sidste Sædvane, udj alle Omstændigheder kommer overeens, saa kommer de alle, saa vel de der boe i Nordlandene og Findmarken, som de der er paa Fieldene

Offringer, saa dyrker jeg alligevel tillige ogsaa Gud i Himmelen; derfor kand dette, som jeg har gjort, ikke være Synd.“ Denne Lap bekjendte endvidere, at han havde brugt *Maylmen Radiens* og *Sarakkas* Alterens Sacrament, og at han var omdøbt og havde „*nemo-guli*“. Efter *Forbus* ofrede Lapperne Drikoffer (Brændevin eller andet) til *Sarakka* Julemorgen. Han tilføjer: „Drikken, som om Juledag nedslaaes, kan og ofres til andre Guder“, og han har i sin Veiledning til at udspørge Lapperne om deres Hedenskab følgende Spørgsmaal: „Har du ofret Julemorgen? Har du slaaet ned en Skaal i *Possio Leibotmai* eller *Possiacca* eller *Saraca* eller *Uxaca* etc. til Tjeneste om Julemorgen?“

¹⁾ Manden FG, Finnerne BCH, Finnerne A.

og ved Siøkandterne af *Nummedahlen* og *Indherret*, over eens i den første, nemlig at drikke de 3de bemelte Skaaler om Juule-Aften.

Anlangende (C) *Finnernis* omgiengelse med Sathan og hans Engle; det er ikke Sathan nok, at hand ved adskillige afgudsdyrkelse, Runninger, Besværelser og andet saadant meere, fører dette Elendige Folk fra Gud til sig og der fore har lært dem at tilbede de afGuder, som paa Runnebommen ere afteignede, hvilke alle for dem som tieste blive u-siunlige, og ikke uden af deris allerstørste *Noyder* bliver seet; mens hand haver end ogsaa opfundet andre *Inventioner* for at holde dem dis fastere under sit Herredømpe, hvilke Inventioner ere ligesaa u-tallige og u-endelige, som hans eegne Ondskaber. Nogle af dem, som jeg holder for mest *remarquable*, vil jeg her anføre.

Der er udj et hvert Præstegield og Fogderie her udj Norge, saa vel til Lands som ved Sø-siderne nogle Field, der ere større, og enten af een eller anden Aarsage meere bekjendt end de andre smaae Field, som ligger omkring dem, saasom*) *Lyder Horn*, *Hornelen*, *Romsdals-Horn* udj Bergens Stift, *Naupen*, *Schiolden*, *Lechemøen*, *Harchilden*¹⁾, *Heilshornet*, *Torghatten*, *Alstadhaugs Tinder*, *Biarchon*, *Leiron*²⁾ etc: her udj Trundhiems Stift, alle saadanne Field holder en *Find* for hellige og kalder dem *Saivo*, som *per Exempel Leiron Saivo*, *Biarchon Saivo*, *Harchild Saivo*, og saa fremdeelis. Aarsagen til denne Fieldes formeente Hellighed er denne: at Sathan har indbildet dem, at der udj et hvert saadant Field, boer en hellig Engel eller under-gud, der er mægtig at bevare dem og hielpe dem i hvad de sig foretager; Af saadanne Field-Engler udvelger da en Finn lige som hand er for *Noyde* til, een eller toe, vel ogsaa undertiden tre eller fire, til sin *Angelus*

1) Harchilden FGH, Harichilden E, Hanchilden ABC.

2) Leiron FG, Leiron B, Leyon C, Leigon A.

*) Lyderhorn ved Bergen, Hornelen paa Bremangerland i Nordfjord, Skjolden i Foldereid i Namdalen, Lekamøen i Namdalen, Haarkjolen Grænsefjeld i Finlierne, Heilhorn i Bindalen, Torghatten og de 7 Søstre paa Alstene paa Helgeland. *Biarchon* og *Leiron* er maaske Bjerka og Leira i Korgen i Ranen; *Biarchon* og *Leiron* er Genitiv af lappiske Navne, der forudsætter de norske Former Bjerka og Leira.

vel *Angeli tutelares*, som hand ved sædvanlig *Jougen* kalder naar hand skal foretage noget, besønderlig naar hand vil slaae paa sin Runnebomme eller i andre Maader gjøre Forespørsel til Sathan, om hvad det er han vil viide, hvilken da ogsaa strax siunlig indfinder sig hos ham og taler med ham udj menniskelig Gestalt, med røde, blaae, guule, hvide eller grønne Klæder; thi et hvert saadant Fields Engel eller *Saivo* |: som de ogsaa kalder den der boer i Fieldet :| har sin visse *Coleur* paa sine Klæder, hvor ved de *Distingverer* ham fra een anden *Saivo* af et andet Field, hvis Klæder igien ere af en anden *Coleur*.

Naar nu een *Fin* ikke haver udvalt sig nogen anden *Saivo* eller *Angelum tutelarem*, tilbyder een eller toe sig selv til hans Tieniste, hvorpaa hand effter foregaaende mundtlig *Contract*, som kand bestaae af adskillige Poster, saasom: at hand skal hielpe ham til et rigt Gifftermaal; til at veyde løkkelig; til at runne krafftelig etc: strax antager ham og, som bemelt er, bruger hans Tieniste og omgaaes med ham som siin Tiener eller Cammerat; hender det sig da, som vel under tiden skeer, besønderlig med u-erfarne *Finner*, der endnu ikke tilfulde ere oplærte udj Sathans Kundskab og Dyrkelse, at *Finnen*, for hvilken een saadan *Saivo* *præsenterer* sig og tilbyder sin Tieniste, ikke tør antage ham i Tieniste, fordj han frøgter sig for ham, at hand skal gjøre ham noget ont, da veed den anden strax at finde sig der udj, og begynder at forsikkre ham om sin Lydighed og Tienstagtighed med megen anden Nøtte, *Finnen* ved saadan troe Tienner skal kunde have, hielper endda alle disse Forsikringer slet intet, men *Finnen* bliver ved udj sine undskyldninger, da bruger *Saivo* omsider denne krafftige *Motive*: Jeg har i saa og saa mange Aar tient din Fader paa Land og Vand, medens hand levede, og da hand døde, indført hans Siæl til dend Glæde, som dend nu besidder, og effterdj hand i sin Død befalede mig, ligeleedis at tiene dig, er jeg her nu kommen at tilbyde dig samme min Tieniste, vil du den annamme, skal du der af befinde dig det gode jeg har forsikkret dig om, mens vil du imod din Faders Villie og Befalning ikke annamme den, da er Jeg her tilreede at sønder slide dig i u-endelig mange smaa støkker; derpaa bliver da Kiøbet sluttet og *Satan* antaget i

Tieniste hos *Finnen*, for disto bedre at herske baade over hans Legem og Siæl.

Paa samme Runnebomme finder mand vel ved adskillige u-kiendelige *Characterer* den Finds *Saivoer* eller hellige Fielde afteignet, som eyer samme Runne-Bomme, hvilket jeg dog ikke seer paa denne hosfølgende, hvilke ikke der fra ere udeladte, fordi den *Finn*, som samme har tilhørt, ingen *Saivo* haver haft at sette derpaa |: thj der er ingen *Finn*, uden hand har jo sin *Saivo* :| mens af andre Aarsager som mig ikke er bekiendt. Til *Exempel* paa hvad Tieniste en *Fin* haver af sin *Saivo* eller Fields-Engel, vil jeg fortælle dette, som jeg¹⁾ af den Fin i hvis Hytte det er *passeret*, har hørt [i mit Huus at bekiende²⁾ for *Lector von Westen*³⁾]: Ungefæhr for 4 a 5 Aar siden, kommer en u-gifft Fin |: hvis Navn jeg af visse Aarsager udelader :| een Afften ind udj en anden gifft *Fins* Hytte her i *Nærøe* Præste-Gield, for at frie til en *Finne-Tøyte* |: een *Finne*-Pige, som var der i Huuset, eller rettere at sige i Hytten, og der havde sit Tilhold :| og som han hafde med sædvanlige visse Lappiske Ord som ere brugelige naar nogen skal frie, taget Pigen i Haanden og satt sig paa hin Side af Fyrstedet tværs over for hende, og der af *Finnen*, der var Vært, annammet en Skaal Øll i Haanden, tiltaler hand tvende sine *Saivoer*, ungefæhr i denne Meening: at de ville komme og hielpe til at hans ærinde maatte løkkis, om det ogsaa kunde blive ham til nogen Lykke, hvilket hand bad dem, de udj nærværende Øll-Skaal vilde aabenbare ham, derpaa *Jouger* ∅: synger og skriger han saa sterkt, at hand fornam ogsaa sine *Saivoer* at være tilstede |: det de andre derhos værende dog ikke saae :| hvilke hand da i Øll-Skaalen strax tilspurte om sit Ærinde, hvorpaa hand uddrak, meget be-drøvet, Øllet der af, og effter at det var skeed, tog hand paa nyt Piigen i Haanden med disse Ord: du bliver ikke min Acha |: Kone :| hvilket ikke kunde være hinde u-angenemt, effterdi hun dog i sit Hierte tilforne havde besluttet, ikke at tage imod hans Tilbud.

1) Magister Randulf GH.

2) Fra [bekiende paa Nærøen GH.

3) Jens Kildahl H.

Sathan har ogsaa flere Maader at omgaais dem paa, undertiden aabenbarer hand sig for dem udj en Skov-Gudindes Gestalt meget deylig for til, mens med en lang Rumppe hun slæber effter sig bag til, hende kalder de *Gidne**); Denne gjør dem Tieniste med deris Reinsdiur at samle til haabe, naar de paa Fieldene ere adspredde, saa velsom hielper dem at malke deris Reinsdiur, med anden meere Tieniste; besynderlig anbyder hun saavel de gifte som ugifte *Finner* sit Dievels Legeme til u-tugts Bruug, hvilket nogle blant dem undertiden modtager. Men bliver denne *Gidne* vreed paa dem, for noget hun indbilder dem at have gjort sig imod med, besynderlig naar de ere omvente og ikke mere vil have med Sathan, enten under denne eller anden *Masqve* at skaffe, da paa-tager hun sig i Ansigtet een stor Fugle-Næb, med hvilken hun truer at ville udhakke deris Øyen; ere de ikke omvente, da forsoner de hende med Offer eller udj andre Maader, som de ere vante til, og de viide hun behager, men ere de omvente, da befrier de sig for denne med all anden Sathans Anløb, med det Gævær deris Frelserer har givet dennem i Haanden at forsvare sig med.

Udj *Findmarken* aabenbarer en Dievel sig for *Finnerne* sammesteds, som de kalder *Stallo*, hvilken de holder hverken for een Gud eller een Engel, men for en stor Bierg-Kiempe, der er en afsagt Fiende af alle *Noyder*, som de, der udj Running og Kunst *Certerer* med ham, hvorfore alle *Noyder* eller Runne-mænd i *Findmarken* ere særdeelis bange for ham, og gjøre adskillige Offringer og Dyrkelser til samme *Stallo*, paa det hand ikke skal blive dem for streng.

Naar denne *Stallo* møder en *Noyde* |: Runnemand :| i Fieldet ved et Fiskevand, hvor de holder for at hand mestendeelen udj det der hos nestliggende field eller berg har sit Tilhold, bliver *Noyden* strax hiertelig *altereret* og søger at undløbe, men som det er ham u-mueligt, i det *Stallo* altfor hart sætter effter og indhenter ham, alt saa maa han berede sig til Striid med *Stallo* og stræbe, ved at overvinde ham, at vinde sig sit eget Liv tillige med det

*) I Pite-Lapmark *kine*, pl. *kitniha*, i Lule-Lapmark *kani*, pl. *kattniha*, et underjordisk Væsen; i Finmarken efter Leem *ganiš*, et Bergtrold.

Sølf og Riigdom, *Stallo* tilhører |: thj *Stallo* haver ikke alleene et skjønt Sølf-belte om sit Liv, mens er endogsaa disforuden gandske overhengt med mange glimrende Sølf-Plader, Specie Rixdaler og andet, som er af værdi :| førend nu Kampen imellem disse tvende, *Noyden* og *Stallo*, skal angaae, oprettis imellem dem denne *accord*, at, ifald *Stallo* overvinder *Finnen* eller *Noyden*, skal *Stallo* ikke være forpligtet at begrave ham, mens enten slenge hans døde Legeme udj Vandet eller lade det ligge igien paa Kamp-Pladsen for vilde Diur og Fugler, men overvinder og dræber *Finnen* *Stallo* |: hvilket undertiden hender sig, ligesom Sathans *Interesse* udfordrer det; thj hvad kand det, i saa fald, komme hannem an paa at lade noget paataget Skarn, som hand forestiller *Finnen*, udi menneskelig Gestalt, ligge effter sig :| da skal *Finnen* tilbørlig jorde og nedgrave hans Legeme, og der imod skal hand have alt det Sølf *Stallo* har hafft paa sig, til een Belønning for hans *Victorie* og *genereusite* imod sin overvundne Fiendis Legeme.

Jeg har ladet mig troeværdig berette, at der ere de *Noyder*, som ved 3 a 4re *Stalloer* at overvinde, ere blevne meget riige, ligesaa ogsaa, at mangfoldige *Noyder* eller Finniske Runnemænd ere i Fieldene af *Stallo* omkomne og dræbte, saa ingen har vidst hvor de ere blevne af, førend det *en passant* har hendet sig, at de har fundet deris døde Legemer liggendis paa Steder hvor Kampen har staaet, og tillige seed, at Jorden runden om, ved den hefftige holdne Kamp er bleven oprædet og opsparket. Om endskjønt denne Sathans omgang med *Finnerne* og deris igien med Sathan, maae vel falde alle forunderlig, saa er dette dog, som jeg til Slutning udj denne Post vil indføre om hans *Inventioner* i blant dem, baade, over all maade, vederstyggeligt, saa og fast u-troeligt.

Der ere saavel udj Findmarken som udj Nordlandene et slags smaae dievler, ikke lengere end et Qvarteer eller $\frac{1}{2}$ allen lange, bevæbnede med Kaarder og Spiud, *en Proportion* effter deris Størrelse, hvilke de kalder *in plurali*: *Noyde-Gadser*, og *in singulari*: *Noyde-Gadse*¹⁾; disse aabenbarer sig udj *Finne*-Klæder udj stor Mangfoldighed, nogle 1000 for Finne-Noyderne, enten naar de ved

1) *Noaildegazze* bruges i Finmarken om en Noaides Følge af Aander.

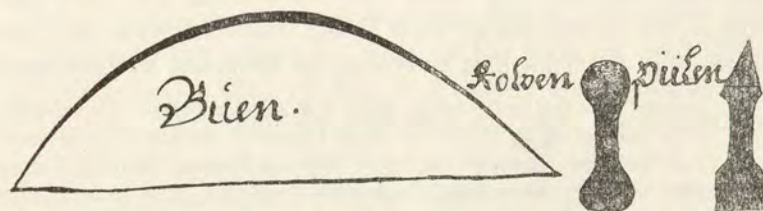
deris Running kalder paa dem, og vil udsende dem til at skade andre, som tit skeer, eller naar de ere vrede paa *Noyden* selv, da de af sig selv indfinder sig for at skade og dræbe ham, hvilket ogsaa hender sig undertiden; Men hvem skulle nu vel troe og indbilde sig den u-naturlige *Appetit Sathan* haver opvagt udj *Finnerne* til at æde disse smaae Dievler? Eller hvem kand vel eftertænke hans *particulair* Afsigt derudj? Intet er dog vissere end at *Finnerne* udj ingen Ting finder en større *Delicatesse*, end at stege og æde saadanne *Noyde-Gadser*, hvilke de fange paa denne Maade: De udlegger om Natten, strax uden for deris Finne-Hytter, en Finne-Støvle, udj hvilken een eller toe af disse smaae Dievler legger sig at sove, og naar *Finnerne* da om Morgenen fornemmer, at der er *Noyde-Gadser* inden udj Støflen, legger de strax det eene Knæ paa Støflen og binder for, at de ikke der af skal udløbe, og fører dem der paa ind i Hytten, hvor de dræber og steger dem. Denne Spiise skal ogsaa befrie dem, at *Noyde-Gadser* ikke der effter sønderlig skal kunde skade dem. Nu kand een hver vel tenke, hvad u-reenlighed og Skarn og raadne Aadsler den fuule og u-reene Aand, under saadan formeent *Delicatesse*, fører i *Finnerne*.¹⁾

Anlangende (D) *Finnernis* Meening om deris Tilstand efter Døden. At de maae døe, derudj ere de vel af liige Tanke med andre; Thi de kand ikke tvifle paa det, som daglig Erfarenhed viiser dem, men udj deris Meening om deris Tilstand effter Døden,

1) Sml. *L. Pauses* Relation: „*Triackalag* er et slags dievle som smaae børn. Disse fangede de i gamle Tiider i bierge ved Melcke Grød paa et malet Ryssefad, ved malede Rysseskeer, et nyt par Kommager og et nyt baand etc. Samme dievle, som de sige, skal boe i vildende Marck og for finnerne at kunde opædes, som smagede meget nydelig, disse smaae Spøgelser, som fortælles.“ *Leem* (p. 427) siger, at de saakaldte *čakkalaggak* af endel troedes at være Spøgelser i smaa Børns Gestalt, men at en Porsangerlap beskrev dem for ham som etslags smaa Dyr, der holdt sig i dybe Vandkilder og i sin Skikkelse meget lignede smaa Børn uden Haar og Røst. Deres Kjød var efter Lappens Beretning meget nydeligt. De fangedes paa den Maade, at man ved Bredden af den Vandkilde, hvor de havde sit Tilhold, satte Smør i et Fad eller andet Kar og, efterat de var komne op at æde af samme, skjød dem; men de skulde være meget rare at bekomme. Se videre *J. Fellman*, Ur lappsk mytologi, p. 172 f.

der fra bevare Gud et hvert Menneske at blive af liige Tanke med dem; Deris Tanke er (1) denne: at de døde Legemer ikke meere skal opstaae fra de døde, eller at de dødis Opstandelse nogen Tid skal skee, men at (2) saa snart de ere døde, deris Siæle da indfløttis strax udj den *Saivo* eller hellige Bierg, hvis Huusbonde eller Besidder |: den de ogsaa kalder *Saivo* :| i deris levende Live haver været deris *Angelus tutelariss* |: som udj nestforegaaende Post er meldet :| og der (3) bliver giorte til Guder, som raader for at holde Døden, een Tiid lang, fra deris Venner og Slegttinger, der offerer til dennem Reinsdiur, eller Hester, med hvilke de kand kiøre om, og *divertere* sig, fra den eene *Saivo* til den anden, men allermest i deris egen *Saivo* og den der værende Glæde, hvilket til haabe kaldis de Dødis Riige.¹⁾

(E) Deris Ondskabs Øvelse imod hin anden indbyrdis eller andre, der formedelst Fattelse paa Bøn og Troe ikke ere under den Beskiernelse, de vel ved disse Midler kunde sidde u-rørlige under, bestaaer een deel derudj: at naar de ere blevne vrede paa nogen, de da udsender *Noyde-Gadser* til at skade ham, hvilket skeede for nogen Aar siden med et særdeelis Guds Barn i *Findmarken*, som ogsaa ved sit ivrige Raab til Gud blev ud reddet fra denne Helvedis Hær, der havde omringet ham, uden det mindste Haars Forliis af hans Hovet; Een deel udj deris Finneskud, det er at sige: Naar de vil tilføye et Menneske de ere vrede paa, enten at han er nær hos dem eller langt fra dem, Skade og Lemlæstelse, da bruge de der til en Bue, giort af Reins-Horn, med Kolf og Piil, efter disse Figurer

NB: denne Bue og disse Piile ere ikke meget større end de her staa afteignede.

1) *J. Kildal* skriver i Appendix: „Naar en Lap dør og hans Krop forraadner, da staa den aldrig op igjen; men har Lappen været sine Guder lydigg, da

Hvilke *Figurers Originaler* [ere i mine Hænder eller være¹⁾ her paa Nærøen, som jeg af en særdeelis Ven, som een stor *Raritet* og Gave haver faaet til Foræring. Vil de nu lemlæste ham enten paa Arm eller been eller et andet Lem, da skyder de med Kolfven til samme Lem af hans Billede, de haver gjort sig til at *præsenter*e hans Person for dend Tiid; men vil de give ham enten et aabent Saar eller og een stedse varende Piine imellem Huud og Kiød, skyder de med den spidse Piil paa liige Maade som med Kolfven til hans Billede.

Een deel bestaaer deris Ondskabs Øvelse i deris Gann-Fluer, af hvilke jeg har anteignet een bag paa Runnebommens Copie under No. 2. Disse Fluer haver ikke alle *Finnerne*, men ikkun de allersterkeste²⁾ og lærdeste Noyder, som faaer dem paa denne Maade: naar de runner effter at de vil have Gann-Fluer, aabenbaris for dem, effter mange og lange Besværelser, i Lufften een stor Fugel, af Størrelse som een Hønse-Høg eller Falk, hvilken de kalder *Noyde-Lodd* |: Runnemands Fugl |: denne udspyer til dem disse Gann-Fluer af sit Næb, og nogle udryster den af sine Fiærer og Vinger |: uden all Tvifl forgifftige naturlige Fluer, som denne Sathan i Fugle-Ham fra et andet Sted i Verden til *Finnernis* Ondskabs Tieniste haver opsanket |: og disse Fluer opsamler de, og indlegger de, der ere komne igiennem Fuglens Næb, som de kraftigste, i een æske for sig self, og de, der ere komne af hans Vinger og Fiære i een anden æske for sig self, at bruge til mindre eller kortere gans udsendelse.

For nogle Aar siden er det skeed, at som en Bonde-Lænsmand, der noget med een Finn havde udestaaendis, gik paa hans egen Jord at see til siin Aflings Drifft, hørte hand hvorleedis der kom noget langt forud fra ham snorrendis og larmendis, hvorpaa hand

kommer hans Sjæl ned i *Jabme Ajmo*, som ligger et Stykke nede i Jorden, hvor den faar en ny Krop, og efterat Lappen da en lang Tid har været i *Jabme Ajmo*, kommer han op til *Mailmen Radien*. Men har Lappen ikke været sine Guder lydig, da kommer hans Sjæl til den meget onde *Rota* nede i *Rota ajmo*, som ligger ganske langt nede i Jorden og faar et nyt Legeme, men Lappen kommer aldrig derfra og op til *Mailmen Radien*.“ Sml. S. Kildal, p. 463 ff.

1) *Fra* [jeg har seet hos Mag. Randulf EH.

2) allersterkeste BCFG, allersterste AEH.

strax tenkte noget Dievelskab effter ham at være udsendt til Skade, og der for nedkastede sig paa siine Knæ og gjorde sin Bøn til den almægtige Gud, at hand fra Dievelens og hans Tieneris Ondskab vilde bevare ham, og som hand stod op igien fra Bønnen, skeede det, at Gann Fluen, saa hand saa derpaa, falt død og magtisløs need til Jorden for hans Fødder, hvor fra hand tog den op, og bar den hiem, og giemte den til een stedse varende Erindring om Sathans Afmægtighed mod Guds Almægtighed, saa velsom om Guds faderlige Beskiernelse over dem som frygter og elsker ham.

Eendeel kunde jeg vel her anføre den Maade *Finnerne* ved deris *Saivo*, hans Hielp bruger til at bringe Ild af den Stierne som er næst Hunde-Stiernen til at skade hinanden med, saa velsom den anden *Finds* Modstand paa lige Maade, samt begge Finnernis Ilds og *Saivoers* Striid |: hver for sin *Principal* :| Men som jeg har forsømt om denne meget *curieuse Materie* at *informere* mig til Fuldkommenhed, da jeg dog vel der til har kundet hafft Leylighed, som jeg ved een og anden Forretning har maatt ladet gaa forbie, vil jeg i denne Post henviise dem til een anden god Ven, som nu er i Bergen, og der om har fuldkommen Underretning M: SM: meener jeg, da man, i Steden for denne min undskyldning og anviisning, kand indføre den fuldkomne underretning om *Finnernis Kiocke* etc:

Men nu kommer jeg — — —¹⁾

No. 1. Om Solens og Maanens Offringer.

Med Solens Offringer omgaaes *Finnerne* paa effterskrevne Maade.

Naar *Finnerne* blive forvildet paa Fieldet om Dagen ved Skodde-Snee heller Land-Fok, falde de paa Knæ og bede Solen om hendis Lius og Skin, og offre de et stykke Træ udskaaet med et stort rundt Hull, som Figuren udviiser: . Dette holde de saa mod Solen, at hun skal skinne der igiennem til et Taknemmeligheds Teign for hendis Glands og for hun haver ladet sig see.

1) Her indskydes i ABC 2 Afsnit: „Om Solens og Maanens Offringer“, og „Om Finnernis Kioukenis“, der mangler i EFGH.

Ligeleedis bliver *Maanens* Offer giort, uden at paa det runde Træ, de holde for Maanen bliver ikkun giort et lidet Hull paa, som hosføyede *Figur* udviiser: . Bemelte Hull skal Maanen skinne igiennem for den skal ikke blive vred paa dem og blive borte med sit Skin, mens lyse for dem at de kand finde hiem til deris *Kield* heller *Gamme* om Natten.

No. 2. Om Finnernis Kioukenis.¹⁾

Naar tvende Finner blive u-eens med hinanden og de ei formedelst andre kand faa hevned sig, legger den eene sig først need paa Jorden og begynder at *Jouge* til sin *Saivo* at hand skal tilsende ham sin *Kioukenis*. Denne *Kioukenis* bestaar af en Ild, som kommer effter Fandens eller *Mubenaimo* hans Forestilling, fra de 3de Stjerner, som af somme bliver kaldet Fiskene, nogle kalde dem Kiempens Sverd, og andre de 3 Konger²⁾, bemelte Ild løber om i Luften som et Veyr-Lys, og undertiiden bliver fort; Da den anden *Find* det fornemmer *Jouger* hand iligemaade til siin *Saivo*, at hand skal tilsende ham og sin *Kioukenis*, som bestaar af lige saadan Ild, som ovenmelt er, Naar nu disse tvende Ilde mødes paa Himmelen, slaaes de tilsammen, og bliver der for *Finnernis* Ørne en forfærdelig Allarm og bragen, saa at hver *Find* legger sig ned paa Jorden paa sit Ansigt med en forfærdelig *Jougen* til sin *Saivo*, at hans *Kioukenis* maa vinde NB: hvis Ild der bliver saa nær udslukt, bliver *Finnen* siug, men slukkis hand gandske ud, da maa den *Finn* vist døe for hvem hand udgaar for.

(F) Til *Finnernis* Omgang med *Sacramenterne*, hvilket er saa forfærdeligt, at Haaret staaer af Rædsel paa mit Hoved, nu jeg skal skrive der om; Jeg vil ikke tale om hvorledis Sathan siunis at effterabe og bespotte det gamle *Testamentis Sacramenter*: Omskierlsen og Paaske-Lammet; det første paa den Maade: Saa snart et Dreng Barn er fød, har hand lært Forældrene, yderlig i Huuden paa Forhuuden af hans Fødsels Lem, at teigne *Thors* Kryds Hammers Teign med een Knif, med hvilken hand, Faderen, strax

¹⁾ o: *čuovgganas*, Lys.

²⁾ De 3 Stjerner i Orions Belte kaldes af Lapperne i Finmarken *oaggok*, pl., Fiskerne, eller *Aron soabbe*, Arons Stav, eller *njalla-raiddaras*, Staburstigen; Finnerne kalder dem *Kalevanmiekkka*, Kjæmpens Sverd.

omskierer een Hund eller een Buk, dens Hemmeligheds Forhud, og der paa strax med sædvanlige *Ceremonier* slagter den til et Offer udj denne Act; Det andet, Paaske-Lammet meener jeg, siunis hand at effterabe og bespotte ved den maade, hand har lært dem at æde *Biørnen* paa, som bestaaer derudj: at en *Find*, naar hand æder Biørnen, hvilken hand holder saa hellig, som Jøderne fordum Paaske-Lammet, da, lige som Jøderne vare befalede, ikke at bryde noget Been sønder af Paaske-Lammet, naar de aade det, saa vel som at de med Blodet der af skulle bestryge deris Dørre Exod: 12. paa lige samme Maade bryder hand, *Finnen*, intet Been sønder paa Biørnen, naar den ædis af ham, men hand enten brender dem, tillige med Indvollen af Biørnen, op med Ild, eller needgraver dem i Jorden, og med Biørnens Blod bestryger hand saa vel sig selv med Kone og Børn, som siin Hyttis Dørre og de Træer hvor paa bemelte hans Telt eller Hytte er udspendt, og ligesom det var brugeligt hos Jøderne at de sang een af *Davids Psalmer* naar de aade Paaske-Lammet saa er det og brugeligt hos *Finnerne*, at de *Jouger* og siunger en Sang naar de æder Biørnen, som er sammensatt alleene om Biørnen og kaldis *Biørne-Viisen*, udj hvilken Biørnens store Dyd og Krafft opreignis, samt hvad Nøtte og Krafft de have der af at de æde hans Kiød.¹⁾ Mens som det første ikke brugis i Almindelighed af alle *Finner*; Det andet siunis ogsaa at være for meget tvunget, og en Meening, som ikkun gandske faae har kundet bifalde, altsaa vil jeg alleene forestille Sathans Øyensiunlige Bespottelser over det nye *Testamentes Sacramenter*.

Angaaende da (1) Daabens *Sacramentes* Bruug hos *Finnerne*: Saa snart at et Finnebarn, enten Søn eller Daatter, er fød til Verden, fører de det |: uden Tvifl af Frygt for Straf, om de ikke gjorde det |: det første skee kand til Kirken og lader det der døbis og givis det Navn med hvilket det siden siin gandske Lifs Tiid af Boefolk, det er: Præsten, Borger og Bønder, udj sin Omgjengelse med dem, nevnis, Naar nu dette døbte Barn hiemføris, skeer det *al ordinair*, enten strax nogle Dage effter det er bleven døbt, eller et halft Aar dereffter |: som er den lengste *Dilation* Sathan

¹⁾ Om Bjernevisen se *Friis*, Lapp. Mythol., p. 160 f., *E. N. Setälä* i Journal de la société finno-ougr., VIII, p. 119 f.

giver dem :| at Barnet bliver døds siugt, saa der er intet Haab til overs om dets Lif; Dette aarsager, at *Finnerne* strax ved een anden Noyde |: thj hand maae ikke giøre noget her ved self, om endskiønt hand end er den krafftigste Noyde :| enten ved Runnebommen, eller ved een Steen eller øxe |: om hvilket er talet udj min Forklaring over Runnebommen Fig: 17 :| tilspørger *Mubenaimo* |: som er den de ikke u-rettelig meener at have tilføyet Barnet det onde som det plagis med, og der fore alletider i saadanne Tilfælde søger Raad hos :| hvor af det kommer sig, at barnet er saa sygt, og hvad de skulle giøre, at det kand komme sig igien? hvor paa hand svarer *Noyden*, at Barnets Sygdom kommer der af, at det haver været i Christen-Daab, hvilket de 3 store Guder ikke kand lide eller fordrage. Men vil de aftoe Barnet den Christne Daab og igien døbe det og give det et andet Nafn udj afGudernis Daab, skal det strax komme sig igien og leve lykkelig; Fremdeelis spørger da *Noyden Mubenaimo* eller Sathan udj Steenen ad, hvad Navn han vil, at Barnet udj afgudernis Daab skal givis, og hvad Offer der samme Tiid skal givis til Forsoning for den Synd, som ved Barnets Christnis-Daab er begangen? Hvilke begge Deelee besvaris af *Mubenaimo* eller Sathan saaledis, at er det een Dreng skal hand heede enten *Loila*, *Schialla*, eller *Galles* etc.; og er det en Piige, at hun skal heede *Heya*¹⁾, *Freia*, *Gauca*, *Saudraca*, etc. |: Af disse Nafne giver hand Drengen eller Piigen dog ikkun et vist, som hand eller hun udj Af-gudernis Daab skal paasettis :| og hvad Offeret angaar, da udnevner Sathan det effter *Finnens* Leylighed, saasom: Reinsdiur, om han boer til Fields, og om hand boer ved Søen og ingen Reinsdiur eyer, da een Buk, een Gied, een Hund, eller een Hane; Der effter bliver da den Sathaniske Daabis *act* fuldbyrdet paa denne Maade: først tager Barnets Fader Barnet, og aftoer dets gandske Legeme, besynderlig Hovedet hvor paa Daabens Vand af Præsten er bleven øset; ja, det bliver ikke ved det, at hand toer det udj eet Vand, men paa det at hand dis bedre kand være forsikkret, at ikke den mindste Levning er tilbage hos Barnet af den Christne Daab, aftoer hand det vel i 3 eller 4re slags

1) Alja EH.

Vand, ligesom *Mubenaimo*, efter foregaaende Tilspørsel, udj si giensvar finder det for got; Dernest (2) gjør Faderen og Moderen deris Bøn til de 3 store guder *Hora Galles* eller *Thor* |: paa hvis Dag, nemblig Torsdag denne *Act* foretagis :| *Waralden Olmay* og *Bieka Galles*, at de ville forlade dem det, som ved Barnets Daab af *Resten* |: Præsten :| er forseet, og nu være det naadigt, saa det ved deris Daab maae komme til Sundhed igien.

(3) tager da Moderen Barnet |: thj denne Daabis *Act* maa alle tiider af Barnets Moder forrettis :| og med disse Ord: *Loila* eller *Heya* |: eller hvad andet Navn *Mubenaimo* haver befallt at kalde det med :| Jeg døber dig fra Gud til afgud, fra *Jemmel*¹⁾ til *Mubenaimo*, og det i Nafn *Hora Galles*, *Waralden Olmay* og *Bieka Galles*, og i det hun nævner disse vederstyggelige afGuders Navne, øser hun |: ligesom det skeer i Herrens Daab :| 3 gange Vand paa Barnets Hovet, der paa bliver da fiire Offringer for denne Barnets nye Daab af Barnets Fader forrettet, effter at hand tilforne har iført sig den sædvanlige og brugelige Offer-*Habit*, hvor om hand af den tilstæde værende *Noyde*, i fald hand er u-kyndig der udj tilforne, *informeris* og underviisis. Her paa følger da strax Barnets Forbedring og fuldkomne *Restitution*. Det Nafn Barnet saaledis i Satans Daab har erlanget, nefnis det stedse med af Forældrene og andre Finner, hvilke kalder samme Nafn Drengens eller Piigens *udenemo* |: andet Nafn :| thj de nefner ham aldrig uden udj Boefolkes Paahør, og det naar de ere nødde til at tale Norsk, med det Nafn hand har faaet i Christi Daab. Er dette ikke egentlig at opoffre siine Børn til *Moloch*?*)

¹⁾ Immel C.

*) *J. Kildal* skriver i Appendix „om Lappernes Omdøbelse“: „Naar enten en Noyde ved Runen eller en anden afgudisk Lappes Drømme faaer den Viden-skab, at et sygt Barn har sin Sygdom af Præstens Daab og af det Navn, som Præsten har lagt paa det, da omdøber en afgudisk Lap det saaledes: han lægger *Nemo Skiello* (Navn Ring) i Vand, øser saa af Vandet, som *Nemo Skiello* ligger udi, paa Barnet og siger: jeg lauger dig i Navn *Maylmen Radiens* (*Kiorva Radiens* eller en andens) og du skal have det Navn N. (et gemeent og brugbart Navn), og med det Navn skal du have god Helse. [Denne *Nemo Skiello* skal Barnet siden altid bære paa sig]. Og om Barnet er et Drengbarn, faar det undertiden *Nemo guli* (Navn Fisk), hvilket hjælper til, at det med Tiden kand blive en stor Noyd, og da

Angaaende (2) *Alterens Sacramentis* Brug af
Finnerne.

Den samme Frøgt der driver Finnen til at lade døbe sit Barn, driver ham ogsaa selv til at gaae til Guds Bord, og hvi skulle Sathan ikke gierne tillade ham det eene saa vel som det andet, effterdj hand saa vel ved det eene som ved det andet kand desto meere faa Gud vanæret og bespottet? Thj naar en Find skal gaae til Guds Bord, skeer hans Beredelse dertil paa effterskrevne Maade: (1) tilspørger han Runnebommen |: om hand den eyer :| for sig og sin Kone, om det skal gaae ham an, at *Resten* |: Præsten :| vil tage ham og hende an til *Alterens Sacramente*? hender det sig da, at Ringen kommer til at staae paa Kirken, der er afteignet derpaa under No. 14, som er *Rist palches*, da holder hand det for et vist Teign, at hand bliver annammet, men kommer Ringen ikke did, men gaaer anden steds hen, bliver hand hiemme og ikke frembyder sig, effterdj at hand der af har det Teign, at hand dog ikke vorder *accepteret*. Men her udj lyver Sathan tit for ham, hvilket ellers ikke er ham u-sædvanligt; thj det har tit skeed, at Ringen ved sin gang til Kirken paa Runnebommen haver forvissat ham om hans Antagelse, da hand dog er bleven bortviist, fordi hand af Præsten *in examine* er bleven befunden vankundig og uoplyst, hvilket ikke for længe siden er *passeret* udj en brav Præstemands Meenighed, hvor en *Find* tillige med sin Kone frembød sig til at deelagtig göris i de hellige Ting, som, formedelst hans Vankundighed og anden u-gudelighed, blev hannem negtet, da dog Runnebommen havde forsikkert hannem *Contrarium*, hvilket hand selv tilstod for Præsten, da hand selv opreiste til hans Hytte og fra hannem borttog hans Runnebomme, paa hvilken hand sagde sig at have runnet den Dag hand indstillede sig sidst at annammis til Herrens Nadvere, og af den at have faaet got Svar, som Præsten ved hans Afviisning havde gjort til Løgn. (2) Naar nu Dagen er ankommen, paa hvilken hand vil *communiceris*, da, førend hand hengaaer til Kirken, tager hand |: det samme gjør hans Kone og Børn, og alle saa vel gifte som ugifte *Finner* der gaae til Herrens Nadvere :|

gaar *Nemo guli* sjunlig for Noyden over Elve og Kjær, hvor der er vanskeligt for ham at komme frem.“ Sml. S. Kildal, p. 458 f.; 470.

et glas øll, men besynderlig et Glas Brendeviin, om hand det haver, og dypper de 3 Fingre der udj, hvor med hand i siin Pande teigner et Kaars, som skal betyde *Thors* Kryds-Hammer |: dette gjør hand til at forsikkre *Thor* om sin stedsvarende troe Tieniste |: anden gang dypper hand Fingrene i Øllet eller Brendeviinen, og sætter der med 3 Prikker, nembliq een for een hver Finger paa sit blotte Brøst |: dette gjør hand paa det *Jami*, de døde, og besynderlig hans afdøde Frender og Slegttinger maa bevare ham, at der ingen bekiendelse maa udgaae af hans mund eller Hierte, om enten denne eller anden afgudsdørkelse, i fald Præsten der om nøye skulle ville *inquirere* |: derpaa udslaaer hand de 4re Parter af Øllet eller Brendeviinen udj sit Fyrsted, om hand er hiemme, men Gulvet hvor hand staaer, om hand er i et Bonde-Huus, til den afgudinde *Saracha*, og sætter tillige Brendeviins-Glasset for Munden med disse Ord: *dat le Saracha Gare* |: dette er *Sarachæ* Kalk |: kaster sig saa, effter at det er uddrukket, need paa sine Knæe og gjør denne Bøn til *Saracha*: Kiere *Saracha!* du maa ikke blive vreed, fordj jeg nu er nød til at gaae hen og drikke Herrens Kalk, ikke heller maae du tænke, at jeg der ved vill opsige enten dig eller de andre guder min Tieniste og Dyrkelse! ney! det være langt fra, og der for har jeg nu først drukkit din Kalk, førend jeg gaaer hen at drikke Herrens Kalk, till at forsone mig med dig og de andre Guder, og forsikkerer baade dig og dennem, at jeg her effter lige saa troelig som tilforne, skal tiene, dyrke og tilbede eder; ligesaa beder jeg dig ogsaa, at du vil forlade mig den store Synd, som jeg begaar der udj, at jeg ikke kand komme til, fordj Guds Mand, Præsten, seer derpaa, at udslaae, effter min Skyldighed, noget til diin ære af Herrens Kalk paa Jorden førend jeg drikker af den, hvilket jeg igien skal oprette naar jeg kommer hiem igien, da jeg paa nyt til Forsoning skal drikke din Kalk, og der af give dig din tilbørlig deel. Denne Bøn har jeg seet paa Lappisk hos *Lector von Westen*, men fik ikke Tiid den at afskrive.¹⁾ (3) gaaer da *Finnen* til Kier-

1) *J. Kildal* skriver i Appendix: „En Deel Lapper pleier om Morgenen paa deres Kirke Vei, førend de komme til Kirken, at gaa til Guds Bord — udi Bred eller Ost æde *Maylmen Radiens* Legeme og i Vand drikke *Sarakas* Blod.

ken, hvor hand gjerne passer paa at komme lenge førend Folk der ere komne frem, paa det hand u-behindret, uden for Kierke-gaardens Indhegning, for sig selv alleene, med sin Kone og Børn, kand gjøre siin Bøn til Gud, hvilken Bøn ungefæhr er af denne Indhold: Kiere store Gud, nu maae du ikke fortryde der paa, eller straffe os der for, eller befale *Resten* |: Præsten :| at afviise os der for, at vi har drukket *Sarachæ* Kalk i dag, førend vi her indstiller os. Vi har derved ikke villet afsige dig vor Tieniste, men ikkun stillet *Saracha* til freedts, at hun og de andre Guder ikke skulle gjøre os ont. Nu ville vi til Forsoning med dig i dag, ja flittig her effter, drikke din Kalk; forlad os der fore den store Synd vi her har begaaet, og tag os til Naade. Dermed er alting vel bestilt, og *Finnen*, effter sin Tanke, aldeelis værdelig bereed at æde *Jesu* Legem og drikke hans Blod; til hvilken Ende hand da strax (4) gaar ind i Kirken og anmelder sig for Præsten som, i fald han finder ham vel opliust i Guds Kundskab, annammer ham til Skrifte, og der effter til Guds Bord, effterdj disse anførte u-gudeligheder og afguderier, der burde udelukke ham der fra, i hvor vel hand end med mange selfgiorde bodferdigheds Teign lod sig see, og hvor vel han kunde være opliust, til denne Tiid har været skiult for Præstens og allis øyne og videnskab. Effterat de hellige Ting saaleedis af *Finnen* er annammet, takker hand Gud der for, og beder tillige, at hand vil hindre, at *Saracha* ikke maae faa at viide, at hand saa andægtig nar bedet til Gud, besønderlig, at hand haver afbeedet den Synd, som hand, ved at drikke *Sarachæ* Kalk, har begaaet. Naar hand saa kommer hiem, holder hand *Saracha* sit Løffte, og paa nyt, en Deel til Forsoning for sin Altergang, endeel til Forsikkring om sin troe Tieniste, paa for ommelte Maade og Bøn drikker hendis *Gare* eller Kalk.

Er dette ikke en værdig Giest ved Herrens Nadvere? Er dette ikke iblant *Disciplerne* en *Judas*, der annammer *Jesu* Legeme og Blod med Munden, og haver dog Dievelen i Hiertet? Er dette ikke den giest, Kongen, naar hand gaar ind at bese sine Giester, finder ikke at have Brøllups Klæder paa, og dog er kommen der ind? Gud forbarme sig dog for *Jesu Christi* Skyld, der med sit dyrebare Blod haver forløst dem og alle fra Dievelens Herredømme,

for at oversætte os udj sit Riige, over disse arme Siæle, og lad dem ikke fortabis evindeligt.

Een Ting falder mig ind, som jeg, førend jeg forlader denne *Materie*, maae indføre; blant andet, som *Finnerne* beder *Saracha* om Forladelse for, i den Bøn de gjør til hende, naar de drikker hendis Kalk, førend de gaaer til Guds Bord, finder man ogsaa |: som til forne er anført :| dette: at hun vill forlade dem den Synd de begaaer der med, at de kand ikke til hendis ære, fordj Præsten seer der paa, komme til at udslaae noget paa Jorden af Herrens Kalk, førend de drikker der af, ligesom de havde giort med *Saracha* Kalk, førend de drak af den. Dette giver mig Aarsage, at giøre der om denne Underretning: Det er Finnens Maade, hvad Skaal hand ogsaa drikker, at udslaae noget paa Jorden førend hand drikker |: dog ikke uden hand er for sig selv eller i sit eget Selskab :| hvilket skeer da samtlige Guderne, men besønderlig *Jami* |: det er de Døde :| til ære og Tieniste. Men drikker hand nogen særdeelis af-guds Skaal i Besønderlighed, da udslaaer hand og alleene den samme af-gud, hvis skaal hand drikker, en Drik der af til ære. Den Norske Snorle Sturlesens Krønneke er fuld af Vidnisbyrd og opliusning om denne Skik, som haver været brugelig hos de Norske Hedninger, ligesaa vel som hos andre Lands Hedninger, i hvilken henseende det er *Poeten* *) siiger: *libabant pocula Bacchi*, det er: de slog ud paa Jorden noget til *Bacchi* ære, førend de drak hans Skaal. Sandelig, ieg er kommen deraf i den Tanke, ja fleere til mig, at den Maade, som brugis fast hos de fleeste, nemlig at, naar de skall drikke noget af een Kande eller Kruus, som haver staaet der udj Natten over, de da først udslaaer noget der af paa Jorden, er alleene en Levning af eller effter denne ommelte hedenske Sædvane, som har været i Hedenskabets almindelig over det gandske Land, de, som gjør dette, meener vel, at de der ved udslaaer det dofne af øllet, det de holder for at have samlet sig øverst i Kanden, hvor udj de meget feyler; thj det eene er saa dovet saa det andet, og vil de have det dofne derfra og alleene det friske beholden, da maatte de udslaae det altsammen,

*) Verg. Aen. III, 354.

effterdi det er altsammen dofnet, og saa blev slet intet beholden. Min Tanke er der fore, at denne *Maneer* er kommen af de hedske *Libationer*, i hvilke Tiider de intet *Sine Libatione* kunde drikke, hvilken Skik er bleven alleene i denne Post, under forbedte *Prætext* af Ølets Dovenhed, til overs iblant os.

3. Hvorleedis *Lector von Westen* med stor Fremgang bestormer og bestrider Sathans Riige iblant *Finnerne*.

Den der betragter hvor lang Tiid Sathan haver haft til at befeste sit Rige blant dette Folk, maae vel forundre sig i høyeste Grad der over, at hans Riige udj saa kort Tiid, som skeed er, haver lidt saa merkelig afbræk og svekkelse. Gud, som haver lovet, at lade Sathan trædis under vore Fødder, tilskriver jeg alleene dette store Verk. Hvem, uden hand, haver vel bevæget Kongens Hierte til at anordne denne *Mission*, og til den Ende at skienke Indkomsten af alle Nordlandenis og Findmarkens Kirker til dens Befordring. Hvem, uden hand, er det vel, der haver udvalt, ved Kongens Beskikkelse, *Lector von Westen* til sit Reedskab og Verktøj i dette høye Verk? hvem, uden hand, er det vel, der arbeider baade med *von Westen* og de andre *Missionairer*, at de ikke udkaster deris Garn forgievis? Med et Ord: Guds Barmhiertighed haver begyndt, og hans Allmægtighed skall fuldende dette Verk. Jeg haver til forne givet min *Raison* hvor fore det ikke enten har kundet eller endnu kand være de *ordinaire* Præster mueligt, som det bør sig, at faae *Finnerne*, der holder til udj deres Meenigheder, opliuste og omvendte, den selfsamme *Raison* er det ogsaa, hvor fore *von Westen*, saavel i Nordlandene og *Findmarken*, som udj *Nummedahlen*, og Indherredet, effter *Missions Collegii* Fuldmagt i Kiøbenhavn, haver udsendt og beskikket visse *Missionarii*, af hvilke somme ere ordinerede Præster, somme *Studentere* og *Candidati S: S: ministerii*, hver til et *districtes* Finner at *catechisere* iblant dem. Det faldt vel disse *Missionairer* i Begyndelsen meget vanskeligt at faae udrettet noget got iblant dette Folk, der var ligesom indgroet i det onde, besynderlig effterdi deris Sprog var dem aldeelis u-bekiendt, og ikkun faae Meeninger af *Missionarium* Tale og Prædikken kunde igien af Finnerne forstaaes; Mens effter at de har beflittet sig paa at lære, ved daglig omgiengelse,

det *Lappiske* Sprog |: det von Westen og selv temmelig taler, men *perfect* forstaaer |: haver de ved deris Prædikkener og daglig Tale paa *Lappisk* ikke alleene bragt det der hen, at de Finner de ere iblant, ere bleven saa opliust, som mange, der vil have Nafn for opliuste Christne, ikke ere, mens endog, at de ved saadan Sprogs Forstaaelse og der af kommende opliusing, blant *Finnerne*, særdeelis forhen begangne afguderier og Sathans Dyrkelser opdagede, hvilket *Finnerne* selv saa meget desto hellere reent ud bekiender, eendeel fordj de nu, der de ere komne udj Guds sande Kundskab, og vandrer udj hans Ords Lius, seer Sathans tusindfold Konster og Bedragerier, med hvilke hand i saa lang Tid haver omleedet dem til deris Siælis Fortabelse, hvor fore de med Glæde selv fremviiser deris afgudiske *Altare*, og med Lovsang opoffrer disse vederstyggeligheder til Ilden, paa hvilke de tilforne med Sathanisk *Jougen* og Siungen haver offret saa mangt et Offer til Sathan, og der ved bleven selv |: dersom Gud ikke havde udrevet dem af hans Løve-Strube |: et Offer udj den evige Helvedis Ild.

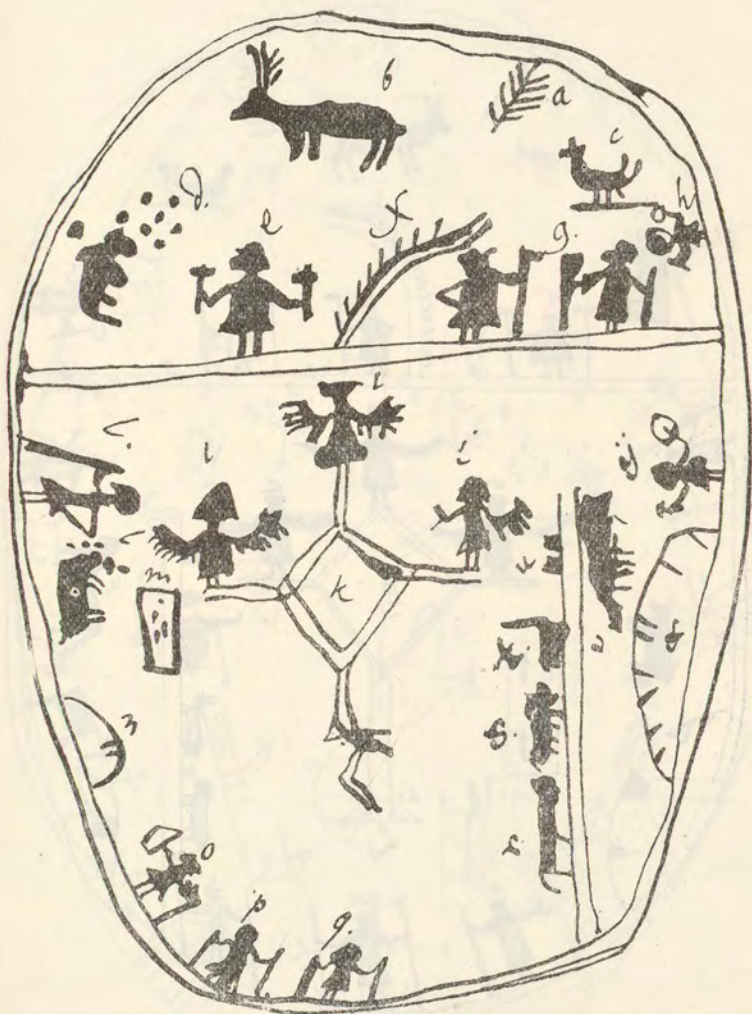
Med overmaade stor Glæde hørte ieg af *Monsr Kildahl*¹⁾, een af *Missionairerne* i *Ofoden*, at *Finnerne*, da hand effter deris eegen Begiering opbrendte 40 af deris afgudiske *Altarer*, ved et hvert af disse *Altares* Opbrendelse med stor Fryd istemme med hannem den Psalme: O Gud vi love dig; een deel, siiger jeg, ere de saa meget desto villigere til at bekiende deris Afguderier, formedelst den Kongelige General Pardons Forkyndelse for den Straf deris, før deris omvendelse begangne afguderier og de deraf foraarsagede Ondskaber, effter Loven havde fortient; Men som *Sathan* paa siin Side ikke heller er ørkesløs, har hand ogsaa forhærdet een stor deel blant *Finnerne*, at de ikke eengang vil see, mindre anhøre *Missionarios*, men heller fløtter bort til Sverrig og anden steds, hvor ingen kand komme til dem, end de vil antage *Christi Evangelium* og dereffter afskaffe deris afguderier. For disse maa mand bede og haabe, at Gud skal blødgjøre deris haarde Hierter og omsider saliggjøre deris Siæle. Det hielper og ikke lidet til Opliusning og med Tiden til

1) Jens Kildahl E.

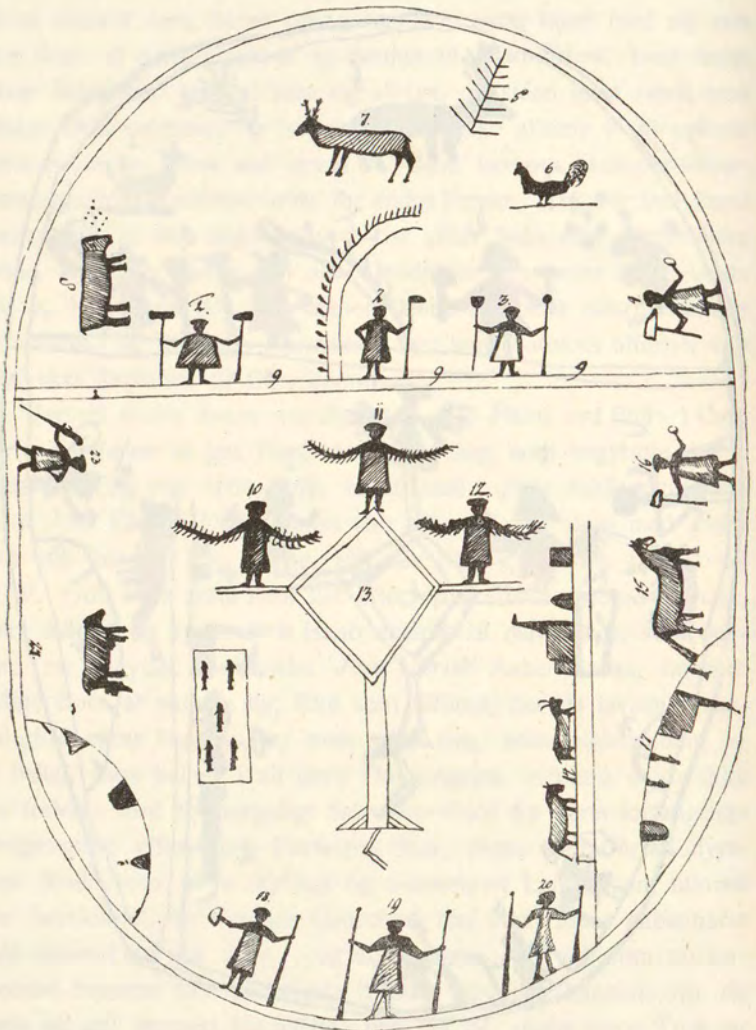
een sand Guds Dørkelse iblant dem, at *von Westen* nu 3de gange, hand har været og besøgt *Finnerne* i Nordlandene og *Findmarken*, foruden det, at hand ved siine Formaninger og underviisninger haver stærket dem, haver ogsaa een hver gang taget med sig een stor Deel af deris ungdom og Sønner til *Trundhiem*, hvor hand haver ladet dem lære at læse og skrive, og siden igien sendt dem tilbage til Forældrene, og beskikket dem ikke alleene til at opliuse deris Forældre, mens end ogsaa sat dem, ligesom til under-Skolemestere under *Missionarierne* for andre Finner. Thj der ved kand man vente, at den ungdom, som her effter fødis eller allerede ere fødte, fra deris spæde Aar skal inddrikke den reene Melk, Guds ord og Kundskab udj sig, ligesom deris Forældre tilforn Sathans Kundskab, og at Guds Kundskab, lige som Sathans tilforn, ved dem skal forplantis til Effterkommerne.

Jeg vil slutte denne min *Relation* med *Pauli* ord Phil: 1 Cap. 6 V: Jeg haver et got Haab der til, at den, som begyndte denne gode Gierning hos dette Folk, hand skal ogsaa fuldkomme det indtil *Jesu Christi* Dag; og vi ville alle bede for dem med *Petri* Ord udj hans 1 Ep: 1 Cap: udj det 13. 14. 15. 18. 19. 20. og 21. V. Gud lade dette Folk her efter omgiorde deris Sinds Lender, være ædrue, og sætte deris Haab aldeelis til den Naade, som denem nu tilbydis, formedelst *Jesu Christi* Aabenbarelse, ligesom lydige Børn at skikke sig, ikke som tilforn, der de levede i vanvittighed effter Begieringer, men effter den, som kaldede dem og er hellig, være hellige i all deris Omgiegelse, videndis at de ikke ere forløste med forgiengeligt Sølv eller Guld fra deris forfengelige Omgiegelse effter deris Forfædris Skik, mens med *Christi* dyrebare Blod, som et u-skyldigt og u-besmittet Lams, som tilforn var foreskikket, før Verdens Grundvoll blef lagt; mens aabenbaret i de sidste Tider for deris |: og all Verdens :| Skyld, som nu formedelst hannem troe paa Gud, hvilken opvagte hannem fra de døde og gaf hannem Herlighed, paa det de skulle have Troe og Haab til Gud. *Amen!* Ja hør vore Bønner Herre *Jesu Christe. Amen.*

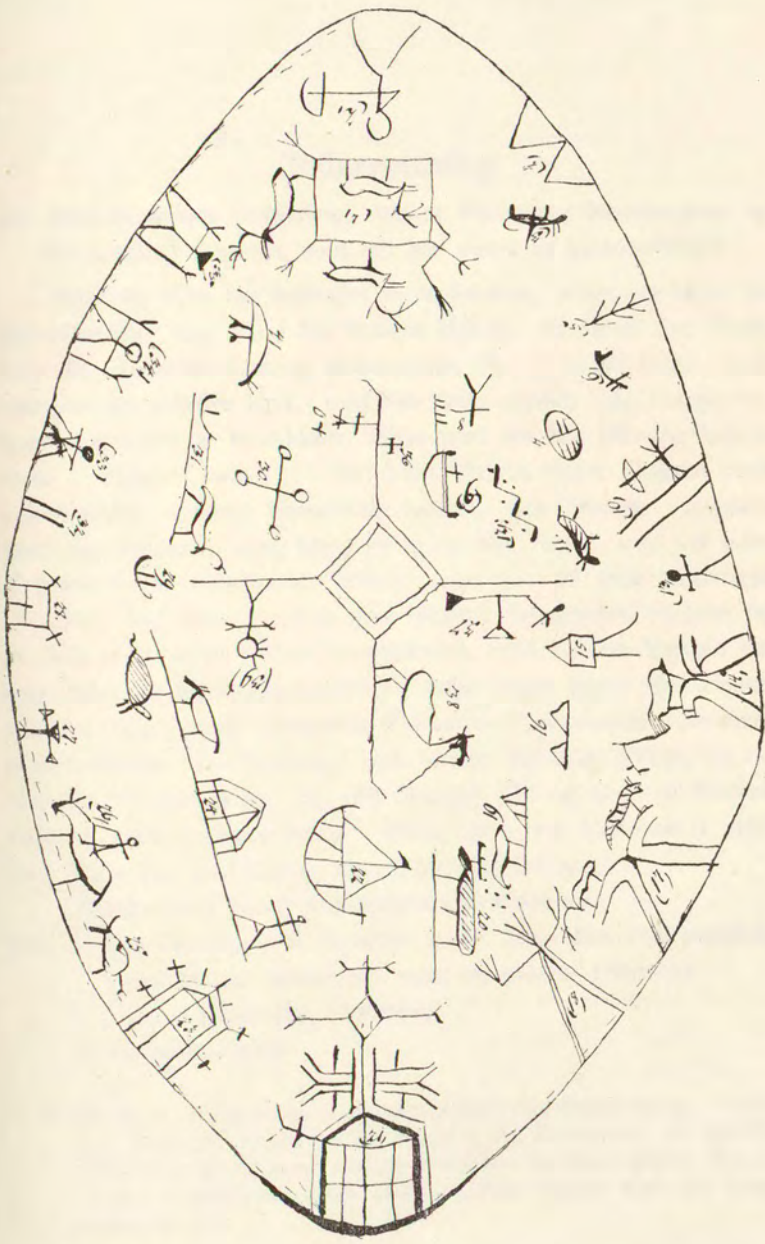
[An. 1723 den 11 Martii].

Den i Relationen beskrevne Runebomme efter Thomas von Westens Tegning
(se p. 5).

Den i Relationen beskrevne Runebomme efter en Tegning i No. 23 qv.
i Trondhjems Videnskabsselskabs Haandskriftsamling.

Underretning

om Rune-Bommens rette Brug iblandt Finnerne i Nordlandene og Findmarken saaledes, som det har været af forðum-Tiid.¹⁾

Naar en Finn har besluttet et at forrette, adspurde hand sin Rune-Bomme, tog den i sin venstre Haand, vendende den Ende, hvor Rins-Dyrenes Samling præsenteres (No. 1) til sit Bryst, faldt ned paa det venstre Knæ, med det høire oprakt, tog hammeren, som er arbeidet af Rins-Horn, tillige med det lille Messing Instrument |: Viiseren kaldet :| i den høire Haand, lagde Viiseren oven paa Skindet, og med Hammeren bankede paa Skindet. Imedens hand saa bankede, sang hand en Sang paa Finsk, som vel uden Tvil har været vantroende, efterdi ingen Fin vil give Meeningen tilkiende; ved denne banken paa Skindet bevægedes Viiseren fra et Sted til et andet iblant Charactererne, indtil den før Sangen var ude, blev u-bevegelig liggendes, i hvor meget hand vilde banke, paa det Signo, som betegnede Finnernes Forehavende, om hans propos skulde blive lykkelig; men skulde det ikke lykkes, da bevægedes Viiseren under og efter Sangen hist og her ved Finnens Banken, som af Begyndelsen. Dette har været Finnerne et infalible Tegn paa en lykkelig eller u-lykkelig Udgang.

Charactererne haver efterfølgende Betydende:

- No. 1) Det Gierde, hvor Finnerne haver deres Rins-Dyr samlede, særdeles om Sommeren, naar de malker Hinderne.
- 2) Finnen gaaer paa Skytterie.
 - 3) Hermelin-Dyret.

1) No. 23 qv. i Trondhjems Videnskabsselekskabs Haandskriftsamling. Vedlagt er 2 Tegninger, hvoraf den ene fremstiller den Runebomme, der beskrives i Manuskriptet, den anden den, der forklares i Nærømanuskriptet. Den her beskrevne Runebomme findes afbildet i Friis, Lappisk Mythologi (Runebomme Nr. 8).

- No. 4) Finne Hytterne.
- 5) Træe i Skoven.
 - 6) Egeren, eller som de kalde det Dyr, Ikorn.
 - 7) Rune-Bommen, hvilket Signum tilkiende om Rune-Bommen spaaer sandt.
 - 8) En Fin kommer at besøge den anden.
 - 9) Fisker-Baaden med Garnet bag efter.
 - 10) Finnerne gaaer paa Børne-Skiøtterie.
 - 11) Biørnen.
 - 12) Fugle-leeg ☉: en Sted paa grønne Enger og gierne hos Fiske-Vand, hvor Uhr-Høns og Tødderne om foraret samler sig og spiller med hver anden.
 - 13) Finne-Qvinden agter at gaae til Staburet.
 - 14) Fieldet, hvor Reensdyrene gaae.
 - 15) Staburet, bygt i Skoven paa 4 ved Toppen afhugne Træer 10 à 12 Alen høi fra jorden, hvori Finnen giemmer sine Madvarer og bedste Varer, alleene forvaret med en Pind for Døren; men naar derfra, da giemmer de Stien saa vel, at en Fremmed ei kand finde den.
 - 16) Finne-Hytter i andre Finne Byer.
 - 17) Ulven og Riins-Dyret i Fieldet ☉: om Ulven har giort Skade blandt Reens-Dyrene.
 - 18) Gud den Hellig Aand.
 - 19) Om Ulven har været i anden Finne-Bye og giort Reensdyrene Skade.
 - 20) Els-Dyret.
 - 21) Gud-Fader.
 - 22) Færge-Baaden.
 - 23) Guds-Søn.
 - 24) Bøygden, det er Byer, hvor Bønderne boer.
 - 25) Om mange Kiør skal døe for Bønderne ved foraaars Tiid.
 - 26) Om gamle Hester skal skydes ihjel hos Bønderne, hvorefter Finnerne søger, som de derved fortiener Penge for at tage Huden af Besterne, og beholde Kiødet til Spise.
 - 27) Gand-Flue til at beskade Qvæget.
 - 28) Kirken.

No. 29) Bever-Dyret, som bygger sig selv Huus i stridige Aaer 2 à 3 Etager, at de kand have sine Boliger, som vandet voxer og aftager.

- 30) Gand-Flue til at skade Mennisker.
- 31) Finnen kiører i sin Kirritz med Rinsdyr for.
- 32) Finnernes Begravelse i Fieldet, som er gierne i en Bergrift eller Huule, hvorind de putter deres Liig, iført daglig Klæde-Dragt.
- 33) Finne-Tøiten, ∅: Finne-Konen.
- 34 og 35) De Mands-Personer, som vogter Rinsdyrene.
- 36) Finnen, som leder efter de Vildfarende Rinsdyr.
- 37) Dievelen.
- 38) Det Reens-dyr, som er bleven borte i Fieldene.
- 39) Solen om den skal skinne og det skal blive klart Veir.
- 40) Gand-Find, som har lært at udsende Gann.
- 41) Goup-Dyret.

Det røde Kaars som paa Rune-Bommen er malet med Børne-Blod, som Finnen har taget af den skudte Børns Hierte, og anstrøgen dette sit Oracul med, paa det hand fremdeles skal blive lykkelig i sit Børne-Skøtterie.

De smaae Tinn-Nagler, paa den anden Ende af Ovalen i Træet findes inddrevne, viiser hvor mange Børne efter denne Runne-Bommes prophetie ere fældede.

Ligeledes inddriver de smaae Tin- eller Messing-Nagler udi deres Bøsser for hver Bjørn de skyder.

Remmerne med Tinn-Traaer omviklede og med gammel Tin og Messing i Enden prydede, ere som Gaver og Taknemmeligheds Tegn til Rune-Bommen, hvilke Finnerne giver, naar de efter dens Anvisning har været lykkelige.

Jo ældre en Runebomme er, jo større Tillid er der satt til den; hvorfor Finnerne efter 2de Aars ofte skiede Anmodning neppe vilde nedføre hosfølgende af Fieldene og lade den fare, som samme skal være arved i 4de Leed.

Characterernes Betydninger aabenbarer ingen Fin, saalænge hand er ædrue; men bliver hand skænket med Brendeviin, kand man undertiden lære deres Arcana.

Disse Anmærkninger over Rune-Bømmens Characterer med meere ere givne af 2de gamle Finner Bendix Andersen Frennings-Field¹⁾ og Jon Torchelsen Fiplings-Skov²⁾, hvilke Fielde henhører til Brøndøe Præstegield.³⁾

Relation

af *Niels Knag* om et paa Vadsøe den 8 Dec: 1691 optaget Forhør over den hundre-aarige Fin *Anders Poulsen*, og Dennes Bekiendelse om hans Rune Bomme og sammes Brug og Benyttelse, dat. Kiøbenhavn den 15de December [16]93.

Denne Relation findes i:

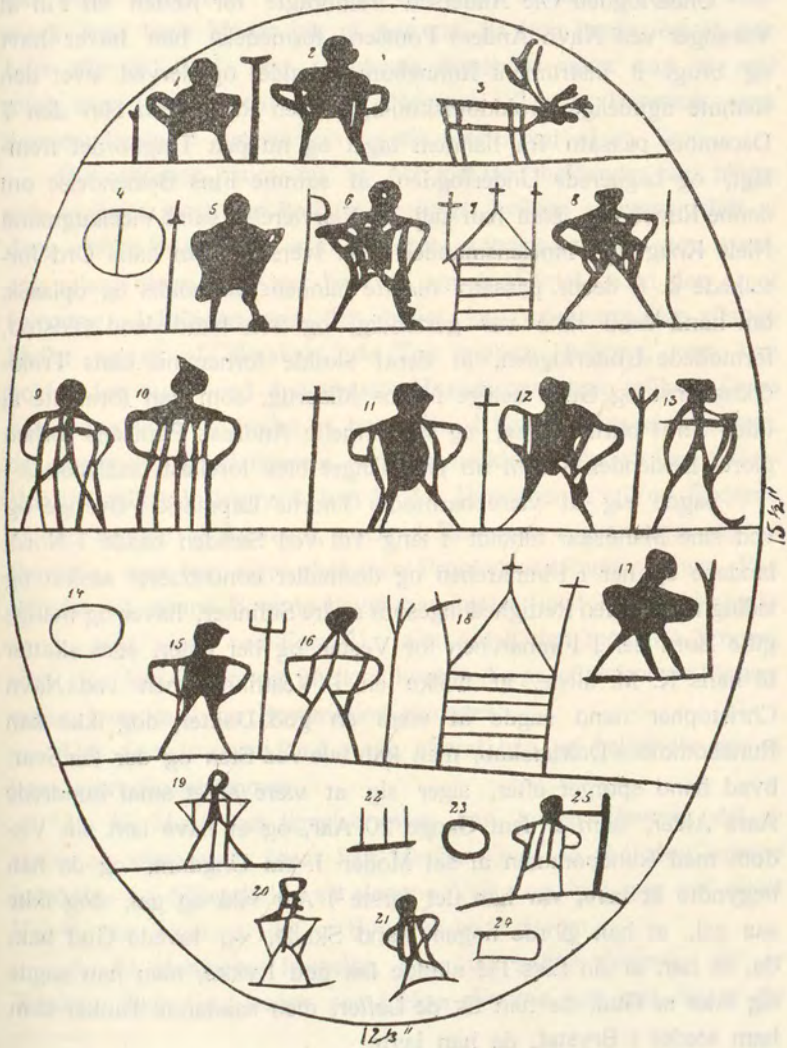
- A. No. 227 fol. i Kallske Samling i Store kgl. Bibliothek i Kjøbenhavn;
- B. Appendix til No. 1735 qv. i Thotts Samling ibd.; af B findes Afskrifter i det norske Rigsarkiv og i Kildeskriftfondets Samling i Kristiania (No. 235). Efter Afskriften i Rigsarkivet er Relationen trykt i Vardø-Posten for 1884, No. 33 og 34.

Finmarkens Amts Justitsprotokol for 1692 (i Trondhjems Stiftsarkiv) indeholder en Beretning om Anders Poulsens Sag, som her meddeles med Varianter og Tillæg fra Niels Knags Relation (A og Afskrift af B i Kildeskriftfondets Samling). K. Leem giver et Uddrag af Justitsprotokollen i „Beskrivelse over Finmarkens Lapper“, p. 467—474. Den i Relationen omtalte Runebomme findes afbildet i J. A. Friis, Lappisk Mythologi (Runebomme No. 5), hvor et Uddrag af Leems Beskrivelse meddeles p. 36—38. Et Referat efter Justitsprotokollen findes i H. Lillienskiolds Speculum boreale, p. 199—208 (se Tillæg, Nr. 2).

¹⁾ Frøiningsfjeld i Grong.

²⁾ i Vefsen.

³⁾ Jon Torchelsen er maaske den Jon Torkilson, som løb fra von Westen under hans Ophold i Grong i 1723 (se v. Westens Brev til Presteskabet i Jemteland af 1723, i *Twå berättelser om Lapparnes omwändelse ifrån deras fornda widskeppelser och afguder*, p. 71, Stockholm, 1773, og Hammond, p. 451).

Niels Knag, Vicelaugmand ofuer Varanger Laugstoel, fogit oc Sorenskriffer over Findmarchen giør witterligt, at Anno 1692 dend 9: Februarij er Sageting holdet udj Wasøe.

Underfogden Ole Andersen frembragte for Retten en Fin af Varanger ved Navn Anders Poulsen, formedelst han haver havt og brugt it instrument Runnebomen kaldet og derved øvet den slemme ugudelige Trølddomskunst, hvilken Runnebom blev den 7 December passato fra hannem taget og nu paa Tingbordet fremlagt, og begiærede Underfogden, at samme Fins Bekiendelse om denne Runebome, som han udj sin Nærværelse samt Vicelaugmand Niels Knag og Finnemensmanden Poul Iversen, som hans Ord fortolkede d. 8 deubr. passato, maatte hannem foreholdis og oplæsis, om hand dend ikke var gestendig, og hvis hand dend vedstod, formodede Underfogden, at deraf skulde fornemmis hans Trølddomskunst og Guds hellige Navns Misbrug, som han formente ei uden Straf burde afgaa, og var ermelte Andreas Poulsens forhen giorte Bekiendelse, som nu paa Tinget blev forelæst, saaledis:

Sagde sig at være barnfød i Thorne Lapmark i Sverige og ved sine Mandsaar tilholdt i lang Tid ved Søsiden baade i Nordlandene og her i Finmarchen og disimidler contribueret søskat og leding med anden Rettighed ligesom andre Søfinner, haver og mange gifte Børn her i Finmarchen for Vesten og her øster, som skatter til hans K. M. alene, af hvilke en i Vestfinmarchen ved Navn Christopher hand sagde at være en god Dokter, dog ikke kan Runebommens Dokterskab, men kan tale ved Sten og der faa Svar, hvad hand spørger efter, siger sig at være af et smal hundrede Aars Alder, som er fem Gange 20 Aar, og at have lært sin Visdom med Runebommen af sin Moder i sin Ungdom, og da han begyndte at lære, var han det første¹⁾ Aar vild og gal, dog ikke saa gal, at han gjorde nogen Mand Skade, og lovede Gud ham da, at han al sin Livs Tid skulde faa god Lykke, men han sagde sig ikke se Gud, da han fik de Løfter, men saadanne Tanker kom ham stedse i Brystet, da han lærte.

Af for indførte Bekiendelse svarede han til endel Punkter, at

1) 2det og 3die tilf. AB.

han ei kunde mindes, at hans Søn Christopher kunde tale ved Sten, dog ikke negtede, at han jo var en god Dokter, fragik nu, at han ikke var vild eller gal, da han lærde, og siger sig nu, at han lærde sin Kunst af en Fin ved Navn Anders i Thorne Lapmark, men hans Moder gik ni Aar gal, da hun lærde, og at hun talte ofte ved Gud, item, at denne Runebom haver han ei selv gjort, men faaet den af Anders Pedersen i Thorne Lapmark, som hannem lærde, ti samme Fin og sin Moder var af en Tro,

Runnebomen, som nu er her tilstede, bekiendte han tilforn selv at have gjort, det han nu benægter, hvilken er meget slidt af dens idelige Brug. Den er af Fyrretræ, udhulet som en stor, rund, dog aflang Skaal, og siger han, at den duer intet, uden den er af Fyrretræ. I Bunden paa den haver han udskaaret 2de aflange Huller og er af Skaalens hele Træ imellem Hullerne, som han holder den med, med den venstre Haand, naar han spiller. Oven paa denne Skaal er fæstet et bered Skind ligesom paa en Tromme, og er samme Skind ligesom et Trommeskind, dog af bered Renskind, hvilket Instrument han kalder Runnebome. Ved Enderne af den hænger et Ræveøre, noch et Ræveøre, et Rævetryne og en Ræveklo, som han siger skal være Prunket paa Runebommen. Paa Skindet af denne Bomme haver han malet [med kogt Olderbarkvand, som giver rød Farve¹], først afdelt den med fire Streger, som gjør fem Rader, og imellem hver Rad var efterskrevne Figurer malet, hver med sin Bemerkning saaledes:

Udj den første Rad staar, efterat han nu bekiendte selv at have gjort Runebommen,

1. Et Menniskes lignelse, som han kalder *ilmaris*, det er storm og slemt veir; [naar han tilbeder Gud, da skal den samme indeholde og tilbagekalde sit slemme Veir, og han gjør vel slemt Veir²), men siger, at det er Synd at bede derom.

2. Et Menniskes Lignelse, som han kalder *diermis*, det er Torden. Naar Gud bedes, saa hjælper *diermis*, [at naar det er flo

¹) *Fra* [med sit blod, som er udskaaret under hans bryst AB.

²) *Fra* [den kand foruroelige Søn, at Skibe og baade forgaar, hand kand og forderve Jordens Grøde og Havets fiske og forskaffe ondt Aar, hvormod Gud skal bedes, som hannem det skal tilstede AB.

Veir med meget Regn, da kalder han det Veir tilbage igien, og at denne *diermis* haver ingen Magt, før Gud giver hannem Forlov.¹⁾ Han tilstod nu ogsaa, at *ilmarris* kan gjøre ondt og slemmt Veir til at beskadige Skibe og Baade, men *diermis* kan gjøre godt Veir igien og forhindre det onde, naar han faar Lov dertil af Gud.

3. En Vildrens Lignelse, som han kalder *Goodde*, det er en Vildren. Naar Gud bedes, da gives ved den Lykke til at faa skyde vilde Rener, og naar der spilles paa Runebommen, da dersom Ringen ikke vil danse til denne Ren, da faar han, som spørger efter god Lykke til Skytteri, ingen Ren den Gang, om han endskiønt gjør sin [Flid derefter.²⁾

Udi den anden Rad.

1. En rund Cirkel med en Streg igiennem. Den kalder han *peive*, det er Solen; naar Gud bedes, da skal den give godt Sol-skin, let Luft og smukt Veir, helst naar Rensdyrene vil kalve, naar Korn og Hø skal voxer, og ellers give godt Veir, naar derom bedes.

2. Et Menniskes Lignelse, som han kalder *Jumal barn*, det er Guds Barn, eller Guds Søn Christus; naar han tilbedes, saa løser han af alle Synder.

3. Et Menniskes Lignelse, som han kalder *Jumal-Etziem*, det er Gud Fader. Han straffer alle Synder og ellers hjælper, ja forskaffer, ja skikker [og straffer³⁾, naar han derom bedes.

4. En Kirkes Lignelse, som han kalder *dom kirk*⁴⁾; den tilbeder han, efterdi han den selv har gjort og siger han at faa ved den Syndernes Forladelse, Siælens Salighed og en kristelig Død, og enten man dør eller lever, saa hjælper samme Kirke.⁵⁾

1) *Fra* [Skibe og baade i Storm og havs Nød; den giver og god Lykke til Lands og Vands og redder i ald Nød og fare AB.

2) *Fra* [yderste flid, og naar denne Reen tilstedes at gaae løs, kand den forskaffe andre vilde Reener at komme til den, der skal skyde; kand og bortskreme vilde Reen, at mand ingen kand faae, den kand og forarsage, at tamme Reen skal vel trives, og Ulvene med andre slemme Dyr skal vige fra dem AB.

3) *Fra* [straffer, og tilsteder forbete og efterfølgende hvad de gjør AB.

4) d. e. Dom-Kirken *tulf*. AB.

5) AB *tulf*. vil nogen have goed Lykke, da skal hand give dend Vox-Lys, Vild Vare, Penge eller andet, hvilket leveres til Provsten til den Kirke som er næst hos, siden tilbedes Gud, og hannem erindres, at den Person har

5. Et Menniskens Lignelse, som han kalder *Engil*, det skal være Gud den Helligaand. Naar han bedes, han løser af alle Synder, saa man bliver et nyt og rent Menneske, naar han vil hielpe. Den Gud, som tilbedes, som ofte meldet er, er de Lignelser og Figurer, som han afmalet haver efter Personerne i Guddommen, som han siger, at hans Moder hannem lært haver.

Ellers staar hos hver Person i alle Rader en Staf afmalet, som han kalder *Juncher Sabbe* eller *Stur Herr Sabbe*, det er Junkers Staf eller Stor Herrens Staf; thi han siger ligesom Jordens Herrer haver deres Staf i Haanden, saa haver og disse Personer Stave i deres Hænder.

Udi den 3die Rad.

1. Et Menniskens Lignelse som kaldes *Ste Anna*, og siger han, at denne er *Maries* Søster og er i Raad med *Marie*, naar hun hielper; ellers kan denne intet gjøre uden *Maries* Villie.

2. Et Qvindfolks Lignelse, som han kalder og nævner paa adskillig Maade, *Maria*, *Jumal*¹⁾ *Enne*, *Jumal*¹⁾ *Ache*, det er *Maria*, Christi Moder, Guds Qvinde. Naar hun tilbedes, hielper hun særdeles²⁾ Barselqvinder. Hun hielper og til at løse fra alle Synder og hielper, ja tilbedes lige med Gud.

3. 4. 5. Er 3de Menniskers Lignelse, som han kalder *Julle peive*, *Julle herr*, det er Juledage, Julleherrer, som raader *Julen*, *oucht Jule*³⁾ *Peiv*⁴⁾ *herr*, første Juledags Herre, *gougt Jule*³⁾ *peive herr*, Anden Juledags herre, *Gvolme*⁵⁾ *Jul*³⁾ *peive herr*, tredie Juledags Herre. Naar nogen vanhelliger disse Dage, da skal Gud straffe dend; men naar nogen holder dem ret hellig, og [den samme⁶⁾ vil bede Gud om noget, da stilles de Dage frem for Gud, og foregives,

givet det eller det til Dom Kirken, tilmed haver han og holdet sine hellige Dage efterrettelige, derfor formaner og bedes Gud om en goed Lykke til det eller det, særlig naar hand haver syndet, at faae Syndernes forladelse, og da beder formedelst Kirken og det Gode mand Kirken givet haver, om sin Siæls Salighed og om en god og kristelig død, saa hielper Gud ret mandelig.

1) Jummal A.

2) alle *tilf.* AB.

3) Julle A.

4) Peive A.

5) Guolme AB.

6) *Fra* [hand A.

at den eller den har holdt de Dage hellige, og at Gud af des Aarsage vil hielpe.¹⁾ Videre vilde han ikke om de Dage bekiende.

Udi den 4de Rad,

1. En rund Cirkel, som han kalder *Manna*, det skal være Maanen; naar Gud tilbedes²⁾, da giver den klart Skin og godt Natveir³⁾, omendskiønt det er tykt, skyet Veir. Videre vilde han ikke bekiende.

2 og 3. Er 2de Mends Lignelse, som han kalder [*olmoug Manne Kirche*⁴⁾], det er, Folk, som gaar til Kirke, hvilke han holder ikkun for en Bemerkning, ligesom andre Folk gaar til Kirke.⁵⁾

4. Er en Kirkes Lignelse, som han kalder *Kirche*⁶⁾, og skal betyde den Kirke, hvor han haver sit Tilhold ved; til denne Kirke siger han baade sig selv og andre ofre, baade Voxlys, Penge og andet, dog ofrer ingen, medmindre de bliver hiulpen, hvilket Offer de siden leverer til Præsten til den rette Kirke, som denne afmalede haver sin Bemerkning af; item naar nogen er syg eller haver Modgang paa Ren, eller andet ondt er nogen vederfaret, da bedes og loves til denne Kirke, og naar saa nogen bliver hiulpen, da faar Kirken, hvis lovet er.⁷⁾

5. En Mands Lignelse, som staar paa den anden Side Kirken; det skal være en, som kommer paa den anden Side og vil gaa til⁸⁾ Kirke.⁹⁾

Udi den 5te Rad.

1. Et Qvindfolks Lignelse, som skal være den bundne Dievel sin Qvinde¹⁰⁾, hvis Navn han siger sig ikke vide.¹¹⁾

1) saa hielper Gud derfor udi alt hvis som begiæres *tilf.* AB.

2) bedes AB.

3) helst for vandrendes folk *tilf.* AB.

4) *Fra* [Olmoug Manne Kirch AB.

5) AB *tilf.* Ved hvilke hand ligner en deel folk, at naar de gaaer i Kirke, kand hand forgiøre dem, naar hand meener dem ondt, kand og bevilge dem got, naar hand meener dem vel.

6) *Kirch* AB.

7) men det leveres til Præsten, og siger, at mand haver lovet den Præstes Kirke det i Nødsfald *tilf.* AB.

8) eller fra *tilf.* AB.

9) som kand giøres ved ligesom de forrige *tilf.* AB.

10) som er fandens Moder *tilf.* AB.

11) men nævner hende den store Diævels Moder *tilf.* AB.

2. Et Menniskes Lignelse, som staar lidt nedenfor denne første, som han siger skal være [en Dievel, som dræber Folk og Mennesker, og skal være Siugdom.¹⁾

3. Et Menniskes Lignelse lige for denne, som meldt er, som han siger skal være den Dievel, som nu er løs og regierer i Helvede²⁾ og³⁾ svæver om i Verden, hvilken han siger sig ikke have Navn paa, og at denne rømte, da Gud bandt den anden Dievel.⁴⁾ Herefter ommeldes, at⁵⁾ da Gud fandt denne, da havde Gud Jernsko paa og trødde denne i en stor Myr.⁶⁾

4. Staar saaledes ; dette kalder han *Hilvet Tol*, det skal være Helvedes Ild; denne Ild brænder [Menniskenes Siæl⁷⁾ i Helvede.

5. Staar saaledes . Dette kalder han *Hilvet Tarve giedme*, som skal være Helvedes Tjærekiedel, som koger Menniskenes Siæl⁸⁾ i Helvede.

6. Staar saaledes ; dette kalder han *Hilvet Haufd*; det er Helvedes Grav, hvorudi kastes alle de Mennisker⁹⁾, som tror paa Dievelen, og kaster Gud dem derudi.

7. Et Menniskes Lignelse, som haver en Streg ligefra Halsen til en Støtte; denne kalder han [*Hvenaales Gvolisis*¹⁰⁾, det er en [bunden Dievel i Lænke¹¹⁾, som skal være den Dievel, som blev bunden, da Gud skabte Verden.¹²⁾

Til denne Runebomme haver han 2de Hamre, gjort af Ren-

1) *Fra* [alle Slags Sygdom, som Spedalskhed, falden Syge, Vattersot og deslige, som ellers er een af Diævlene. Dend samme dræber Mennisker og bester, og er alle Slags beskadigelse som nogen paa Legemet kand vederfares AB.

2) og er den bundne Diævels Søn *tilf.* AB.

3) Den AB.

4) som *tilf.* AB.

5) og AB.

6) og saasnaart Gud gik fra ham igien, da stoed hand op og løb bort *tilf.* AB.

7) *Fra* [Menniskens Legemer og Siæle AB.

8) Siæle AB.

9) Menniskers Legemer AB.

10) *Fra* [Huenaales Guolises A, Huenaales Geuchses B.

11) *Fra* [Lenkebunden Diævel AB.

12) hand haver meget at sige i helvede, men intet i Verden *tilf.* AB.

horn, som han kalder *ziaarve vetzier*; med den ene banker han idelig paa Runebommen, naar han noget vil forrette, tilmed haver han af Messing gjort som en liden indhul Decsel¹⁾ med [en Messingring oventil²⁾], som han kalder *palm*. Denne sætter han paa Runebommen, som han viste her for Retten, og løftede³⁾ Runebommen op og ned med sin Haand, vrier og holder den af og til og imedens banker med Hammeren, og siger han at [ved Messingdecselen faar han at vide, om det eller det er sandt elles ei⁴⁾], [bekiendte ydermere, at naar han spiller paa Runebommen for nogen og Decselen danser imod Solen, da har den en slem Lykke, han spiller for, men kommer den saa langt ned, at han staar ved en af dem, under den sidste Streg i den 5te Rad, da er Gud vred paa den, han spiller for, og maa den samme bede Gud meget, før Decselen vil gaa tilbage igien, saa Gud lader ham se, at han er et syndigt Menniske. Men danser Decselen ret om med Solen, da har den en god Lykke, han spiller for.⁵⁾

[Hernest antog han Runebommen og prøberede med Undervisning, hvorledes han spiller, korsede først sig, saa Runebommen og læste Fadervor paa Carelsk og begyndte videre sin Bøn: *ætziem, achie ja barne ja Engilen, væche don*, med flere Ord; og skulde det være Gud Fader, din Moder, ja din Søn, ja den Helligaand, hielp nu, og derved slaar paa sine Billeder, og Decselen dansede op og ned, og han bankede med Hammeren og foreholdt Guderne disse Ord: Ja du Gud, som har skabt Himmel og Jord, Sol og

1) dekkel A.

2) *Fra* [messing Ringe udi AB.

3) løfter AB.

4) *Fra* [Messingdekkelen svarer ham Guderne Villie AB.

5) *Fra* [Naar hand skal spille for Nogen og bede for dend samme om noget, da maa hand slaae paa Rune-Bommen og Dekkelen dandser op og ned; gaar da Dekkelen imod Solen og saa langt ned, at den kommer til en af de Figurer i denne sidste Rad, der Diævelens og Helvedes Afmaling er, og bliver der staaende, og ikke vil dandse tilbage igien, da er Guderne vred paa den, hand spiller for, og forkaster den samme med Liv og Siæl til helvede, saa hand ikke uden største besværighed kand hjælpes i Guderne Gunst; hænder det sig og, at Dekkelen gaar ikke til den nederste Rad, dog imod Solen, da haver den, hand spiller for slem Lykke; men gaar den med Solen, haver han en god Lykke AB.

Maane, ja Stierner, alle Mennesker, ja Fugle, ja alle Fiske og Havet, og bekiender sine Synder: jeg er et syndigt Menneske, gammel og uværdig, better er det, jeg dør, end du ikke vil hielpe den, vi spør efter; derhos siger sig at gjøre Løfte ikke at ville synde mere, med flere hans tilbedende Ord.

Paa Tilspørgelse sagde han, at naar nogen er set Gand udi, kan han ved sine Guder tage samme Gand ud og lade den komme i den samme, som haver den først udset, viiste, hvorledes han det gjør, spiller paa Runebommen, at Decselen danser rundt om Bommen, indtil den kommer ned paa en af de Figurer i 5te Rad, som er en af Dievlene; da viger Ganden af den, som haver ham, og i den, som ham har udset, sagde, at han har hiulpet mange i Sverig Lapmark, men ingen her i Landet.

Tjufuer, derom sagde han og viste paa samme Maade som om Gand, at Decselen danser til en af Dievlene; da spiller han saa længe, at Gud straffer Tjufuen, som noget har stiaalet, saa at han tørkes og mavres, og at han bliver ligesom tørt Træ;

Sagde sig og at kunne ved sin Bøn til Gud, naar han spiller paa Runebommen, forskaffe god Lykke til Rensdyr, at Ulven dem ei skulle dræbe, og saa vel i andet erholde god Lykke.

Naar han hielper Barselqvinder, da spiller han paa Runebommen, og faar han at vide Guds Villie, naar Decselen danser paa Runebommen; men for ingen Del ville sige at faa Gudernes Svar anderledes end naar Decselen danser ret om med Solen; paa lige Maade faar han og Videnskab, hvorledes hans Folk lever hiemme, naar han er fra dem, saa og at faa Videnskab, hvor andre Folk lever, siger og, at hans Søn Christopher kan tale med Stene og der faa vide, hvad han spør efter; thi han har gaaget vild og gal, da han lærte, og at Christus har forbødet baade ham og hans Søn, at de ei maa gjøre ondt, sagde og, at hans Søn Christopher fik af en Sten at vide det slemme Veir Ao. 86, da de mange Folk blev her øster, hvorfor han forbød, at ingen maatte ro den Dag, men som ingen vilde adlyde ham, ja ikke hans egen Broder, da blev de og borte. End sagde han, at idet han opløfter Runebommen høit i Veiret, eller hans Søn Christopher løfter Stenen høit i Veiret, da faar de Svar, ligesom 2de Mennesker tales ved hverandre.

Om alle disse Gierninger, han sagde sig at kunne forrette, vilde han ei tilstaa nogen af dem her i Landet at have øvet eller brugt og derhos protesterede paa sin Uskyldighed og at intet ondt have forrettet, eller nogen kan klage, at han nogen Menniske har gjort ondt i ringeste Maade. Derhos paa Tilspørgelse sagde, at han ikke har forsvoret Gud i Himmelen eller sin Christendom, men naar han tilbad de afmalede Guder, mente han med dem Gud i Himmelen, og efterdi han fornemmer, at det er Øvrigheden imod, at han bruger Runebommen, vil han den nu forlade og ligesom andre Folk tro paa Gud i Himmelen.

Den følgende Dag blev han atter for Retten fremkaldt og paa Tilspørgelse svarede, at da han lærte Runebommens Kunst af sin Moder, skede det, fordi han vilde vide, hvor Folk lever langt fra, om de har god Lykke, han derom spørger efter, om reisendes Folk skal have god Lykke, at ville hielpe Folk, naar de var i Nød, og ved samme Kunst ville gjøre godt, hvilket hans Moder sagde, at slig Kunst skulde hun lære ham, men han selv ikke begiærede at ville lære. Ydermere blev han om adskilligt tilspurt, hvorved han alt tilstod den forrige Bekiendelse og den ikke udi noget forandrede, ei heller vilde videre om sit Væsen bekiende end det at være en Kunst og Spil, hvorved han intet ondt har forrettet.¹⁾

1) *Fra* „[Hernest antog han Runebommen“ har AB: Da der spilles for nogen, korþer hand først sig, dernæst Rune bomen nogle gange, og læser fader vor med andre bønnen og Tilbedelser, som ei forstaaes, thi hand ikke læser det saa høyt, at mand det kand begribe, begynder med grædende Taare i dybeste Devotion sin bøn saaledes: *Atziem, achie, barne ja Engil* seende paa sine billeder, sigende: O fader, din qvinde med din Søn og Engelen, du som har skabt himmel og Jord, Soel og Maane ja Stierne, alle Mennsker, ja alle fugle, ja alle fiske og havet, hielp nu N. N. og sig hannem N. N. og gjør det for hannem, hand bekiender sine Synder for dig, hand lover aldrig at synde meere forsætlig imod dig, hielp du ham nu, hvad fleere Ord var kunde ei forstaaes, da hand saaledes længe havde bedet og suk- ket, derhos erklærende sig selv at være en grov Synder og uværdig baade for sin Alderdom, og for sine mange forseelser, som hand og afbad, lovede at tilgive alle Mennsker, hvad de ham fortørned haver, begyndte strax at banke med Hammeren og Dekkelen dandsede paa Runebommen op og ned af den bevægelse hand gjorde med sin haand og de haarde Slag han slog. Fick hand ikke saadan Svar hand vilde, sagde hand, at endel af Guderne

I denne Sag faldt foreløbig følgende Dom: „Denne Sag opsettes, indtil høi Øvrigheds Svar fra Kiøbenhavn indhentes.“ Men den 11te Februar 1692 blev Anders Poulsen om Morgenens, medens han sov, dræbt med 3 Økseslag af en forrykt Person, Villum Gundersen, der som Grund til sin Handling angav, at „Anders var en Troldmand, der havde forgiort en stor Del Folk og Baade, som var blevne borte.“

AB *tilføier*: „Denne Kunst kalder hand Guds Kunst og Docterskab, item at naar Gud ham svarer faaer hand det vide af Dekkelen. Eengang loed jeg som Dekkelen var bleven borte, da sørged hand og var bange, da hand fik den igien, loe hand heel høyt, og var hiertelig glad, læste og lovede sine Guder; hand sagde og, saafremt hand mister denne Rune bome, skeer ham, hans qvinde, ja børn, folk og alt det de havde, stor Ulykke, thi da kunde de ikke tilbede eller vide, hvor det skulle gaae dem. Paa Tilspørgelse sagde hand, heel vel at kunde skyde Gand ud, men det var Synd, hvilket Guderne ikke gierne vil tilstede, uden høyt Aarsage, men naar nogen haver forgiort hinanden eller giort andet ondt, og mand kommer til ham og beder om Guds Straf over den Person som saadant giort haver, da beder hand Guderne om stor Straf over hannem, og efter hand haver tilbudet saa spiller hand, og bliver da Straffen denne, at Gud forkaster ham lige ned i helvede med Liv og Siæl, og der faaer hand sin rette Løn, thi hand strax dør, eller og hand spiller saaledes, at det Onde, den første har giort, kand komme af det Menniske som det er sat paa, og vige tilbage paa den samme som det haver først udsat.

Tyvstaalet Gods sagde hand heel læt at kunde skaffe tilbage igien, saa og lade en see Tyven, og naar hand vil saaledes spille, kand hand ved Gud og Dom Kirken straffe den som noget haver staalet, at hand skal tørkes op, forsvinde og mavres.

ville svare og hielpe, og de andre vilde ikke, saa de vare ueens, da tilbad han atter de som ikke vilde hielpe, og raabte høyt som tilforn, foreholdende Guderne, at de ikke skulle være bange for Normand, thi omendskjønt hand spiller i Normands huus, skal dog Normand ikke giøre dem ondt, de maa ikke lyve, men sige ret Sandhed, den begiæres, vi begiær ikke de skal lyve, vi vil endelig vide, hvorledes det høver, vi spørger efter; dermed spiller hand paa nyt igien og fik endelig Svar etc.

Desligeste, naar hand spørger Guderne, siger de ham, naar hand spiller, om Skib, baader, ja Mennsker, ja Reener og deslige, om det haver goed eller slem Lykke, naar hand og beder Guderne med Dom Kirken og de andre, som kand gjøre got og ondt, da kand de forskaffe og gjøre alt det onde de vil og mand begiærer, sigende derhos, at det var dog stor Synd naar saa skeede.

Barsel Qvinder kand hand og hielpe, at de aldeles ingen Pine skal have, hvorudi Maria er den beste hielp. Naar hand er borte, og hand spørger Guderne om hans folkes og huuses Tilstand hiemme, giver de hannem derom vis Svar; det samme kand hand og spørge om andre folk, endog de ere nogle hundrede Mile borte, item sige, naar og hvad dag Skib skal komme, hvordan Skipperen er af Skikkelse, hvad og hvor mange folk hand har inde. Men see, sagde hand, vor Søn Christopher, hand sitter better Docter som vi, hand haver ofte tallet med Gud, hand haver Guds Viisdom paa sit hoved, hand kand tale med Steen og Træ, naar hand vil, ligesom vi faaer Svar af Dekkelen paa Rune bomen, saa faaer hand Svar af Steen og Træ, men maaskee hand er Troldoms Docter ogsaa, thi hand haver gaaet mandelig gal og vild, da hand lærede, dog haver Christus forbødet baade ham og hans Søn at gjøre ondt, ligevel vidste Christopher, sagde hand, det slemme Veir, som Ao. 86 skeede, da de mange Mennsker ved Waardøe blev borte, hvorom hand advarede sin broder, ei den Dag at roe, thi den Mand, broderen roede med, sagde hand, skulle blive borte, alligevel vilde broderen ei blive i land, derfor blev hand og med de andre. Jeg spurte ham og, om hand vilde lære mig sine Konster, saa at jeg kunde ligesom hand spille paa Rune Bomen, saa vilde jeg give hannem hvad hand hos mig vilde have, tilmed skulle hand blive fri og ingen Straf lide, sagde, det ret at være mit Alvor at ville lære, dog saa stiltsvigende, at ingen maatte det vide. Da hand ikke andet merkede end det var mit Alvor, loe hand hiertelig, og sagde, om jeg vilde lære, saa vilde hand med en god Villie give mig denne Rune Bome, thi da kunde jeg hielpe ham og alle hans Slegt. Jeg spurte ham, om jeg ogsaa skulle gaae et Aar vild og gal, naar jeg lærde, dertil svarede hand, maaske Nei, du har better forstandig paa din hoved, du taaler better stor Viisdom som fattig

Finnemand sin hoved, du giemer vel den Kloog og dend Guds Viisdom, ja den Docterskab uden gal, ja uden vild, see saa vi lærer dig, nu skal du først aabenbare for ald denne Gud, ja for *Achien* for *Domkirke*, ja ald med haab, ret aabenbarlig bekiende ald din Synd du haver gjort i denne Verden, som du kand mindes, saa skal du bede ald den Gud om forladelse, saa vi det hører, ja falde paa din bar Knæ og bede ham med ret hierte, der næst skal du love, du aldrig din Liv lang vil gjøre meere slig Synd, og troe ja tænke i dit hierte hand er ret Gud, see saa hør hand Gud dig, saa hielper hand dig, hand giver ret strax forladelse og giver dig mandelig stor Viisdom, hand passer ikke syndig Menniske, naar hand ikke først beder om forladelse.

Da hand dette havde talt, spurte jeg ham, hvad jeg meere skulle gjøre, naar jeg skulle lære? hvortil hand spurte Guderne, som hannem svarede, du skal ikke sige hannem meer, før hand haver gjort alt det som nu er sagt: jeg svarede det ingen lunde vil gjøre, med mindre hand vilde sige mig det altsammen fra begyndelsen til Enden, hvorledes jeg skulle lære. Hand spurte Gud atter igien, hvor hand blev befalet mig ikke videre at sige, før jeg dem havde erklæret for Guder, bekiendt mine Synder for dem, bedet dem om forladelse, og derhos gjort Løfter om et reent og helligt Levnet og endelig om den Viisdom jeg forlanget, da saadant ikke skeede, blev hand ikke tilfreds og græd meget.

Om de folk, som kand spille paa Rune Bomen, siger alle finner, at de ere de argeste Troldmænd og Gandhunde som til er, thi de læt kand forgjøre et Menniske med alt det hand eyer, ja sette den Onde af den eene og paa den anden, forvexle Menniskernes Lykke, at den, som før havde en ond Lykke, skal faae en goed Lykke, og den, som før havde en goed Lykke, skal have en ond, og fast gjøre hvad de selv vil, thi de haver Diævelen skinbarlig hos sig; De ere og meget forfarne i samme Konst, som taler ved Steen og Træ, iblant hvilke er denne finds Søn, ved Navn Christopher, som har viist mig Menniskers Gestalt i et beger brændeviin, har ladet en Tindkande dandse for sig paa bordet, manet en Jord frosen Steen at komme op til sig, med fleere hans gøgle Konster mand har seet af ham. Denne maatte for nogle Aar forføye sig fra Øst-

finmarken formedelst en gammel finne Qvinde hand var ueens med, hvilke begge certerede udi Konsten med hinanden, og som hun var stærkere end hand i samme Konst, maatte hand reyse bort, men siden kunde hans Gand rekke længere end hendes, saa hand hende nu skal have forgiort, at hun optørkedes og døde. En anden finn, som er temmelig klog, siger, at denne gamle finne Qvinde og forbem^{de} Anders Poulsen ere gifte og haver havt bryllup udi helvede, hvorpaa hand har soret og det med Eed stadfæstet.

Bemeldte Christopher og hans fader kunde iblant andet gjøre mange puserlige Konster, særlig om Qvindfolk, om det er Kone eller Pige, som lader nogen ligge hos dem, kunde de sige, hvem det var, naar det var og hvor ofte.“

Tillæg.

Fortegnelse over Haandskrifter i Danmark og Norge, der indeholder Oplysninger om Lappernes Hedenskab og Overtro.

1. *Vardøhus Lens Justitsprotokol* for 1627—1633 i Trondhjems Stiftsarkiv. Den indeholder under ²⁷/₄ 1627 en Bekjendelse af Lappen Qvive Baardsen i Talvik om, hvorledes han gjorde Bør, og om hvorledes man forfærdigede og brugte Runebommen. Denne Bekjendelse er trykt i *Tromsø-Tidende*, 1843, No. 69, og efter Biskop Gunnerus' Excerpter (nu i Rigsarkivet) i Uddrag i *Skillingmagazin*, 1885, No. 20 og i *B. M. Keilhau*, *Reise i Øst- og Vest-Finmarken*, p. 215 f. Den er benyttet af *K. Leem*, *Beskrivelse over Finmarkens Lapper*, p. 474, og Afsnittet om Runebommen er meddelt af *J. Qvigstad* i *Journal de la société finno-ougrienne*, III, p. 100 f.
2. *Speculum boreale*, forfattet 1698 af *Hans Lillienkiold*, Amtmand i Finmarken 1684—1700, = No. 948—949 fol. i *Thotts Saml.* i Store kgl. Bibl. i Kjøbenhavn, Afskrift i Kildeskriftfondets Samling, No. 148.

Afskriften (I, p. 92) indeholder Beretning om 3 lappiske Offersteder i Varanger: Bjerget Meitske inderst i Varangerfjorden, Bjerget Meitske i Kjøfjorden og et Sted nær Komagelven, samt Oplysning om hedenske Lappegrave ved Varangerfjorden. Paa førstnævnte Offersted „ofrede Lapperne paa Bjergets øverste Flade fordum til den Afgud Storjunkeren“ (sml. Leem, Beskrivelse, p. 432); i 1718 saaes paa dette Sted friske Renhorn (Hammond, Den nordiske Missions-Historie, p. 776).

3. *Instruks for Helligdagsvægtene i Varanger*, dat. Vadsø $\frac{4}{8}$ 1711, udstedt af „Erich Iorich amptmand og Ludvig Christian Paus Proust“ = No. 227 fol. i Kallske Saml. i Store kgl. Bibl. i Kjøbenhavn. Den indeholder nogle Oplysninger om Varangerlappernes Hedenskab. Den er trykt af Hammond, p. 28—34.
4. Copie af Provst og Sogne Præst paa Vadsøe i Finmarken *Ludvig Paus Relation om Lappernes Afguderier og Vildfarelser*, Dat. Wadsøe den 12 Martii 1715, = No. 227 fol. i Kallske Saml. i Store kgl. Bibl. i Kjøbenhavn. Den indeholder 1) Opregning af Lappernes Offersteder i Østfinmarken og delvis i Vestfinmarken (benyttet af *K. Leem*, Beskrivelse, p. 431—442 med nye Tillæg for Vestfinmarken), 2) Relation om de dievle og onde bedragelige Aander, som fordum har og endnu aabenbarer sig og aabenbarligen skal grassere blant endeel af finnerne.

Paus bygger væsentlig paa Isac Olsens Meddelelser, tildels ogsaa paa egne Iagttagelser. Han opregner følgende „Djævlé“: 1) Noidegadzer [*noaidde-gazze*], 2) Jullegadzer [*juovlla-gazze*], 3) Toento [*doanta*], 4) Wuocko, 5) Jammisgadzer [*jamiš-gazze*], 6) Æimogadzer, 7) Jammissteller, 8) Jammiscuser [*jamiš-kuš*], 9) Giedtnis og hans Frue Atzien [*Jetanas* og *Acciš-ædne*], 10) Tziackalag [*čakkalaggak*, pl.], 11) Aillis [*ailas* l. *ailas*], 12) Golle-sparra-alma, „Guldrings og Sølvspenders Mand“, kaldes ogsaa Passe Irgie [*basse irgge*], 13) Oddesagga-gadzer [*oddasakka-gazze*], 14) Snolla-gadzer [*snoalla-gazze*], 15) Stalla [*stallo*], 16) Wessedursses [finsk *vesi-tursas*], 17) Govitter [*guvitter*], 18) Passe alma [*basse almai*].

5. *Om Missionsvæsenet*. En Samling Aktstykker, = No. 421 qv. i den Holstein-Ledreborgske Haandskriftsamling i Store kgl. Bibl. i Kjøbenhavn, Afskrift i Kildeskriftfondets Samling, No. 313.

No. 17. Brev, dat. Talvik $\frac{2}{11}$ 1716 fra *Missionær Jens Bloch* til Thomas von Westen om et lappisk Offersted paa Akka-njargga i Kvalsund i Hammerfest Prestegjeld (se Hammond, p. 737 f.).

No. 26. Indberetning til Missionskollegiet fra *Provst* i Østfinmarken, *Hr. Paus*, dat. Varanger $\frac{17}{11}$ 1717, indeholder en Bekjendelse af Noiden Jon Andersen, født i Tromsø Distrikt.

6. *Defekt Manuskript i liden Oktav af Isac Olsen*, forfattet efter 1715, opbevares for Tiden af Rektor J. Qvigstad i Tromsø. Det har bestaaet af p. 1—196 og med ny Paginering p. 170—500; p. 1—68 og 474—500 mangler, og p. 469—474 er defekte. Manuskriptet indeholder først (p. 1—195) en værdiløs historisk Indledning; derpaa gaar Forfatteren over til at omtale, hvad han selv har erfaret blandt Lapperne i Finmarken „om de Dievele og satans Engle som er iblant Lappefinerne og aabenbarer sig for dem og lærer dem troldom og afguderi og om de onde aander og Geister som tiener finnerne.“ Beretningen er naiv og tautologisk, men paalidelig og af stor Betydning, da den viser Forskjellen mellem Lappernes Overtro i Finmarken og i de sydligere Egne. I en Ansøgning til Missionskollegiet, dat. Kjøbenhavn $\frac{4}{12}$ 1720, anfører Isac Olsen, at han har forfattet og leveret von Westen „en liden Bog om Lappernes Vildfarelse og Overtroe, som jeg fik igjen at overse, som jeg og har gjort. Overleverede jeg og i Trundhjem til Hr. Lectoren en skreven Bog om Lappernes Vildfarelser i Troen, forbedred og vidtløftigere end den forrige omtalte, hvilken nu siges, at Ds. Excellence grev Reventlov skal have en Copie derudaf. Samt og et andet mindre om samme Materie, nemlig Lappernes Overtroe, som og er leveret til von Westen.“ Disse Skrifter synes at være tabte og er vistnok forskellige fra det hos Udgifveren beroende Manuskript.

7. *Brev fra Thomas von Westen* til Missionskollegiet, dat. Trond-

hjem ²⁸/₈ 1723, = No. 227 fol. i Kallske Saml. i Store kgl. Bibl. i Kjøbenhavn, aftrykt af Hammond, p. 480—485.

8. *En Kort beskrifning* om Kongl. Missions Collegio i Danne-mark, om Missionen, lapp-Scholarne och lapparnes faselige afguda-dyrkan, med mehre, författat in Martio 1727 af *Henric Forbus*, = no. 76 qv. i Trondhjems Videnskabsselekskabs Haandskriftsamling. Dette MS. findes ogsaa i Kjøbenhavn: No. 988 fol. i Nye kgl. Saml. i Store kgl. Bibl. og i Stockholm No. 89 qv. i Kgl. Bibl.

Forfatteren, Henr. Joh. Forbus, f. 1674, var Kyrkoherde i Nedre Torneå 1706—1725 og Provst. Hans Beretning viser en paafaldende Overensstemmelse med følgende Skrifter:

- 1) „*Relation om Lappernes Afguder*“ af en ukjendt Forfatter, benyttet af *Leem* i hans Beskrivelse over Finmarkens Lapper, p. 409—419,
- 2) „*Efterretning om Finners og Lappers hedenske Religion*“ i Skand. Litt.-Selskabs Skrift. II, 1807, af *Sigvard Kildal*, Missionær i Ofoten og Tysfjorden 1729—1734, indsendt 1730 til Kancelliraad Thomas Bredal. Af Sigv. Kildals Angivelser p. 466 og 472 f. sammenholdt med Hammond, p. 255* fremgaar det, at Kildals Beretning er forfattet i April 1730.
- 3) *Efterretninger om den lappiske Mythologi*, meddelte af Chr. Ganander i hans *Mythologia Fennica*, Åbo 1789 efter et Manuskript af *Linert Sidenius*, Missionær i Senjen 1725—1728. Ganander oplyser, at dette Manuskript ¹⁷/₁₀ 1726 blev afsendt fra Ibbestad til Kyrkoherden Johan Tornberg i Jukkasjärvi og af ham ¹/₁ 1728 til Provst Henr. Forbus; han bemærker, at det er overensstemmende med en anden dansk Missionær Jøns Kijhdals Beretninger.

Mellem Gananders Efterretninger og Relationen hos *Leem* er Overensstemmelsen saa stor, at man med v. Düben (Om Lappland och Lapparne, p. 215) maa antage, at den „ukjendte Forfatter“ hos *Leem* har været *L. Sidenius*.

Jeg antager, at saavel *Henr. Forbus* som *Sigv. Kildal* og *L. Sidenius* har benyttet en fælles Kilde, og dette maa

være Optegnelser af *Jens Kildal*. Denne Mand, f. 1683, var fra 1721 Missionær i Salten og virkede især i Ofoten og Tysfjorden. Før Thomas von Westen paa sin 3dje Missionsreise i August 1722 kom til Ofoten, havde Jens Kildal ikke udforsket Lappernes Hedenskab (Hammond, p. 838); men nu gjorde von Westen dette. Jens Kildal blev hans Ledsager paa Resten af Reisen og havde saaledes god Anledning til at blive bekendt med Lappernes Hedenskab i Nordland og Trondhjems Stift. I 1725 var J. Kildal i Vesteraalen og tog af Lapperne der Bekjendelser om deres Hedenskab (Hammond, p. 841); disse blev sendte til von Westen. I 1727 opholdt Kildal sig 4de—13de Marts i Torneå, og Forbus oplyser, at alt, hvad der i hans Beretning er indført om Lappernes Afguder, Afgudsdyrkelse, Missionen, Skolerne m. m., er til selve Meningen og Sammenhængen forelæst Missionæren Hr. Jøns Kihdal ved hans Ophold i Torneå og af ham stadfæstet saa virkelig at være i Hr. Borgermesteren Seger Svanbergs Nærværelse. Da Forbus forfattede sin Beretning i Marts 1727 og da endnu ikke havde erholdt Sidenius' Manuskript, maa han have faaet sine Oplysninger af J. Kildal, og Overensstemmelsen mellem Forbus' Beretning og Sidenius' Manuskript samt Sigv. Kildals „Efterretning“ maa forklares saaledes, at J. Kildal allerede tidligere har forfattet en Beretning om Lappernes Hedenskab, der er bleven benyttet saavel af L. Sidenius som af hans Broder Sigvard Kildal. J. Kildal, von Westens høit betroede Medhjælper og Fuldmægtig i Nordlandene, var som ingen anden Missionær kjendt med Lappernes Hedenskab og havde de bedste Betingelser for at give en Fremstilling deraf. Af hans Skrift „Afguderiets Dempelse“ (se 11 i det følgende) sees, at Forbus i 1728 sendte et Skrift til L. Sidenius og Simon Kildal, „hvilket handlede om, at alle Lapper have været Afgudsdyrkere, og at de have havt mange Guder“, og „begjærede, at de vilde stadfæste begge disse Ting.“ *L. Sidenius*¹⁾ afgav da følgende Erklæring: „Jeg har befundet, at

¹⁾ Sidenius arbejdede 1725 og 1726 paa mange afgudiske Lapper til Omvendelse, baade sør ved Trondhjem, saa og paa nordre Steder, fornemmelig

Lapperne har havt efterfølgende Guder: Passevare Olmai, Passevare Neyda, Passevare Sarva, Passevare Guli, Wurnes Lodde, Nemo Guli, Poskjo Akka, Maderakka, Uxakka, Jabme Akka, Maylmen Radien, Kjørva Radien, Rana Neyda, Passevare Lodde, Leyb Olmai, Sarakka, Biex Olmai, Kjase Olmai. Disse har været de fornemste Guder blant Lapperne; men de har ellers havt mangfoldige andre. Umea, Pita og Ingermanlands Lapper, som skatter baade til Norge og Sværik, har synderlig gjort deres Bekjendelser og tilstaaet deres Afguderie. — Maylmen Radiens og Sarakkas Alterens Sakramente har kun været brugt sør i Landet, men ikke Nor.“ (Buxnæs ²³/₇ 1728).

*Simon Kildal*¹⁾ erklærede: „Jeg bevidner, at blant mange Lappe-Guder, som jeg ikke er synderlig bekant om, er disse mig bekante: Passevare Olmaj osv. (som L. Sidenius). Disse vare dyrkede i Follerne [Nord- og Sørfolden i Salten], Salt-dalen og Lapmarken, som grænser til Nord- og Sør Huttene [Kvikkjok og Silbojok], hvilket jeg oprigtigt har faaet at vide af Lapper, som jeg har havt i hemmelig aandelig Behandling, da de vare blevne omvendte.“ (Nor-Follen ²³/₉ 1728).

9. Kort og udførlig *Beretning om Dend saakaldede Gan* Som Finnerne, og de, som boe i Findmarken øve deres Troldoms Konst med og Kaldes At Skyde eller gjøre Gan. Allerunderdanigst offereret Konning Friderich den Fjerde af *Hans Lønborg* Sognepræst til Fruering og Vitved Sogner, = No. 1559 qv. i Nye kgl. Samlinger i Store kgl. Bibl. i Kjøbenhavn (e MS. Magnæi No. 894), Afskrift i Kildeskriktfondets Samling, No. 262, og = No. 228 fol. i Kallske Saml. i Store kgl. Bibl. Forfatteren, Hans Hansen Lønborg blev født 1653 og var 1686—1730 Prest i Fruering (ved Skanderborg). Dette Skrift indeholder intet af Betydning; det er trykt i *Vardøposten*, 1885, No. 4. 7. 11 efter en Afskrift i det norske Rigsarkiv.

gjorde han adskillige Reiser op paa Fjeldene til dem, og der stræbede til deres Omvendelse (J. Kildals „Afguderiets Dempelse“). Han blev 1725 beskikket til Missionær i Senjen og blev 1728 Vicepastor til Buksnes i Lofoten.

¹⁾ Simon Kildal var i 1726—1728 Lærer for Lapperne i Salt-dalen, Folden og omliggende Steder.

10. *Epitomes historiae missionis Lapponicae pars prima. Anlæggende de Nordiske Lappers Hedendom og Superstitioner*, = No. 603 qv. i Kallske Saml. i Store kgl. Bibl. i Kjøbenhavn, Afskrift i Kildeskriftfondets Samling, No. 293, forfattet af Mag. *Hans Skanke*, f. 1679, 1709 Konrektor, 1732 Rektor ved Trondhjems Kathedralskole, 1738 Sogneprest til Melhus, død 1739. Erich Johan *Jessens* „Afhandling om de norske Finners og Lappers hedenske Religion, med en Tegning af en Rune-Bomme“ (Tillæg til Leems Beskrivelse) er med nogle Forandringer i Udtryksmaaden og med nogen Omstilling af Stoffet helt og holden tagen fra Skankes Manuskript; første Del af § 14 hos Jessen er dog hentet fra No. 7 i denne Fortegnelse (et Brev fra Thomas von Westen). Skrivemaaden af de lappiske Navne har Jessen bragt i Overensstemmelse med Leems Lappisk. Den Runebomme, som Jessen afbilder efter p. 2, er en Gjengivelse af Skankes Tegning af en Runebomme; Skankes Navne paa Figurerne peger hen paa, at Runebommen var fra Trondhjems Stift, saaledes No. 17 *konso* (Ulv), No. 36 *bjøro* (Bæver), No. 38 *biri* (Bjørn), No. 39 *laule* (Maar).

Mag. Skanke havde som Student 1701 om Sommeren opholdt sig paa Tromsø og da lært Lappisk. 1705 blev han Famulus hos Biskop Peder Krog og fulgte ham paa hans Visitats gennem hele Finmarken. Da von Westen var død 1727, tog Skanke til sig alle hans Papirer. Efter en Fortegnelse i Trondhjems Stiftsarkiv indeholdt disse blandt andet:

5. Finnernes Bekjendelser fra Tromsøen til Nommedalen,
6. En Bog med Bekjendelser af Overhaldens Finner,
7. „ „ „ „ „ Snaasens Finner,
18. „ „ „ „ „ Inderøens og Selbos Finner,
21. „ „ „ „ „ Merakers Finner,
25. „ „ „ „ „ Beitstadens og Snaasens Finner,
27. „ „ „ „ „ Overhaldens Finner,
af Pet. J. Muus, 1723.

Paa Befaling af Missionskollegiet forfattede Skanke efter von Westens Død *Epitome historiae missionis lapponicae*, der

stykkevis nedsendtes til Kjøbenhavn i 1728 og 1729; Resten af Missionshistorien nedsendtes til Kjøbenhavn ¹⁸/₂ 1730. Skanke bygger paa von Westens Optegnelser; disse er gaaet tabt, da ingen tog vare paa dem efter Skankes Død (Hammond, p. 589).

11. *Afguderiets Dempelse og Den sande Lærdoms Fremgang* (En Prædiken). — Samt dens *Appendix*, handlende om Lector Hr. Thomas von Westens Arbeyde paa de Aar 1722 og 1723 til Nordlandenes og Trondhjems Amts afgudiske Lappers Omvendelse, og om den store Omvendelse, som derpaa fulgte, af *Jens Kildal*, dat. Kjornes [i Tysfjorden] ²⁹/₁ 1730, = No. 815 fol. i Thottske Saml. i Store kgl. Bibl. i Kjøbenhavn, Afskrift i Kildeskrikkfondets Samling, No. 270, og i det norske Rigsarkiv.

Skriftet er nærmest bestemt til Veiledning for Lappeskolemesterne til at omvende afgudiske Lapper. *J. Kildal* (om hvem se under No. 3) beretter, dels efter hvad han selv har hørt af Lapperne, dels efter Thomas von Westens Konfessionsbøger, som han flittig har læst i. Han behandler især Lapperne i Senjen og Salten og meddeler Oplysninger, som ikke har været kjendte af Skanke (se No. 12). Den vigtigste Del af Skriftet er *Appendix*, i hvilket han behandler Lappernes Afguderi i 7 Poster: 1) Om Lappers Sjælers Afkom [Oprindelse], og hvor de komme hen, samt om deres Legemers Afkom, og deres Endeligt. 2) Om den Foragt, som Qvindekjønnet er udi for Leyb-Olmaj. 3) Om Noyder, og andre afgudiske Lappers Runen. 4) Om Noydens spiritibus familiaribus. 5) Om Lappernes Omdøbelse. 6) Om Maylmen Radiens og Sarakkas Alterens Sacrament. 7) Om Lappernes Offringer.

Man har af Jens Kildal en *Beskrivelse af Runebommen*, trykt i Trondhjems Videnskabsselskabs Aarsskrift for 1896, No. 4, p. 46—53.

12. *P. Schnitler*, *Examinations-Protokol* i Grænseregulerings Arkiv i det norske Rigsarkiv: Om et Offersted (Forrevæggen) i Ofoten (Vol. 3, p. 264); om et Offersted (Kviteberg) i Kvæningen i Tromsø Amt (Vol. 4, p. 343). *Beskrivelse af Runebommen og Beretning om et Afgudsbillede af Træ paa Fjeldene*

- Øst for Tydalen paa den svenske Grænse (Vol. 7, p. 19, 20—22), aftrykt af Y. Nielsen i Det norske geografiske Selskabs Årbog I, p. 40).
13. *Om Lappernes Væsen i Levemaade og Afguds-Dyrkelse i Nordlandene* fra forrige Tiider, = No. 947 fol. i Thottske Saml. i Store kgl. Bibl. i Kjøbenhavn, Afskrift i Kildeskrikt-fondets Samling, No. 263.

Beretningen om Lappernes Afgudsdyrkelse er hentet fra J. Kildals *Appendix* og hans Beskrivelse af Runebommen (se No. 11) og indeholder intet nyt. Forfatteren synes at have været bosat i Bodø Prestegjeld og maa have skrevet efter 1752, da der i Afhandlingen omtales en Lap i Bodø Prestegjeld, der døde i 1752, og hvis Søn Forfatteren kjender. Beretningen handler om Lapperne i Nordlands Amt og Senjen.

I sin „Beskrivelse over Finmarkens Lapper“ behandler *K. Leem* i k. 18—20 Lappernes Afguder, Ofringer, Trolddom etc. Hans Kilder har været, foruden hans egne Iagttagelser, de finmarkske Justitsprotokoller fra det 17de Aarhundrede (se frg. Fortegnelse, No. 1, og Niels Knags Relation), Relation om Lappernes Afguder (se Fortegn., No. 8), Lillienkiolds *Speculum boreale* (se Fortegn., No. 2), L. Paus' Relation (Fortegn., No. 4), formodentlig ogsaa Optegnelser af Isac Olsen. Hvad Leem beretter om Troldkvinder p. 452—464, har han hentet fra de finmarkske Justitsprotokoller fra det 17de Aarh.; men disse Troldkvinder var alle norske. Den Runebomme, som findes afbildet hos Leem, Tab. XC og XCI, og som havde tilhørt en Lap fra Merakerfjeldet (p. 467), er den samme, som findes afbildet i Friis' *Mythologie*, Runebomme No. 6, og som efter Friis findes i Bergens Museum.